

És més, l'interès despertat per Plató va redinamitzar en certa mesura l'estudi de tota la filosofia grega, en especial, d'Aristòtil i els pre-socràtics. A la llum dels models germànics d'una banda, i dels locals, com ara Grote, Jowett i també Pattison d'una altra, va néixer a Oxford una veritable i sòlida tradició d'historiadors de la filosofia antiga. Ara bé, si és versemblant que el rigor de Grote marcà la pauta d'un nivell exigent d'erudició, també és cert que la resistència oxoniana envers l'utilitarisme deixà a Jowett el camí més lliure per a imposar la seva pròpia versió de la filosofia platònica, sense haver de competir amb el titanisme de l'historiador de Grècia. Ens trobem, doncs, davant de dues dimensions, la ideològica i l'acadèmica, que es nodreixen mútuament: la simpatia creixent pel platonisme i l'hel·lenisme en una època de desenvolupament científic propiciava un coneixement més acurat, alhora que la major presència acadèmica generava més estimació.

Tota vegada, l'entorn i les circumstàncies són importants per a entendre l'abast de la comprensió i la utilització d'una filosofia dins la imatge del món d'un període històric determinat. Coneguem, per tant, quina era la vida filosòfica oxoniana en la segona meitat del segle XIX i quins interessos movien els erudits platonistes i/o aristotèlics, per tal de copsar millor l'abast de la influència de Plató i de Jowett, i calibrar el poder del pensament de l'estagirita.

III. Plató versus Aristòtil, o Jowett contra Pattison: una disputa fecunda.

1. Segons Turner, exhaustiu i modèlic en la seva exposició, Aristòtil certament havia estat important, especialment pel que fa al seu pensament ètic. Però suggereix que Plató havia destronat l'hegemonia aristotèlica pel fet substancial d'èsser el favorit de Jowett, personatge d'una influència preeminent en les lletres d'Oxford. Jenkyns i Newsome admeten sense discussió l'èxit platònic, i Ogilvie es remet com Turner a la participació decisiva de Jowett i el Balliol college. Això no obstant, Aristòtil seguia en les agendes londinenca i oxoniana. El llibres inacabats sobre l'estagirita per part de Grote i Jowett vers la fi de llurs vides en són prova, com ho són també el petit treball de Lewes sobre la ciència d'Aristòtil del 1864, la gran recerca de Grant sobre l'Ètica dels anys 1857-1885, i la cronologia dels estudis aristotèlics feta l'any 1855 pel rival acadèmic de Jowett, però company en la ingrata aventura d'**Essays and Reviews**, el Master del Lincoln, Mark Pattison. Segons la relació dels esdeveniments feta per Pattison, la trajectòria d'Aristòtil per l'Oxford de la primera meitat de segle, reflectiria les diferents fases per les quals va passar la universitat fins llavors.

La idea fou molt útil, puix que Turner i Barnes, per separat i a iniciativa del primer, adapten i completen l'itinerari peripatètic vuitcentista suggerit pel rector del Lincoln i, amb els retocs i la perspectiva del segle sencer al darrere, el fragmenten en quarts i presenten el panorama de la manera següent: hi hauria hagut una primera etapa de concentració en l'aspecte formal i lingüístic de l'Ètica, la **Retòrica** i la **Poètica**; una segona fase, molt poderosa, vindria marcada per la interpretació pràctica i teològica de l'Ètica, compromesa amb les querelles en el si de l'església anglicana; una tercera, a partir de mitjans de segle, més filosòfica i inspirada en la consciència crítica de l'academicisme alemany; i l'últim quart de segle hauria viscut la flor d'aquesta maduresa especulativa, amb una actitud erudita, crítica i predisposada a establir relacions entre Aristòtil i el pensament modern. La satisfacció

davant d'aquest darrer període fa dir a Pattison l'any 1876: "the Aristotelian movement with us has not been a mere antiquarian's question, it is a real philosophical revival"¹⁷¹⁴.

A què o a qui es referia l'anomenat classicista? Era l'esment del *revival* en relació a Aristòtil una pura provocació al Master del Balliol amb qui mantenia una llarga controvèrsia sobre la idea de la universitat? O es referia més aviat a les actuacions d'erudits tan brillants com Ingram Bywater de l'Exeter College, ex-alumne de Jowett i successor seu en la Càtedra Règia de Grec, company d'aules de William Morris i Edward Burne-Jones, i tutor del gran traductor i intèrpret d'Aristòtil en el segle vint, Sir David Ross? Cert que les desavinences entre Pattison i Jowett eren profundes, fins al punt que bona part dels crítics hostils a la postura política i la capacitat intel·lectual del Master del Balliol vénen dels cercles controlats pel seu homònim del Lincoln. Tot comprimint llur discrepància irremeiable n'hi ha prou de moment de dir que Jowett defensava un model d'Alma Mater didàctic i formador èticament i pràctica, mentre Pattison volia seguir les passes de la universitat alemanya i fomentar la recerca científica i l'erudició. Hugh Lloyd-Jones, simpatitzant del sector filomàtic explica que: "Jowett not only failed to promote research, but tried to impede those who did ... and when Mark Pattison tried to get a new benefaction used to buy books for the Bodleian, Jowett managed to get it spent on building the Examination Schools"¹⁷¹⁵.

2. Nogensmenys, i a despit del possible comentari tendencios de Pattison sobre la moda peripatètica, ell, i per tant Barnes, tenen raó d'afirmar que hi va haver una onada d'erudició platònic-aristotèlica a Oxford després de la segona meitat de segle, i també d'alguns moments de la filosofia grega en general. Jo afegiria que l'interès venia tant des del grup del Balliol com des dels deixebles del Master del Lincoln, i que les fronteres entre un bàndol i l'altre no eren fàcilment divisibles, puix que molts dels implicats havien estudiat indistintament amb l'un i l'altre. Recordem per exemple que l'any 1857 i en la pròpia tutoria de Jowett, un incondicional del llavors tutor del Balliol, Sir Alexander Grant, publicà la seva primera edició de l'Ètica d'Aristòtil -n'hi hagué tres més- fins a l'any 1885. De l'Aristòtil de Grant ja n'hem parlat prou en el capítol pertinent; n'hi ha prou ara de recordar que el seu mètode s'inspirava en l'exegesi crítica dels evangelis i en les classes de Jowett sobre Plató. En realitat, malgrat ser una obra sobre Aristòtil, el fruit retornà a l'arbre, ja que l'erudició i prolixitat de Grant menà molts oxonians vers el Plató idealista del seu mestre.

1714. Citat per Barnes/Stopper, "Greek Philosophy and the Victorians", p. 272.

1715. Hugh Lloyd-Jones, *Blood for the Ghosts, Classical Influences in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, p. 101. Lloyd-Jones era l'actual Regius Professor of Greek d'Oxford, l'any 1982, quan publicà aquest llibre.

3. Deu anys més tard, el 1867, Lewis Campbell, un dels dos grans biògrafs de Jowett, deixeble i amic seu, va publicar un estudi decisiu sobre la polèmica cronologia del **Corpus Platonium**, basada en una observació minuciosa dels canvis d'estil entre els diferents diàlegs¹⁷¹⁶. L'any 1954, Sir David Ross va dir del treball de Campbell que superava els treballs també admirables de Grote, Jowett, Bywater i Jackson, l'aristotèlic de Cambridge: "I can think of only one discovery of major importance that British scholarship had made-Campbell's ..."¹⁷¹⁷. També és responsable Campbell d'una edició important del **Teetet** del 1861, i co-edità amb Jowett una edició crítica de **La República** en tres volums que aparegué el 1894. El biògraf de Jowett i editor de Sòfocles va tenir efectivament molts seguidors en la seva teoria de l'ordre de composició dels diàlegs platònics, com ara els eminents Ritter i Lutoslawsky¹⁷¹⁸. L'edició Jowett-Campbell de **La República** platònica i l'esmentat **Teetet**, eren part d'un projecte inacabat d'edicions crítiques de Plató iniciat per l'equip del Balliol l'any 1860 amb el **Fileb** d'Edward Poste, seguit set anys més tard per l'anomenada **Apologia** de James Riddell, on presenta un Sòcrates racionalista a la manera de Grote, però culpable, al capdavant, d'atemptar contra la democràcia. L'edició de Riddell incloïa un *lexicon* platònic molt útil encara.

4. També deixeble de Jowett, però sobretot amic i seguidor de Pattison, Ingram Bywater té un *curriculum* breu per bé que impressionant: l'any 1869 descobrí uns passatges del desaparegut **Protrepticus** d'Aristòtil inserit en el **Protrepticus** de Jàmblic¹⁷¹⁹, el qual, segons observà Bywater, tenia l'hàbit de copiar trossos de diàlegs platònics *ad literam*, sense cap mena d'avís¹⁷²⁰. L'interessant classicista d'Exeter continuà observant i trobà d'altres trossos que ni corresponien a l'estil de Jàmblic, ni a cap altre autor conegut, com no fos l'estagirita, i fou així que inicià les obres de recuperació del text aristotèlic que continuaren els seus seguidors. D'aquella mateixa època data un article seu sobre la no-autenticitat dels fragments de Filolau i una possible manipulació d'aquests per part de Plató en el **Timeu**¹⁷²¹. L'any 1877 va publicar una edició dels fragments d'Heràclit en la qual pretenia continuar la reconstrucció de l'obra del filòsof d'Efes iniciada poc abans per Paul Schuster. Segons Rodolfo Mondolfo, fins que no aparegué l'edició de Hermann

1716. L. Campbell, *The Sophist and The Statesman*. Cf. Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 388; A.E. Taylor, *Plato the Man and his Work*, pp. 11 i 18; W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, vol. IV, pp. 49-53.

1717. Citat per Barnes/Stopper, "Greek Philosophy and the Victorians", p. 273.

1718. A.E. Taylor, *Plato the Man and his Work*, p. 18.

1719. "On a Lost Dialogue of Aristotle", *Journal of Philology* 2, 1869, pp. 55-69.

1720. Informació de: W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, vol. I, pp. 171 i 330 ss., i vol. VI, p. 76; Hugh Lloyd-Jones, *Blood for the Ghosts, Classical Influences in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, pp. 18-19.

1721. "On the Fragments attributed to Philolaus the Pythagorean", *Journal of Philology*, 1868, pp. 20-53.

Diels l'any 1901, l'edició de l'hel·lenista oxonià era la millor¹⁷²². El criteri de Bywater d'ordenar els fragments en base a llurs continguts i no pas com a aforismes inconnexos, va ser acceptat per Zeller, Burnet i Lortzing, per citar els principals, i rebutjat per Diels, Kirk i Gigon, entre els moderns, però la seva recerca segueix essent un punt de referència de gran vàlua en els estudis heracliteus. L'edició, traducció i comentaris de la **Poètica** aristotèlica que publicà l'any 1909¹⁷²³, és també encara ara una obra de referència. D'altra banda, a principis dels anys 1880, Bywater va fundar l'Oxford Aristotelian Society, nucli i origen d'una sèrie de treballs de recerca filològica i filosòfica com moltes edicions de comentaris de Ross i la versió del **De Generatione**, per Joachim¹⁷²⁴.

5. L'últim quart de segle també va veure **The Greek Philosophers** d'A.W. Benn, el qual, a la seva manera, l'any 1882, volia seguir les petjades de Grote, Schleiermacher, Zeller, Teichmüller i Schuster, entre d'altres, i que, encara en l'any 1941, fou considerada per un editor d'Aristòtil com una obra de gran actualitat científica: "Excellent analysis and interpretation of Greek philosophy in its historical setting"¹⁷²⁵. Aquell mateix any, 1882, sortí el primer volum de la monumental edició de la **Política** d'Aristòtil per William Lambert Newman, home del Balliol i de la fornada de Jowett que encara visqué per veure els primers lliuraments dels quatre sòlids volums d'un alumne tan capaç. L'any següent, el 1883, Thomas Hill Green, el cèlebre hegel·lià, va publicar **Prolegomena to Ethics**, que contenia l'essència de les seves classes al Balliol, molt en la línia Jowett, Grant i Nettleship, és a dir, amb respecte i distància envers el context històric.

6. Però, a l'igual que Robert Elswere, el seu deixeble en la ficció, Green abandonà la fe cristiana i cercà en la filosofia un substitut eficaç de la creença religiosa perduda. Així, en comptes de cristianitzar els grecs, adoptà i desenvolupà la postura evolucionista de Jowett, fins al punt d'afirmar que el cristianisme occidental era fruit de la cultura grega, afirmació ben agosarada aleshores. La manca de religió no implicava la pèrdua dels valors cristians, i Green fa exactament allò que criticava Nietzsche als britànics: renuncia a la fe, però no pas a la moral. Coincideix amb Aristòtil en el fet de concebre la persona com un ens social, i fa una lectura de l'**Ethica Nichomachea** impregnada de l'idealisme platònic i l'esperit cívic nacionalista del Balliol, en què la motivació principal era la formació d'una classe política

¹⁷²². Heracliti Ephesii Reliquiae, Oxford, 1877. Les meves fonts d'informació són, Lloyd-Jones, **Blood for the Ghosts, Classical Influences in the Nineteenth and Twentieth Centuries**, p. 18, i Rodolfo Mondolfo, **Heráclito, Textos y problemas de su interpretación**, pp. 28-9.

¹⁷²³. **Aristotle on the Art of Poetry, a revised text with critical introduction, translation and commentary**, (Oxford: At the Clarendon Press, 1909).

¹⁷²⁴. Barnes/Stopper, "Greek Philosophy and the Victorians", p. 283, n. 36.

¹⁷²⁵. Richard McKeon, editor de **The Basic Works of Aristotle**, p. xxxv.

responsable. Amb un criteri semblant sobre el compromís polític de l'elit intel·lectual del país, Richard L. Nettleship, mort prematurament el 1892 mentre escalava el Montblanc, donà a conèixer la seva noció de solidaritat social amb l'avenir de la nació en el seu **Essays on Plato's Republic**, publicat pòstumament el 1897. El llibre que en realitat era un recull d'apunts de les seves classes al Balliol, ja el vaig comentar en parlar de l'eugenèsia, però és important de subratllar aquí que Nettleship radicalitzà la proposta de Coleridge -obeïda per Jowett i els idealistes del Balliol-, fins al punt d'adaptar l'admiració victoriana per la llibertat individual a la dedicació paternalista al servei públic o *esprit de corps* dels alts funcionaris de l'estat, a imitació, segons deia, dels guardians platònics.

7. El 1892 va donar dos treballs molt rellevants: les **Notes on the Nichomachean Ethics**, un estudi dens i crític de J.A. Stewart del Christ Church d'Oxford, que intentà fer de contrapunt conservador i immobiliista als estudis liberals i idealistes sobre Aristòtil, i el conegut **Early Greek Philosophy**, de John Burnet, professor de St. Andrews a Escòcia, que seguia la interpretació globalitzadora dels fragments d'Heràclit proposada per Bywater. L'any 1893 va veure la molt polèmica publicació del **Plato and Platonism** de Walter Pater, amb una comprensió relativista, esteticista i àdhuc homosensual de la filosofia platònica, però també amb una lectura política reaccionària i massa masculista, on l'admiració per la disciplina dòrica i la virilitat inherent a la milícia, es barrejaven amb la recerca d'un ordre gairebé claustral en un món incert i en crisi.

La fi de segle produí obres molt acurades, com la **Philosophical Theory of the State** de Bernard Bosanquet de l'any 1899 del Balliol, on les jerarquies de Jowett i Nettleship entraven en un terreny més rígid i impersonal que aquell de Green, i més perillós alhora: l'estat com a administrador i jutge del Bé. Poc després i ja iniciada l'edat eduardiana, l'any 1906, Ernest Barker, també del Balliol, proposà, en **Political Thought of Plato and Aristotle**, una interpretació integradora dels ciutadans i la *pólis*, mitjançant un únic projecte moral, menys autoritari i menys classista o racista que Bosanquet. A despit d'ésser un hereu de l'idealisme d'Oxford, Barker no és insensible al vessant dictatorial de Plató, ni rebutja les observacions de Grote ni els reclams utilitaristes. No obstant això, la mateixa noció col·lectivista del victorianisme tardà és present en el seu pensament, però sota la forma d'un estat pluralista, elegit democràticament i administrat pels més aptes, els quals s'haurien de lliurar a treballar en benefici de la societat que els ha votat.

Entre Bosanquet i Barker en el temps, però des de l'*alma mater* rival, James Adam, acadèmic de Cambridge i aplicat estudiós format a la universitat d'Aberdeen -on s'inicià en el platonisme amb l'editor del Fedó, W.G. Geddes-, publicà el 1902 una monumental edició

de **La República**, la qual rivalitzà, si més no, amb la de Jowett-Campbell, i segueix essent un comentari crític de primer ordre del text grec. Tot i no ésser oxonià, Adam compartia amb Bosanquet la convicció que l'assignació de les ocupacions i oficis dels ciutadans per part dels guardians, havia de ser inqüestionable i inamovible, per tal que l'ordre i la satisfacció prosperessin: "every class of persons in the community ... has a certain distinctive type of mind which fits its members for their functions..."¹⁷²⁶. Els canvis i les aspiracions personals, o la temptativa d'assajar una professió que no era la prescrita havien d'ésser reprimits en nom de la subordinació al Bé comú. Nogensmenys, tant Bosanquet com Adam o Pater, es resistien a admetre la regimentació de la política platònica i de llurs propis ideals polítics.

Aquesta incursió trepidant per l'activitat acadèmica filosòfica de l'Oxford victorià té com a objectiu el de mostrar el rerafons d'un quadre on molt sovint la immensa figura de Jowett n'absorbeix tot el pla. Hem pogut veure que Pattison tenia raó de parlar d'un *revival* filosòfic en els estudis d'Aristòtil, però també és cert que el pensador estagirita era estudiat bàsicament en els seus vessants ètic i polític, mentre la **Física** no va rebre gran atenció i la **Metafísica** va romandre intacta fins l'any 1924 quan Sir David Ross féu la seva gran traducció. En l'àmbit del pensament metafísic, era Plató, en canvi, qui anava dominant les recerques i les simpaties. I a partir dels estudis acurats de **La República**, la visió integral de la política, l'estètica, la religiositat, l'epistemologia i l'idealisme platònics facilità un coneixement més complet del filòsof de l'Acadèmia que no pas del peripatètic. Tota vegada, es va establir una dinàmica que anava des d'un nivell de major exigència en l'estudi d'Aristòtil envers un conseqüent i creixent interès per Plató i alguns pre-socràtics. I alhora, l'interès per Plató menà a un desig d'explorar aquelles àrees aristotèliques poc examinades pels pensadors britànics com la metafísica, la psicologia, la física i la teoria de l'art del pensador peripatètic.

8. Pel que fa a la rivalitat entre Jowett i Pattison, i les acusacions d'aquest darrer contra la manca de rigor científic del primer, hom pot afirmar que les paraules pròpies i alienes, i l'estil de vegades escolar de Jowett, afavoreixen la tesi de Pattison. Jowett no era un gran erudit a la manera de Grote, Bywater, Burnet o Ross. Però tenia tant de caràcter que deixà la seva empremta poderosa en l'Oxford vuitcentista i fins i tot aconseguí de transformar Plató en un victorià, precisament, i entre d'altres coses, per ésser més asequible i popular que els grans savis. L'obra de Jowett, més que no pas passar als annals de la historiografia i arqueologia de la filosofia grega, ocupa un lloc molt important en la història de la ideologia

¹⁷²⁶. Bosanquet citat per Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 440.

del seu temps. La mateixa vocació pedagògica enfrontada a l'academicisme de Pattison i els seus aliats, assenyalen el tarannà del seu projecte: formar més que informar.

Una anècdota interessant de Logan Pearsall Smith, alumne de Jowett, il·lustra amb ironia i justesa l'ambient general i la disposició del Master envers el tema. Abans, però, Smith comença examinant la consigna oxoniana sobre la missió sagrada de la universitat: "The word 'research' as a university ideal had, indeed, been ominously spoken in Oxford by that extremely cantankerous person, Mark Pattison, some years ago; but the notion of this ideal, threatening as it did to discredit the whole tutorial and examinational system which was making Oxford into the highest of high schools for boys, was received there with anger and contempt. In Balliol, the birthplace and most illustrious home of this great system, it was regarded with especial scorn ... if the means they provided were not to be spent in helping ambitious young men on the first rungs of the ladder of worldly success, but used, as Mark Pattison's ill-mannered supporters suggested, in the maintenance of researchers, ... would not the whole tutorial system be deprived of one of its important features, and the university endowments be seriously abused?"¹⁷²⁷. El compromís d'Oxford era, doncs, segons aquest testimoni, amb la societat, o, més aviat, l'alta societat, abans que amb la ciència. Benjamin Jowett, el cabdill de la tendència formadora, va reaccionar així davant un jove i vacil·lant L.P. Smith durant una tutoria: "I remember once, when staying with him at Malvern, inadvertently pronouncing the ill-omened word. 'Research!' the Master exclaimed. 'Research!' he said. 'A mere excuse for idleness; it has never achieved, and will never achieve, any results of the slightest value'"¹⁷²⁸. Tot i això, el Balliol, pel seu poder econòmic i el seu prestigi, seria una cantera important d'investigadors i especialistes en estudis clàssics fins ben avançat el segle vint.

Segons Turner, l'antagonisme entre els dos bàndols oxonians i la llarga prevalença del sector pedagògic a costa dels amants de l'erudició va frenar fins gairebé la fi de segle la carrera acadèmica que Oxford semblava haver començat amb l'Ètica de Grant. Barnes no hi està d'acord. Jo crec que, en comptes de reprimir la tasca de recerca, la influència de Jowett en la universitat i en la Clarendon Press podria haver afavorit la publicació d'obres de Plató per damunt de qualsevol altre tema. El platonisme era per a Jowett una filosofia de vida que encarnava quasi perfectament el seu ideal exemplificador, i una major difusió de la filosofia platònica era recomanable, sobretot si estava sota el seu control. Així, els anys seixanta no foren estèrils i produïren els treballs sobre Plató de Campbell, Riddell, Poste i Bywater ja

¹⁷²⁷. Logan Pearsall Smith, *Unforgotten Years*, pp. 168-70.

¹⁷²⁸. *Ibid.*

esmentats, encara que és cert que els vuitanta i els noranta -quan Jowett envellia i posteriorment moria- tingueren una forta empenta peripatètica amb l' Aristotelian Society de Bywater. Com en tots els espais on la política té marge de maniobra, eren els partidaris individuals d'una idea, més que no pas aquesta idea mateixa, els principals beneficiaris de trobar-se en el poder. Els casos de Green i Nettleship en són una prova fefaent. Tant l'un com l'altre eren homes del Balliol, deixebles de Jowett i hereus clars del seu pensament, però llur independència i popularitat entre els alumnes, i no pas llurs interessos acadèmics, feren que el Master tingués sentiments d'ambivalència envers ells, i per casualitat o en conseqüència, cap dels dos no publicà res en vida.

Jowett demanava submissió i Pattison complicitat. Alfred Edward Housman, l'anomenat *scholar poet* que no es casà amb cap dels dos va comprendre força bé la situació durant la seva estada a Oxford a la fi dels setanta: segons ell era cert que Jowett potser va escriure més del compte, però, apunta, Pattison no va fer gairebé res. Segons Housman, alumne de Jowett per un dia, ell renuncià a continuar assistint a classe "disgusted by the Professor's disregard for the niceties of scholarship"¹⁷²⁹. En els seus quaderns Housman escriví amb una ironia ben punyent: "Jowett's Plato: the best translation of a Greek philosopher which has ever been executed by a person who understood neither philosophy nor Greek"¹⁷³⁰. El *Blackwood's Magazine*, en un obituari de 1897, afirmà que "to scholarship in the structure sense of the term, Mr. Jowett had no serious pretensions"¹⁷³¹. I, en efecte, les traduccions de Jowett són més elogiades per la seva prosa que no pas pel seu rigor. Però, quin era, doncs, el seu objectiu en ensenyar i traduir Plató vers la meitat del segle?

9. Tal i com diu ell mateix, es tractava de començar a llegir-lo i, per tant, de connectar amb el seu pensament, sempre des d'una perspectiva vuitcentista i britànica: "The distinctions of 2000 years have fixed themselves in our thoughts, it is not in an instant, by a mere effort of the will that we are able to disentangle ourselves, but by long study and reflection. We are like persons trying to look at objects through cut glass. This applies to all philosophical or theological writings of primitive or ancient times"¹⁷³². Els esments de la seva vocació didàctica en detriment del nivell d'excel·lència científica són inacabables. Sir

¹⁷²⁹. Frase molt citada. Cf. Brink, *English Classical Scholarship*, p. 131; Ogilvie, *Latin and Greek, A History of the Influence of the Classics on English Life from 1600 to 1918*, p. 132, i Lloyd-Jones, *Blood for the Ghosts, Classical Influences in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, p. 16; i Barnes/Stopper, "Greek Philosophy and the Victorians", p. 274.

¹⁷³⁰. Citat per Brink, *English Classical Scholarship*, p. 130.

¹⁷³¹. Citat per Barnes/Stopper, "Greek Philosophy and the Victorians", p. 274.

¹⁷³². Jowett Papers, I B 25, p. 3.

Alexander Grant el trobà més "remarkable for knowledge than for thoughtfulness"¹⁷³³. I W.L. Newman, el gran editor de la **Política** aristotèlica, sosté que Jowett era més donat al sistema competitiu dels exàmens -el qual li obrí les portes del St. Paul's i del Balliol com a estudiant- que no pas a la recerca madura i pregona¹⁷³⁴. A més, el professor platònic li havia confessat un dia, vers l'any 1859, que "He had a lurking suspicion that speculative thought on philosophical questions unfitted men for active pursuits if carried beyond a certain point"¹⁷³⁵. Amb molts entrebancs va permetre Sir Arthur Evans la fundació de la càtedra d'arqueologia a Oxford l'any 1885 a l'Ashmolean Museum, mentre el British School of Archaeology funcionava ja a Atenes des del 1879.

10. D'altra banda, tenim el fet que Pattison, molt crític amb allò que considerava la *haute vulgarisation*¹⁷³⁶ de Jowett, i pioner a Anglaterra de l'ideal universitari científista de Wilhelm von Humboldt, no va fer cap contribució monumental per a contrastar la *mediocritas* del Master del Balliol. Pattison patia per la manca d'intel.lectualitat a Oxford, deguda, segons ell, a l'obsessió de Jowett pels exàmens i la carrera per les qualificacions. Hi ha l'anècdota de l'alumne aplicat que arribà al Lincoln amb un gran interès pels estudis clàssics, i que Pattison dissuadí amb les paraules següents: "My young friend, I am very grieved to tell you that if you have come up to Oxford with the idea of getting knowledge, you must give that up at once. We have bought you, and we're running you for two plates, Mods and the Finals"¹⁷³⁷. Però el Master del Lincoln, tot i que angoixat pel fet de veure la universitat rebaixada al nivell d'una escola superior, es va cenyir al rol d'espectador, com assenyala Housman¹⁷³⁸. I malgrat la importància innegable dels seus treballs: les memòries, els articles que escriví sobre la vida acadèmica a Oxford, les anàlisis que féu de l'estudi de la filologia i filosofia al seu país, la famosa col.laboració a **Essays and Reviews** sobre història de la teologia, la sèrie prolixa i variada d'assajos, les biografies de Milton i Casaubon i la vida de Scaliger que no acabà mai, li manca el *capolavoro* necessari per a entrar al cercle exclusiu dels *immortals*. Jowett, per contra, ho tenia assegurat amb el seu Plató.

Precisament, aquest tret diletant li valgué la dura caricatura de George Eliot a **Middlemarch**, sota aquell gris i funest personatge anomenat premeditadament 'Mr. Casaubon', en referència directa al filòleg francès del segle XVII Isaac Casaubon, objecte

1733. Jowett Papers, I E 20, 8, p. 3. La referència és de W.L.Newman.

1734. Jowett Papers, I E 20, 8, p. 6.

1735. Jowett Papers, I E 20, 8, p. 5.

1736. L'expressió és en realitat de Barnes/Stopper, "Greek Philosophy and the Victorians", p. 274.

1737. Citat per Brink, **English Classical Scholarship**, p. 129.

1738. Citat per Brink, **English Classical Scholarship**, p. 132.

d'una gran recerca biogràfica i acadèmica per part de l'aristotèlic del Lincoln College. A la novel·la, Casaubon, erudit però egocèntric, acomplexat i insensible, té com a únic projecte vital una immensa i inacabable "Key to all Mythologies", que ultrapassava la seva dubtosa capacitat intel·lectual, qüestionada a través de la seva dona, la jove i interessant Dorothea Brooke. L'esposa de Pattison a la vida real era jove, bella i presumiblement insatisfeta, i així fou parodiada per W.H. Mallock en **The New Republic** amb el nom de Lady Grace, una dona sensible i feminista. És versemblant que el retrat de George Eliot sigui exagerat i fins i tot cruel. Segons molts, Pattison posseïa una psicologia fina i torturada, a més d'una intel·ligència de primer ordre i una autèntica devoció pel saber, però allò que a hores d'ara sembla evident és que el model universitari germànic altament especialitzat que volia -curiosament ell, tan dispers- no hauria permès la barreja social de l'oligarquia amb les classes mitges-altes a Oxford, perquè un grau tal d'excel·lència, quan el sistema d'ensenyament públic no existia, hauria significat l'exclusió d'aquells aspirants carents de *pedigri* cultural. Pattison no arribà a Oxford en el moment oportú.

En canvi, és així com la sort, l'avinentsa, les transformacions socials, la personalitat dominant, la seguretat en l'ambició professional, el sentit providencial de les seves reformes, la coincidència d'interessos amb un sector important de l'Oxford victorià i els seus dots polítics convertiren Jowett en l'*arbiter philosophiae* de la ciutat de les agulles durant una bona part de la segona meitat de segle. Nogensmenys, fou justament Pattison, el seu enemic declarat, qui, amb bona o mala fe, li suggerí la tasca tremenda de traduir Plató. Sembla ser que el Master del Lincoln no havia mesurat l'envergadura del seu rival.

IV. La gestació del Plató anterior al 1871.

Frank M. Turner parla de dos Jowetts com també ho féu Lionel Tollemache en relació a la moral personal i teològica del professor del Balliol¹⁷³⁹. Però Turner divideix la vida de Jowett amb un criteri en què els canvis de posició coincideixen amb dues etapes perfectament divisibles en el temps: la reformista i liberal durant les dècades dels 50 i 60, i aquella altra fase severa i menys tolerant marcada per la designació com a rector del Balliol i per la traducció insigne de Plató, després del 1871¹⁷⁴⁰. ¿L'itinerari vital de Jowett hauria estat semblant, doncs, al del mestre atenès? Tornem una mica enrere. L'any 1847, quan Jowett formalitzà les classes sobre Plató, havia esdevingut un tutor jove, exigent, però popular. De fet, la seva bona reputació magisterial es remunta a l'any 1845, quan començà a ensenyar filosofia grega: "the first lectures did not close without a mention of Socrates and Plato ..." ¹⁷⁴¹. Vers els anys 50 les seves classes no només acabaven amb Plató, sinó que també començaven amb ell, i la filosofia platònica ocupava tota la primera meitat del curs¹⁷⁴². La segona meitat estava dedicada al pensament grec anterior al platonisme, però la seva valoració dels pre-socràtics dista molt d'atribuir-los el relleu que tenen avui. Segons Faber, per a Jowett: "... these the pre-Socratic philosophers were inspired dabblers, excited amateurs; the kind of matter to stir the dawning intelligences of young men, the kind of matter which -for some accidental and unknown cause- had helped him to quicken his own intellectual curiosity and led him towards his magnum opus, the translation and interpretation of Plato" ¹⁷⁴³.

1. De tota manera, Jowett mai no arribà a escriure cap llibre sobre filosofia grega, ni cap alumne seu no féu mai una compilació dels apunts presos a les seves classes, com es el cas de Godfrey R. Benson respecte del difunt Nettleship. Les idees de Jowett sobre Plató posteriors a l'any 1871 s'han de reconstruir sobre la base dels pròlegs a cada diàleg de les seves edicions de Plató i, pel que fa al període anterior i al pensament no-escrit, la font més

¹⁷³⁹. En Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 142.

¹⁷⁴⁰. Cf. Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 414.

¹⁷⁴¹. En Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 160.

¹⁷⁴². *Ibid.*

¹⁷⁴³. *Ibid.* p. 161.

vàlida són els Jowett Papers del Balliol College i els testimonis de l'època, tal com hem vist al començament d'aquest apartat. En els quaderns de Jowett dels anys cinquanta hi ha una sèrie d'anotacions que ens poden orientar sobre el seu tractament primerenc de Plató i, segons aquests, és versemblant que fos la combinació de política i metafísica de **La República** allò que en principi més el va atreure del platonisme: "Plato's politics are not for Greek states only but for all times. It is comenable that the particular world in which the world is cast may change 1000 years hence -ideas of property may change- strict private interests be absorbed in public ones and still the **Republic** will always retain its meaning"¹⁷⁴⁴.

Jowett era un home del seu temps. Fins aquesta pròspera meitat de segle hauria estat impensable per al fill d'un pelleter de voler tenir poder a Oxford. Ara, en canvi, l'accés de les classes mitges als cercles ocupats abans només per les élites aristocràtiques, havia afavorit l'aparició de personatges crescuts sota l'ala acollidora del liberalisme, els quals, malgrat el classisme empedreït de la societat britànica, van poder aspirar a conduir la nació o, si més no, a ésser escoltats pels qui la conduïen. Aquest fou el cas de Dickens, Carlyle i Benjamin Jowett, entre els més anomenats. Jowett construí la seva parcel·la de poder a Oxford, en concret al Balliol College, i amb la filosofia. Ni tan sols Grote, des del mateix Parlament, amb un partit polític darrera seu, una fortuna sòlida i la reputació merescuda d'ésser un dels pocs grans investigadors clàssics britànics, exercí tanta influència en la ideologia política dels seus connacionals.

Les concessions meritocràtiques i paternalistes de l'aristocràtic Plató despertaren en molts victorians la fantasia d'una ètica nova que, sense abandonar els exigents elements morals del protestantisme, predicava el govern dels virtuosos i, per tant, una selecció molt crítica més que no pas patrimonial dels caps d'estat. Si ara es tractava de triar els millors i no pas els hereus atàvics, en teoria qualsevol noi, genial i patriota podia competir per la recompensa altament satisfactòria de ser escollit com a pilot de la nació. Així almenys ho va viure el jove Jowett qui, carent de títols de noblesa i del suport d'uns orígens il·lustres, decidí crear una nova oligarquia més funcional i assequible que l'anterior, però mai enfrontant-s'hi. Aleshores va fer del Balliol College una fàbrica de cavallers amb ànimes pragmàticament platòniques, gelosament configurades per ell, antic becari del St. Paul's. Una altra anotació del mateix quadern revela la *descoberta* de Jowett, és a dir, la substitució de l'*ancien régime* eclesial i tancat per una ideologia laica però disciplinada i creient: "Remarkable how far the dreams of Plato and the Platonic dream of Aristotle's

¹⁷⁴⁴. Jowett Papers, I B20, p. 120.

theoria were fulfilled -The Christian Church is in a great measure the realisation of the government of philosophers, and philosophy has certainly raised itself on the ruins of politics"¹⁷⁴⁵. Interessant la transició que marca entre la contemplació hel·lènica i l'església cristiana, per passar després de l'hegemonia teològica a la filosòfica, en la qual sentia que hi havia la clau del canvi a mitjans de segle.

2. La conversió de Jowett al platonisme fou gradual però ferma. La consciència que la polèmica en el si de l'església d'Anglaterra l'afeblia, i la constatació que la crítica teològica liberal en la qual ell participava havia despertat una inevitable pèrdua de la fe com succeí en la ficció amb Robert Elsmere, li féu entendre que una època més secularitzada necessitava un altre tipus de credo. La manca de religió, com observà Nietzsche, va ser compensada amb l'establiment de la moral platònica de **Les Lleis**, és a dir, la conservació dels valors tradicionals, però amb l'afegit d'un nou sentit del deure i un compromís per part del sector educat de la població amb la grandesa i benestar del país. En un altre quadern, aquesta vegada de l'any 1858, Jowett esbossa la teoria que posteriorment l'enfronta a Pattison: l'educació pot ésser informativa, formativa o les dues coses alhora. La primera, "almost wholly false"¹⁷⁴⁶, la veu com un reflex dels sofistes, la segona, en canvi, "very nearly true, ... the second is that of Plato himself..."¹⁷⁴⁷. Pel que fa a la tercera, diu que no té precedents en l'antiguitat.

Aquest ideal pedagògic de Plató és el que determinarà la seva interpretació del platonisme i la seva gestió al Balliol i, després del 1882, al capdavant del govern de la universitat. Tanmateix, hi havia certs elements pertorbadors en el filòsof atenès que calia evitar: "The metaphysical philosophy of Greece belongs to a world which has passed away. The thoughts of Plato are not our thoughts and it's only by an effort of imagination that we can throw ourselves into their meaning. The more we consider them the more necessary it seems to limit ourselves to the stage of language and of education in which they appeared. They are at a great distance from us & seen only partially. The older philosophical ideas out of which they arose are very imperfectly worn to us. ... But the beginnings of reflection have a great charm and interest for us, and their educational value is out of all proportion to their scientific truth. ... "¹⁷⁴⁸. El tema de la família com a forma d'organització social menystinguda pel Plató de **La República** l'incomodava, i no parlem de l'estrany horror que sentia envers l'homoerotisme masculí defensat en el **Fedre** i el **Convit**, però, malgrat

¹⁷⁴⁵. *Ibid.*

¹⁷⁴⁶. Jowett Papers, I B 26, p. 1.

¹⁷⁴⁷. *Ibid.*

¹⁷⁴⁸. Jowett Papers, I D 38/8, p. 8.

tot, la formació de la classe política platònica i la religiositat transcendental pròpia del platonisme el fascinaven. Al capdavant, l'any 1867, ell escrivia que "the notion of God in Plato" es trobava "far higher than in the Old Testament"¹⁷⁴⁹. A Jowett, doncs, no li va caldre, com a Sewell o Oakeley, de cristianitzar Plató; ell més aviat platonitzà el cristianisme.

Entre els anys 40 i 50 Jowett travessà pel període més feliç de la seva vida. D'aquest temps daten els estudis de Kant i Hegel i els viatges a Alemanya. Va conèixer personalment Schelling, i fins i tot podia haver-se trobat amb Marx a la biblioteca del British Museum a partir de l'any 1849. Va ser precisament vers el 1848 quan endegà les seves "reading parties", sempre al nord, a Yorkshire o Escòcia, i invariablement acompanyat de joves promeses de les lletres oxonienses, com ara Swinburne, i aquest fou també l'inici dels rumors sobre la seva enigmàtica sexualitat: "It came to be supposed that he must have discovered a trick of landing his young men at this or that starting point, where they would find themselves treated with some peculiar favour which he had managed to procure for them by some more or less backstairs ingenuity"¹⁷⁵⁰. Tot i això, no existeix cap mena d'evidència sobre una inclinació pederàstica manifesta en el traductor victorià.

3. Durant aquestes passejades platòniques rellegia **La República** amb els seus deixebles i preparava el curs sobre Plató, sempre des d'una perspectiva idealista: "Everyone knows that speaking of Plato you must speak of 'the ideas'"¹⁷⁵¹. De fet, en els apunts de classe de la fi dels cinquanta fa un estudi suggerent del mot *idéa* des de Plató: "The meaning of the word *idéa*, in old Greek, is 'visible' form, which it retains in Plato ... In not before the time of Plato, or we may say, Socrates, does it appear in the sense of *noētón* as the *parádeigma* of which *aisthētá* is the shadow or reflect"¹⁷⁵². És possible que el Dr. Robert Scott hagués dissertat al Balliol sobre l'evolució d'*idéa* vers *eidéa*, des de la sensual *idéa te kalón* del bell fill d'Arquèstrat en la desena **Olímpica** de Píndar¹⁷⁵³, fins a la forma o principi únic del **Sofista** 253d: la forma que recorre l'interior de les coses, una mena de constant única en la multiplicitat, tal i com apareix també en el **Parmènides** 132a.

Però, a banda de la tradició acadèmica en l'estudi del mot *idéa*, és possible que Jowett hagués estat influït per la següent interpretació que féu Coleridge del terme en la **Biographia Literaria**: "The word *idéa* in its original sense ... represented the visual

¹⁷⁴⁹. En Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 146.

¹⁷⁵⁰. *Ibid.* p. 39.

¹⁷⁵¹. *Jowett Papers*, I B 23, p. 111.

¹⁷⁵². *Ibid.*

¹⁷⁵³. En Píndar, *Olympian Odes*, X, 103, trad. de Sir John Sandys, (Cambridge, Massachussets: Loeb Classical Library, 1978), p. 118.

abstraction of a distant object ... Plato adopted it as a technical term, and as the antithesis to ... sensuous images... In this sense the word became the property of the Platonic school; and it seldom occurs in Aristotle, without some such phrase annexed to it as according to Plato, or as Plato says."¹⁷⁵⁴. Havíem vist abans la influència poderosa de Coleridge en el pensament liberal victorià, sobretot en els cercles teològics de la Broad Church als quals Jowett pertanyia, i no és rar que la interpretació de Plató d'aquest darrer vingués influïda per la subtileza metafísica del poeta de Highgate, un enamorat de la llengua i dels vocables com el mateix Jowett.

Al llarg dels quaderns on un Jowett de 40 anys preparava les anomenades lliçons platòniques observem un ús de la filologia i una anàlisi de les paraules -que no sempre es palesa en les seves introduccions als diàlegs- i que reflecteixen una vocació reflexiva pel llenguatge superior als matisos dels seus comentaris escrits. A despit d'aquestes diferències, és important d'observar, de bell antuvi que, tot i que atret per la política platònica, és el vessant metafísic el que més explota a l'aula. La incidència, pàgina rere pàgina, en el fet que "The theory of ideas or knowledge is the whole of the Platonic philosophy"¹⁷⁵⁵, i l'enllaç immediat de ciència amb moral, palesen la tendència intel·lectual que l'oposava a Pattison, a banda d'èsser una associació pròpiament socràtica: "Ethics enter into it so far as they can be transformed into knowledge"¹⁷⁵⁶. Aquí raïa segons Jowett la gran diferència entre Plató i Aristòtil: "There are no Platonic Ethics in the sense of Aristotle's Ethics-, that is, no application of Ethics in the individual except in scattered remarks"¹⁷⁵⁷.

El gran encís de Plató era, per a Jowett, el seu sentit de la transcendència. El fet que l'ètica platònica fos producte d'un *tot* integral, en què coneixement, moral personal i pública i religiositat estiguessin lligats sense fisures, reflecteix allò que ell volia fer amb la filosofia. Es tractava, en un cert sentit, d'informar i, sobretot, de formar alhora, d'imbuir l'alumne d'un sentit gairebé místic del deure mitjançant una seducció filosòfico-poètica irresistible per a Jowett: "this philosophy, which seems so haunted yet assumes an almost (Pen...ch?)¹⁷⁵⁸ variety of forms ... it may ... carry on the discussion only in Eleatic language of being and not being, ... it may conceive other ideas sometimes as existing in a mind, at other times as if they had no more to do with a mind than an object in space (...?) it may take them out of the world and bring them back into it again. Still, to the practical eye, the main question is

1754. Samuel Taylor Coleridge, *Biographia Literaria*, p. 57, n. 1.

1755. Jowett Papers, I B 23, p. 113.

1756. *Ibid.*

1757. *Ibid.*

1758. Il·legible en l'original.

still the same -the way to true knowledge and true being. Through the hindrances which are occasioned by partial or imperfect knowledge we are always on the steps of that ladder, to use Plato's image, which leads us to heaven that is the idea of the Good"¹⁷⁵⁹.

4. Amb els anys i el poder, Jowett va perdre en vol imaginatiu per a guanyar en pragmatisme i en capacitat de relacionar els problemes de l'antiguitat amb els de la seva època, com a persona que havia assumit la missió de reconduir l'educació de les classes dominants del país. Així, la tendència a aconsellar que, per tal d'accedir a Plató, "the **Phaedrus** is best suited to be an introduction to his system"¹⁷⁶⁰, reflecteix la convicció que expressava en els seus anys de tutor anteriors al rectorat, quan afirmava, a la manera dels poetes romàntics, que Plató era "a philosophical and poetical genius"¹⁷⁶¹, o que era "the poet or maker of ideas"¹⁷⁶², "the last of the poets"¹⁷⁶³. I, en un moment de màxima exaltació, afirmà, fins i tot, que com a poeta era insuperable: "There is nothing in all tragedians, ancient or modern, nothing in poetry or history (with one exception), like the last hours of Socrates in Plato"¹⁷⁶⁴.

Que la poesia en l'època victoriana era del tot compatible amb la filosofia, i àdhuc conciliable amb plantejaments pragmàtics, és obvi per l'absoluta normalitat amb què Jowett en parla. El pensament de Plató, massa eteri o irreal per idealista en èpoques anteriors, era vist en aquelles alçades de segle com una combinació de sensibilitat i sentit comú, fins al punt de trobar -Jowett i molts d'altres- que el neoplatonisme, més que no pas un desenvolupament particular del platonisme, fou una traició a Plató, una tergiversació radical de la seva filosofia, un desviament erroni envers el misticisme, "instead of *advancing* from the abstract to the concrete"¹⁷⁶⁵. El famós sentit de l'evolució segons Jowett indicava que 'progrés' significava 'més concreció'. Tanmateix, no era refractari a segons quins pensaments poètics, com el de Tennyson, per exemple, que podia dur la seva de poeta dins l'oficialitat i amb ella. De fet, a banda de Keats i Shelley, massa joves o rebels per al convencional professor, la poesia *útil* era part de la *paideia* d'un jove oxonià, i s'adeia molt bé amb un projecte polític d'homes refinats i ben pensants.

1759. Jowett Papers, I B 23, p. 115.

1760. *Ibid.*

1761. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol.ii, p. 88.

1762. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. i, *Op. cit.*, p. xxviii.

1763. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Fourth Edition, 1953, introducció a *The Laws*, p. 187.

1764. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Second Edition, 1875, introducció a *The Phaedo*, p. 427.

1765. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Fourth Edition, 1953, introducció a *The Laws*, p. 187. El subratllat és meu.

Jowett mateix és dibuixat per Graham Greene com un poeta, almenys així se li adreça el personatge a Swinburne, amb una convicció almivarada: "Poetry feeds and waters the passions- Plato said that"¹⁷⁶⁶. El Plató de Jowett entre els anys 40 i 60 era un pensador ambigu: "So ideal yet so sensual... So profound yet so elementary ... So logical yet so magical ... What does he mean by *epistēmē*?"¹⁷⁶⁷. Aquí es trobaven les dificultats per a entendre Plató, segons deia a classe: "No ancient writer has this double character of ancient and modern equally as Plato"¹⁷⁶⁸. És aleshores quan configura el concepte de l'evolució intel.lectual, i posa en pràctica un enfocament relativament historicista, desconegut fins llavors a un Oxford entestat a veure Plató a través del cristianisme. Jowett defensa l'antiguitat de Plató i el coneixement del seu context, per a comprendre'l millor ... i per a dissimular els seus punts *febles* amb major comoditat: "Though the great man rises above his age part of his greatness consists also in this, that he truly represents his age. And until we understand his age he remains a riddle and a mystery to us. That is the reason why I propose to approach the study of Plato through the mental or philosophical characteristics of his age"¹⁷⁶⁹.

Plató és, doncs, a més de poeta, "not a system -but a method, a growth, a progress, a movement of thought from one position to another- Better to call it a poem than a system"¹⁷⁷⁰. És un deixeble excepcional de Sòcrates i més perfecte que ell, ja que, a diferència de Grote, el traductor victorià considerava que el dogmatisme del Plató vell era un símptoma de la seva maduresa intel.lectual: "from the irony and negative dialectic of Socrates, he builds a standing point of his own. It is a progress from the exuberance of youth"¹⁷⁷¹. És també un gran estadista, encara que perd de vista la pluralitat dels caràcters individuals en concebre la unitat de l'estat¹⁷⁷², i ignora els principis bàsics de la natura humana en desmembrar la unitat familiar en **La República**. Però, a despit d'aquestes mancances, pròpies d'una època menys evolucionada, el deute d'occident amb la política platònica és immens. El seu estat és, de bell antuvi, Ideal; preparat tant per a la filosofia com per a la guerra: "This is the Spartan Commonwealth which Plato has also made a city of philosophers and a kingdom of heaven"¹⁷⁷³.

¹⁷⁶⁶. Graham Greene, *The Great Jowett*, p. 26.

¹⁷⁶⁷. Jowett Papers, I B 25, p. 1.

¹⁷⁶⁸. *Ibid.* p. 3.

¹⁷⁶⁹. *Ibid.* p. 5.

¹⁷⁷⁰. *Ibid.* p. 34.

¹⁷⁷¹. *Ibid.*

¹⁷⁷². *Ibid.* p. 3.

¹⁷⁷³. La cita i les dades que l'envolten són dels Jowett Papers, I B 25, p. 45.

He de confessar que la lectura dels Jowett Papers revela un professor amb una gran capacitat de seducció i molt més assequible que no pas l'erudició abassegadora de Grote o l'afectació de vegades un pèl massa estudiada de Pater. Les seves explicacions simples, les metàfores, les imatges amb què il·lustra el seu Plató anglès són prou suggerents com per estimular l'atenció d'un auditori. No és estrany, per tant, que Jowett omplís la seva aula de gom a gom entre els anys 1842 i 1854, malgrat el menyspreu de Housman¹⁷⁷⁴, ni tampoc que la seva edició de Plató esdevingués tan popular, encara que ell sembla haver estat més interessant de viva veu que sobre el paper. Es pot dir que va ser totalment conseqüent amb el seu objectiu pedagògic: ensenyar a llegir Plató i acostar-lo al públic universitari i del carrer, ja que "The question really is not in what order Plato's philosophy grew up, or in what order it may be scientifically arrayed, but how it may be made most intelligible to us"¹⁷⁷⁵. El problema arriba quan en nom de la intel·ligibilitat manipula la interpretació de manera ultra arbitrària.

5. Mentrestant, Jowett tenia altres ocupacions. L'any 1831, el filòsof Sir William Hamilton, després de dos viatges a Alemanya entre el 1817 i el 1820, va escriure un parell d'articles en l'*Edinburgh Review*, on denuncià l'anacronisme del sistema britànic dels *colleges*, denúncia que, com és prou evident, no prosperà¹⁷⁷⁶. Tres anys més tard, insistí sobre el tema tot demanant l'accés a la universitat dels *no conformistes* i assenyalant el caràcter obsolet de la norma que impedia als tutors casar-se. També acusà els *colleges* d'acumular riquesa mentre la universitat no tenia mitjans per a la recerca, i de marginar els alumnes amb talent però sense hisenda. L'any 1846 Jowett i Stanley foren cridats per un membre del Parlament per tal de redactar un informe sobre possibles esmenes a la llei universitària vigent. La possibilitat de germanitzar les universitats britàniques fou repudiada per Jowett: "Germany has been over-educated. Intellect has been developed at the expense of character & will"¹⁷⁷⁷.

En el fons d'aquell rebuig hi havia l'aprensió envers el model científista de Pattison. Tot i això, Jowett era conscient que Alemanya avantatjava considerablement Oxford i

¹⁷⁷⁴. Recordem que només assistí a una classe de Jowett perquè el trobà poc savi. Cf. C. O. Brink, *English Classical Scholarship*, p. 131; Ogilvie, *Latin and Greek, A History of the Influence of the Classics on English Life from 1600 to 1918*, p. 132, i Lloyd-Jones, *Blood for the Ghosts, Classical Influences in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, p. 16; i Barnes/Stopper, "Greek Philosophy and the Victorians", p. 274.

¹⁷⁷⁵. Jowett Papers, I B 19, p. 79.

¹⁷⁷⁶. La informació sobre Jowett i la Reforma Universitària la he obtinguda de Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, pp. 189-202; i Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, pp. 172-94.

¹⁷⁷⁷. Jowett Papers, I E 20/ 20, *Obiter Dicta*, p. 18.

Cambridge en nivell acadèmic i recursos. Aquest va ser el començament de la gestació d'una idea que aniria prenent forma, poderosa i ferma, amb el temps, i que marcaria definitivament la seva vida professional i l'ambivalència de la seva reputació. Entre les reivindicacions de Hamilton hi havia hagut la de fomentar la gestió de beques i millorar els honoraris dels professors. Jowett no es quedà enrera i inicià la croada victoriana en favor dels menys afavorits amb els quals ell, un becari professional, se sentia lògicament identificat: "... should not the effort be ... to raise the value of the Scholarships... to provide the means for many more persons of the middling class to find their way through the University into professions"¹⁷⁷⁸. Són de fet, la teologia i el tema de la igualtat d'oportunitats les qüestions en les quals el liberalisme de Jowett es palesa més generosament.

I malgrat la insistència del seu biògraf Geoffrey Faber sobre la manca de filiació política del Master¹⁷⁷⁹ aquest al·ludí sense embuts a les seves preferències de partit en una carta a John Nichol a propòsit, precisament, de l'educació pública i del relleu del caducat poder de l'església per l'innovador poder de les universitats: "We, who are of liberal opinions are at war with the world, and therefore should have as little antagonism and friction with individuals as possible ... People tell us of a Conservative reaction ... I don't feel that that much matters ... For surely under all these political waves there is a moral purpose which is unchangeable: the better & higher education of young men ... In the present disorganized state of religion this is what the Professor has to aim at: the Universities are a sort of reserve behind the Churches"¹⁷⁸⁰.

Jowett vivia aquest ideal amb la vehemència d'una missió, perquè, en el fons, no era solament un projecte universitari el que defensava, sinó un nou model de nació, una *politeia* on els Jowetts del món també poguessin manar, únicament els Jowetts i els nobles, és clar. També sucumbí, doncs, a la síndrome Siracusa, però se'n sortí amb millor fortuna que Plató o Heidegger. L'any 1853, quan Jowett, un home de trenta-cinc, participava ja en la junta de Lord Macaulay creada per reformular el criteri de selecció dels funcionaris, Gladstone va sorprendre amb una resolució del Parlament segons la qual una Comissió Executiva s'encarregaria de controlar les universitats des de fora. I Jowett, un leader nat, poc inclinat a l'autoritat aliena, va perdre el primer combat d'una petita sèrie de la qual es va refer amb escreix. L'any següent rebé el cop més dur que mai no havia rebut la seva vanitat: la pèrdua de les eleccions al rectorat del Balliol.

¹⁷⁷⁸. En Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 197.

¹⁷⁷⁹. *Ibid.* pp. 40-1.

¹⁷⁸⁰. *Jowett Papers*, I F 11/19. September 1863.

6. En aquest tema, con en els dos següents, no podrem insistir-hi gaire, ja que llur incidència en el desenvolupament del platonisme de Jowett és tangencial. De tota manera, els comentarem perquè expliquen el gir que prengueren els esdeveniments previs a la gran traducció de Plató i a l'apogeu del seu poder a Oxford. Succeí que el vell Master del Balliol, Richard Jenkyns, morí el març de 1854 i s'havia de triar un nou rector. Robert Scott i Benjamin Jowett, el tutor adorat, presentaren llurs candidatures i el resultat fou favorable a Scott. Jowett era un home jove, de trenta-set anys, però amb un gran desig de dirigir el college, i Scott era un home de quaranta-tres, que ja havia deixat el Balliol per a anar-se'n a viure a Escòcia. La versió del fidel Campbell en la seva biografia és que el filòleg grec resultava una elecció més còmoda perquè era un teòleg ortodox, mentre que el liberalisme de Jowett podia desautoritzar-lo moralment en el college. Tota vegada, segons els enemics del traductor de Plató, allò que els electors van rebutjar d'ell era el seu autoritarisme.

Fos com fos, l'esmentada derrota electoral el deixà pregonament abatut: "I cannot but feel sadly at having lost a position that in this world seemed all I could desire"¹⁷⁸¹. I, encara que anys més tard s'ho repensés i acceptà que potser era aleshores massa inexpert per al càrrec, es va sumir en una melanconia tan profunda que deixà de parlar durant alguns anys. Estava convençut que havia perdut davant d'un rival poc digne, i no pogué perdonar als seus col·legues una tal humiliació. Com digué Harold Nicholson, el marit de l'esplèndida Vita Sackville-West, després de la victòria de Scott pel rectorat del Balliol, Jowett "withdrew from college life and sulked like a Victorian Achilles in his tent"¹⁷⁸². El triomf total contra Hèctor-Scott va haver d'esperar encara setze anys, però molt abans d'això Jowett rebé una petita recompensa: el nomenament pocs mesos després com a Regius Professor of Greek de la universitat d'Oxford per Lord Palmerston. El seu contricant havia estat un cop més Scott, però aquesta vegada el guanyador seria Jowett.

Al meu parer es podien haver intercanviat les funcions. Fou injust que Scott, co-autor del *lexicon* més complet del grec a una llengua moderna, un veritable monument filològic, no fos reconegut com una de les màximes autoritats de la docència clàssica, mentre que la seva tasca de rector passà gairebé desapercibuda. Per contra, Jowett era idoni per a un càrrec directiu de tal envergadura, en el qual, com demostrà anys més tard, fou molt més productiu que com a Professor Regi de Grec. A despit de la idoneïtat o no del nomenament, es tractava d'un càrrec gairebé honorífic, que Jowett, nogensmenys, es prengué seriosament, tot treballant-hi amb l'alumnat. Després de molts estires i arronses amb el Dr. Edward B. Pusey

¹⁷⁸¹. Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 208.

¹⁷⁸². Donald Thomas, Swinburne, *The Poet in his world*, p. 33.

del Christ Church, el *college* pagador per voluntat del rei Enric VIII, l'obsoleta quantitat de 40 lliures anyals passà llavors, en el 1865, a ser de 500 lliures, rescabulant així la dignitat del càrrec i per tant de Jowett.

7. Però, molt abans de l'esmentat reconeixement pecuniari, Pusey, un ortodox fonamentalista de l'Oxford Movement i aparentment hostil a Jowett, no li deixà assaborir la satisfacció per un nomenament tan honrós durant gaire temps. I, l'any 1855, adreçà la primera censura contra Jowett, que, al capdavant, li valgué l'epítet de liberal i rebel envers l'església d'Anglaterra. Sembla ser que Jowett i Stanley havien estat acaronant durant molt de temps la idea de traduir i editar les Epístoles de Sant Pau. Un refredament de llurs relacions per un hipotètic distanciament de Stanley, potser un xic amoïnat per l'excessiva assiduitat de Jowett, impedí tal col.laboració. No obstant això, pocs mesos després d'haver rebut la distinció de la càtedra de grec, el juny del 1855, tots dos amics van publicar per separat llurs treballs. El de Stanley s'ocupava de les cartes als Corintis, i fou rebut amb relativa indiferència, mentre que el de Jowett, **The Epistles of St. Paul to the Thessalonians, Galatians, Romans**, el mètode de recerca del qual inspirà a Grant l'aproximació científica de la seva edició de l'Ètica aristotèlica, va ser en canvi molt criticat pels teòlegs per agosarat, en especial per un assaig del segon volum intitulat **On Atonement and Satisfaction**, (De l'expiació i la reparació).

A grans trets, la tesi de Jowett, hereva de la tradició de Coleridge, venia a dir que la *Dies irae*, tal com ha estat interpretada, és altament injusta envers la humanitat, i no és pas fidel a les escriptures. Els homes han projectat llur pròpia imperfecció en Déu, i l'han fet venjatiu i despietat. No és, de fet, una crítica a l'Antic Testament -encara que abans hem vist que trobà en Plató un concepte de Déu més pur que en la part hebrea de la Bíblia-, sinó al clergat: "I shall endeavour to show, 1) that these conceptions of the work of Christ have no foundation in Scripture; 2) that their growth may be traced in ecclesiastical history; 3) that the only sacrifice, atonement, or satisfaction, with which the Christian has to do, is a moral and spiritual one"¹⁷⁸³. La noció que l'església cristiana havia perdut en caritat per guanyar en supèrbia i intolerància era un sentiment usual entre els teòlegs liberals. Pocs gosaven a dir-ho, però Jowett fou denunciat per heretge i forçat a subscriure els trenta-nou articles de la fe anglicana per poder continuar exercint la tasca docent.

En realitat, Jowett havia estat apartat dels púlpits d'Oxford des de l'any 1851 per les seves idees liberals en teologia, la qual cosa significà una limitació important per algú que hi

¹⁷⁸³. En Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 219.

creia i pretenia formar la mentalitat dels creients. Quan Stanley va accedir al rectorat de Westminster l'any 1864, el convidà a fer sermons a Westminster Abbey, a l'església de St. James a Marylebone, i per parròquies fora del circuit central londinenc, a totes les quals, pel que sembla, el *revolucionari* tutor tingué molt d'èxit: "He looks at me as I never knew any preacher do"¹⁷⁸⁴, va dir la filàntropa i periodista irlandesa Frances Cobbe. Nogensmenys, el tutor no es trobava còmode en el seu paper de teòleg proscrit, i d'ençà la dècada dels cinquanta, va iniciar una via espiritual alternativa més lliure de la pressió dels ortodoxos, però no per això menys ferm: "...the better mind of the age is seeking- a religion independent of the accidents of time and place. Those who give up orthodoxy have nothing to support them; they have no words responding to their higher thoughts"¹⁷⁸⁵. L'esclat de la carrera contestatària de Jowett era a punt d'arribar.

¹⁷⁸⁴ *Ibid.* p. 325.

¹⁷⁸⁵ Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 77.

V. Essays and Reviews: un episodi díscol.

"... beware of Jowett; he will turn you out a polished infidel."

Kate Vaughan a Frank Russell¹⁷⁸⁶.

1. L'any 1858 Henry Bristow Wilson, un capellà rural i ex-tutor del St. John's College d'Oxford, proposà a Jowett i d'altres pensadors la confecció d'un volum d'assajos sobre teologia, de caire liberal i obert. A Jowett, que aleshores s'havia fet un nom entre el sector crític de l'església, la idea li semblà molt oportuna. Provà, doncs, de convèncer Stanley, sense èxit: "The object is to say what we think freely within the limits of the Church of England ... we are determined not to submit to this abominable system of terrorism, which prevents the statement of the plainest facts, and makes true theology or theological education impossible..."¹⁷⁸⁷. El resultat foren set articles publicats el mes de febrer del 1860, sota el títol d'**Essays and Reviews**, per l'editorial londinenca de John W. Parker & Son, amb experiència en temes *candents* tractats per professors d'Oxford i Cambridge.

El grup d'escriptors de l'esmentat recull fou batejat amb molts epítets¹⁷⁸⁸, des de *Septem Contra Christum* passant per *The Seven Extinguishers of the Seven Lamps of the Apocalypse* o *The Seven Champions not of Christendom*, fins l'apel.latiu més benèvol del crític modern Basil Willey: "A Group of Honest Doubters"¹⁷⁸⁹. Sobre el cas d'**Essays and Reviews** ja n'he parlat anteriorment, així com del moment relativista i iconoclasta de l'època. De fet, la qualificació d'aquests teòlegs per part de Willey, com a "practicants del dubte honest", ja tenia precedents en Goethe, el qual, com vaig dir en el capítol anterior, havia definit aquest estat -segons Gertrude Himmelfarb- com a

¹⁷⁸⁶. Donald Thomas, *Swinburne, the Poet in his World*, p. 33.

¹⁷⁸⁷. En Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 231.

¹⁷⁸⁸. Per a aquesta secció, he consultat Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, pp. 229-288; Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. I, pp. 290-329; Basil Willey, *More Nineteenth Century Studies, A Group of Honest Doubters*, pp. 137-185, i Robin Gilmour, *The Victorian Period, The Intellectual and Cultural Context of English Literature 1830-1890*, pp. 80-113.

¹⁷⁸⁹. Subtítol de *More Nineteenth Century Studies, A Group of Honest Doubters*.

*tätige Skepsis*¹⁷⁹⁰ o dubte actiu, és a dir, la impossibilitat d'afirmar o negar de manera absoluta la veritat o la falsedat d'una hipòtesi. Tanmateix, l'origen precís de l'afortunada expressió es deu a Tennyson, el cronista en vers del seu temps, quan en *In Memoriam* -aquell llarguíssim poema dedicat a la mort del seu amic Arthur Henry Hallam- plasmà en l'estrofa xcvi l'esperit del període pre-darwinista i darwinista: "... You tell me, doubt is Devil-born./ I know not: one indeed I knew /In many a subtle question versed, ... Perplexed in faith, but pure in deeds,/ At last he beat his music out./ There lives more faith in honest doubt,/ Believe me, than in half the creeds"¹⁷⁹¹. Dubtar era llavors un acte subversiu -com palesà la dolorosa crisi existencial i conjugal de **Robert Elsmere**-, i era per tant evitat o, en cas contrari, punit. Però aquest mecanisme de repressió intel·lectual en una edat científica produïa petits monstres d'escepticisme, potser perquè, com digué Jowett en *Essays & Reviews*: "Doubt comes in at the window when enquiry is denied at the door"¹⁷⁹².

Els altres companys de Jowett en aquest viatge incert foren, a més de l'esmentat Wilson: el professor Baden-Powell, catedràtic de geometria a Oxford; Charles Goodwin, un fellow del Christ's College de Cambridge i l'únic col·laborador laic; Rowland Williams, professor d'hebreu a Lampeter; Mark Pattison, l'anomenat Master del Lincoln College i, finalment, Frederick Temple, ex-professor del Balliol, aleshores director de Rugby i futur arquebisbe de Canterbury. Aclaparat per les pressions, Temple retiraria la seva col·laboració l'any 1869. El cor de les contribucions al volum endegat per Wilson raïa en una voluntat de conciliar la fe cristiana amb l'esperit crític, és a dir, en la supervivència del cristianisme entre les persones pensants, tal i com Basil Willey resumí en el seu estudi sobre el cas, tot citant l'article d'un diari del qual no dóna pas la referència: "... religion will not arrive at a right approach until it discards myth and unwarranted assumption from its intellectual framework and bases its beliefs on scientific facts and principles"¹⁷⁹³.

Aquests pensadors cristians anti-ortodoxos es defensaven del jou inhibidor de l'Oxford Movement i l'esperit dominant del Cardenal Newman en un moment en què la ciència apassionava i l'evolucionisme biològic estava en tot descobrir les seves tesis controvertides, l'economia desenvolupava el seu poder de transformar la realitat, la indústria revelava la capacitat humana de dominar la natura, les colònies mostraven mons amb codis i concepcions diferents, i la política utilitarista i radical clamava per una minva de les

1790. *Matrimonio y Moral en la Epoca Victoriana*, p. 75. G. Himmelfarb remet a Huxley, Cf. n. 38, p. 86.

1791. *In Memoriam*, en *Poetical Works of Alfred Lord Tennyson*, p. 274.

1792. Benjamin Jowett i d'altres, *Essays & Reviews*, p. 373.

1793. Basil Willey, *More Nineteenth Century Studies, A Group of Honest Doubters*, p. 138.

discriminacions. Quan la noció de continuïtat de les idees era encara aliena -segons deixa entendre el mateix Jowett: "to most persons the very notion that ideas have a history is a new one"¹⁷⁹⁴-, els autors, i Pattison en especial, es van declarar hereus d'una tradició religiosa liberal que s'havia iniciat a Anglaterra en el segle XVII amb els Platonistes de Cambridge.

Qüestionaven, per tant, la importància per a la fe dels miracles materials per damunt de les realitats espirituals, i almenys Baden Powell i Goodwin no van trobar cap interferència entre Darwin i el cristianisme, seguits en part també per Temple. De manera explícita i implícita, el ressò de Coleridge era a la base de la majoria dels articles, ja sigui en la crítica a les classes instruïdes que s'havien allunyat de l'església, en la desmitificació de la Bíblia pensant en una reformulació de la doctrina cristiana en els temps moderns, o en l'exaltació de la fe com a la perfecció de l'intel.lecte humà, és a dir, com a acte racional, emocional i natural alhora. Mitjançant la noció franco-suïssa de "Multitudinisme", Wilson havia criticat la dura selectivitat de l'església d'Anglaterra, la qual restringia la possibilitat de salvació a unes quantes persones pel seu concepte estret del pecat, quan, segons ell, una església nacional havia d'ésser generosa, i tenia el deure d'abastar i acollir tota la massa. Aquest tema enllaçava amb la valoració negativa que Jowett havia fet en la seva edició de les cartes de Sant Pau de la tradició que dins l'església atribuïa a Déu una ànsia desmesurada per mortificar els pecadors. Nogensmenys, malgrat el fet que tan Jowett com Wilson acceptaven que la crueltat humana havia d'ésser tractada de forma especial, llur interpretació indulgent de la misericòrdia divina fou considerada una blasfèmia contra els evangelis. Aparentment, però, el Master del Balliol fou ell mateix molt més draconiana en la vida pràctica i terrenal que, quan sobre el paper, parlà d'un destí de les ànimes en to amable i comprensiu.

L'article de Jowett, amb una extensió de cent pàgines, es deia **On the Interpretation of Scripture**, i tenia l'objectiu d'apel·lar a l'ús de la raó més que no pas a la fe cega o àdhuc a l'academicisme en interpretar les escriptures. La idea central, eix de l'escàndol, era que la Bíblia havia d'ésser llegida com un llibre qualsevol: "It is to be interpreted like other books, with attention to the character of its authors, and the prevailing state of civilization and knowledge, with allowance for peculiarities of style and language, and modes of thought and speech"¹⁷⁹⁵. Aquesta era la mateixa política que aplicava en llegir Plató: respecte pel context i consciència contemporània alhora, però aleshores, en comentar el *Fedre*, decidí perillosament que: "To understand him, we must make abstraction of morality and of the Greek manner of regarding the relation of the sexes"¹⁷⁹⁶. La conclusió

¹⁷⁹⁴. Jowett en *Ibid.* p. 151.

¹⁷⁹⁵. Jowett en Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 245.

¹⁷⁹⁶. Introduction to the *Phaedrus*, 4th ed. p. 120.

que en aquest cas concret proposa Jowett, com veurem més endavant, és *canviar* el sentit del text de Plató.

Jowett també demanava per part dels teòlegs en estudiar les escriptures l'aplicació dels recursos científics, és a dir, una hermenèutica acurada i el coneixement de l'hebreu i el grec: "the time has come when it is no longer possible to ignore the results of criticism"¹⁷⁹⁷. El major defecte dels intèrprets religiosos, segons ell, és que, més que centrar llur atenció en els textos mateixos, tendeixen a prendre el camí fàcil de la repetició mecànica dels comentaris tradicionals, i així l'esperit original es perd. I, pel que fa a l'evangelització dels colons, era més important de donar un bon exemple de vida i sentiments cristians per damunt de la imposició de la fe per real decret. L'essència del cristianisme era, segons ell, una moralitat absoluta, com en Plató, la qual cosa, assegurà, protegia contra la descreença. Willey i Faber no coincideixen en la seva apreciació dels articles. El primer, sense menysvalorar el de Jowett, sosté que la contribució de Pattison, és a dir, una història molt erudita de les idees religioses a Anglaterra entre els segles disset i divuit és "Unlike the rest, ... a work of original research, and as such has claims to survive in its own right"¹⁷⁹⁸. El segon, essent admirador de Jowett, considera que el d'aquest és en canvi el millor. En tot cas, hom pot afirmar sense decantar-se per cap dels dos que el treball de Pattison és impecablement acadèmic mentre que el de Jowett és hàbilment crític.

Ambdues ressenyes coincideixen, però, en afirmar que l'eix ideològic del llibre és l'article de Jowett, el qual, com a professor profundament vocacional, assenyala la seva gran preocupació per la tasca de corregir: "In a few years there will be no religion in Oxford among intellectual young men, unless religion is shown to be consistent with criticism"¹⁷⁹⁹. Aquesta actitud purista -recordem que les seves arrels familiars eren pregonament evangèliques- la mantigué, segons Willey, fins a la fi de la seva vida quan rebutjà l'aspecte doctrinari de l'església per abraçar una religiositat moral íntima, una mena de barreja entre protestantisme sever i platonisme estricte, molt lluny de la temptació dogmàtica de l'Oxford Movement: "I think that I believe more and more in Christianity, not in miracles or hell, or verbal inspiration, or atonement, but in living for others and in going about doing good"¹⁸⁰⁰.

¹⁷⁹⁷. Jowett en Basil Willey, *More Nineteenth Century Studies, A Group of Honest Doubters*, p. 156.

¹⁷⁹⁸. *Ibid.* p. 150.

¹⁷⁹⁹. Jowett en *Ibid.* p. 141.

¹⁸⁰⁰. Jowett en *Ibid.* p. 160.

Els seus pensaments plasmats sobre el paper en **Essays and Reviews** li valgueren un judici als tribunals per heretgia, en un procés endegat per Edward Pusey en nom de la junta de govern de la Universitas Oxoniensis amb l'argument que les tesis de Jowett eren "part of a larger whole -a systematic attempt to revolutionize the Church of England"¹⁸⁰¹. Perquè li caigué a Jowett el pes implacable de l'*odium theologicum*? De fet, les autoritats van castigar qui van poder, i Jowett, com a professor resident de la universitat, no exempt del control eclesial com Pattison, va caure a les urpes d'unes jerarquies sobtades pel ressò inesperat que tingué l'esmentada publicació en uns cercles no precisament ortodoxes. La història d'aquest procés que aconseguí d'eclipsar el mateix Darwin està farcida d'anècdotes i situacions gairebé ridícules però molt significatives del culte victorià per les aparences i la imatge pública.

Segons els testimonis i els investigadors¹⁸⁰², quan **Essays & Reviews** sortí a la llum el mes de febrer del 1860, va passar força desapercebut. La postura dels teòlegs de la Broad Church, encara que molt censurada, era coneguda a bastament a Oxford i, d'entrada, el recull de textos no semblà res d'especial. Però la universitat no travessava per un moment precisament serè. Aquell mateix estiu havia tingut lloc la memorable baralla entre Thomas Huxley, -el *gos* de Darwin- i Samuel Wilberforce, bisbe d'Oxford i líder de la Low Church, en la reunió anyal de la British Association for the Advancement of Science al University Museum d'Oxford, tal i com vam veure en un capítol anterior. Els ànims estaven exaltats per la publicació recent de l'**Origen de les Espècies** i pocs acadèmics s'havien adonat de quant agosarada havia estat la iniciativa de Henry Bristow Wilson en criticar la intransigència de l'ortodòxia anglicana mitjançant els escrits d'un bloc de pensadors liberals. Amb tot, l'actuació de Wilberforce aquell mes de juny del 1860, davant d'un públic curiós i incitat per les iconoclastes teories evolucionistes, havia marcat la pauta oficialista de la universitat envers els canvis: "... liberty of conduct may do as much harm to morality as liberty of speculation can do good to Truth"¹⁸⁰³. És a dir, la ciència i la religió podien ésser excloents.

2. Curiosament, però, malgrat les simpaties que la croada darwinista havia despertat entre alguns col.laboradors d'**Essays & Reviews**, i a despit de la caricatura en la *New*

1801. Pusey en Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 269.

1802. Bàsicament Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, ; Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. I; Basil Willey, *More Nineteenth Century Studies, A Group of Honest Doubters*,; Robin Gilmour, *The Victorian Period, The Intellectual and Cultural Context of English Literature 1830-1890*, i Gertrude Himmelfarb, *Matrimonio y Moral en la época victoriana*.

1803. *Saturday Review*, March 2, 1861, citat per Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. I, p. 295.

Republic de Mallock¹⁸⁰⁴ d'un Jowett favorable a l'evolucionisme, no és pas aquesta la impressió que dona el Jowett real en la seva correspondència del 1873: "Darwinism ... seems to me not so much an untrue, as an utterly inadequate account of the world ... Are we to be sunk in materialism and sensualism, feebly rising into a sort of sentimentalism ... because Darwin has imagined a theory by which one species may pass into another?"¹⁸⁰⁵. Tot i que polèmica, la qüestió del darwinisme, tan d'actualitat llavors, no va ser l'element directament provocador de la censura del clergat oxonià contra el recull d'articles de teologia moderna, com tampoc no ho va ser la postura crítica comuna a tots els col.laboradors. La vertadera causa de tant de soroll havia estat l'article "Neo-Christianity", aparegut set mesos després d'*Essays & Reviews*, l'u d'octubre de 1860, en la publicació *The Westminster and Foreign Quarterly Review*, per Frederick Harrison, un escriptor nòbel, jove i enardit.

Allò d'especial en Harrison era la seva filiació *comteana* i High Church alhora. Podia ser capaç de concebre una tal barreja entre positivisme i teisme -"Comte had come to fulfill the law, not to destroy it"¹⁸⁰⁶-, però no pas que l'església s'alliberés. Segons aquest filòsof de vint-i-nou anys, els membres del clergat no podien practicar un doble joc, tot adaptant el cristianisme sense deixar l'església. Aquesta experimentació només corresponia als laics i heretges com ell: "you are stealing our thunder! ... what is the use of our having left the Church if Churchmen themselves are using our arguments?"¹⁸⁰⁷. Solament hi veia dos camins possibles: o continuar dins l'església tot respectant l'ortodòxia dogmàtica, o abraçar el positivisme. Harrison va aixecar la llebre sense proposar-s'ho. I la conseqüència fou lògica: si un positivista creient en l'Església de la Humanitat¹⁸⁰⁸ però no pas en la de Crist retreia a aquests autors llur manca de respecte per l'Església d'Anglaterra, com podien els jerarques anglicans romandre indiferents? A continuació, d'altres pensadors laics es van alinear amb Harrison, tot adduint que "*Free Inquiry should be the privilege of Free Inquirers*"¹⁸⁰⁹. Com parodià Campbell, els capellans ortodoxes devien pensar: "If this gives offence in such a quarter, how bad it must be!"¹⁸¹⁰.

1804. Cf. *Op. cit.*, p. 90. Jenkinson-Jowett parla l'any 1877, en el mateix període de la carta referida en la nota següent: "Neither is man less truly man if he has sprung from an ape, nor is love less truly love if it has sprung from fear".

1805. Carta de Jowett a R.B.D. Morier, del gener 1873, en Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 89.

1806. Willey, *More Nineteenth Century Studies, A Group of Honest Doubters*, p. 163.

1807. Citat per Willey, *Ibid.*

1808. Harrison fundà amb R.Congreve, la "Positivist Church of Humanity", és a dir, un catolicisme sense Jesucrist, amb ritus, misses i cerimònies, i l'objecte de culte dels quals era la humanitat.

1809. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. I, p. 293.

1810. En *Ibid.* p. 292.

D'ençà la inesperada ressenya no es parlava de res més a Oxford i Londres. L'incident Huxley-Wilberforce passà a segon pla, i les altes jerarquies de l'església hi van trobar llur oportunitat per a recabalar l'honor ferit. La *intelligentsia* britànica tingué en poc temps un altra qüestió a debatre a dins i fora del món acadèmic. Una infinitat d'articles d'opinió a favor i en contra dels desconcertants autors d'*Essays & Reviews* van ploure en les principals publicacions del país, però la postura oficial des de l'òrgan de govern de la universitat va ser unànime: primer de vergonya professional per haver permès a que un seguidor de Comte s'avancés a denunciar els fets i, després, de condemna enèrgica i voluntat allixonadora. L'excèntric Carlyle, un altre anglicà en crisi religiosa perpètua, gosà de sentenciar-los davant de l'humiliat Samuel Wilberforce amb els càrrecs de manca d'honestedat i d'ateisme: "The sentinel who deserts, should be shot"¹⁸¹¹. I, en la seva qualitat d'*oracle* de Chelsea i amic personal del bisbe d'Oxford, va deixar en aquest la convicció que *s'havia de fer alguna cosa*.

La primera reacció va venir, doncs, de Wilberforce, el qual, en un article anònim publicat tres mesos després, el gener del 1861, en el poderós *Quarterly Review*, va encendre la guerra santa: "We hold ... that the attempt of the essayists to combine their advocacy of such doctrines with the retention of the status and emolument of Church of England clergymen is simply moral dishonesty"¹⁸¹². Afegí, a més, que les afliccions de Jowett per haver perdut el rectorat del Balliol, i les dificultats per cobrar el càrrec de Professor Regi de Grec, podien haver provocat el to càustic del seu escrit, que palesava, segons Wilberforce: "a certain sense of disappointment and concealed bitterness"¹⁸¹³. Les paraules del bisbe foren el crit d'alarma per a la cúria anglicana.

L'artilleria periodística va ser contundent arran l'article de Harrison i, encara molt de temps després de l'esclat, la premsa li continuà dedicant espai. Un cop endegada la contesa per Wilberforce en col.laboració amb Pusey, Stanley llençà la primera rèplica al bisbe d'Oxford l'abril del mateix any en l'*Edinburgh Review*. L'antany Nancy, i actual gran amic de Jowett, donà el seu suport als acusats tot explicant que els autors no pretenien res més que relacionar la Bíblia i la història amb la teologia dogmàtica, i relativitzar així l'abast de la revelació. Amb un argument que cercava d'enaltir Jowett davant l'opinió pública, va acabar donant involuntàriament més motius de preocupació als teòlegs d'Oxford pel poder que atribuïa al *tutor adorat* en descriure'l: "the only man in Oxford who has exercised a moral

1811. En *Ibid.* p. 294.

1812. Citat per Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 247, i Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. I, p. 293.

1813. *Ibid.*

and spiritual influence at all comparable to that which was once wielded by John Henry Newman ... He stands confessedly Master of the situation in the eyes of the rising generation of English students and theologians"¹⁸¹⁴.

El diari *The Spectator* s'afegí al bàndol de la defensa tot sostenint que "Open discussion is better than secret propagandism. Free speech, indeed, is not truth; but it is the condition of securing truth"¹⁸¹⁵. El setmanari conservador *The Saturday Review* assenyala en tò àcid i irritat l'estupenda publicitat que l'aldarull dels bisbes estava regalant als autors i a l'editor del llibre. Amb una sorna gairebé ofensiva il·lustrà una veritat innegable: "Has any perpetual curate with fourteen children a volume of dull sermons which no publisher will take? Let him insert into the volume a few passages sufficiently questionable in their tendency to call down his diocesan, and his little ones will be fed"¹⁸¹⁶. Així ho veia també A. C. Tait, antic company de Jowett i Stanley al Balliol, ex-director de Rugby, i llavors bisbe de Londres: "Even the protest we Bishops have already made has had the effect of causing this book to be much more generally read than if we had let it alone"¹⁸¹⁷. Explicà, doncs, l'anècdota d'aquell Papa que, quan algú li demanà en una ocasió de recomanar-li un llibre, va respondre que la millor publicitat seria de condemnar-lo.

A més de Carlyle i Stanley, d'altres famosos es van pronunciar, ja sigui immediatament o més endavant. Sabem ara que Matthew Arnold, malgrat la gran influència del liberalisme del seu pare en els teòlegs rebels, va desaprovar llur acció, tal i com descriu una conversa tardana amb el llavors dissident d'*Essays & Reviews*, Frederick Temple: "I told him also that I thought the E&R could not be described throughout as 'a free handling, in a becoming spirit, of religious matters'"¹⁸¹⁸. Mill fou, en canvi, més conseqüent i assenyat: "If all were to desert the Church who put a large and liberal construction on its terms of communion, or who would wish to see those terms widened, the national provision for religious teaching and worship would be left utterly to those who take the narrowest, the most literal, and purely textual view of the formularies"¹⁸¹⁹. Era evident que el filòsof utilitarista no es podia haver aliat amb el sector més conservador del clergat, però també ho era que simpatitzava amb la religió positivista de Harrison¹⁸²⁰ i amb els pensadors liberals

¹⁸¹⁴. *Edinburgh Review*, April 1861.

¹⁸¹⁵. *The Spectator*, May 25, 1861.

¹⁸¹⁶. *The Saturday Review*, March 23, 1861.

¹⁸¹⁷. En Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 263.

¹⁸¹⁸. *Ibid.* p. 314.

¹⁸¹⁹. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. I, pp. 294-5.

¹⁸²⁰. Però rebutjà l'organització para-eclesial de la Positivist Church of Mankind. Cf. *Encyclopaedia Britannica*, vol. IX, p. 637

que reivindicaven pels seglars exclusivament el dret a presentar objeccions als dogmes religiosos. Tot i això, es va pronunciar clarament a favor d'una apertura de l'església.

Des de l'altre cantó, bisbes i prelats en general recorrien amunt i avall la carretera que separava Londres de Canterbury, en un esforç per reprimir una crisi ideològica, al meu parer només comparable en els nostres dies a aquella que patí l'església Catòlica amb la teologia de l'alliberament. I, quan la maquinària clerical i judicial es posava en marxa, va morir Baden Powell. El cercle de culpables susceptibles d'ésser processats es reduïa aleshores a tres, ja que Goodwin era laic, i Pattison i Temple, tot i que molt atacats també, no depenien pecuniàriament de l'església. A més, aquest darrer, com hem suggerit abans, es retractaria nou anys després. Quedaven, doncs, Wilson i Williams, que foren jutjats i condemnats pel tribunal eclesiàstic de l'arquebisbat de Canterbury¹⁸²¹, i Jowett, que fou acusat formalment i processat per la universitat el 13 de febrer del 1863, "for infringing the Statutes and privileges of the University by having published ... a certain book entitled **The Epistles of St. Paul, &c., &c.**: also in a book called **Essays and Reviews** a certain article ... entitled "On the Interpretation of Escription"; and by having in such book and such article ... advisedly promulgated ... certain erroneous and strange doctrines ... contrary to and inconsistent with the doctrines of the Church of England..."¹⁸²².

Malgrat la consigna de Pusey en el sentit que "after all, prosecution is not persecution"¹⁸²³, la pressió social contra el processament de Jowett va ser forta. El diari *The Times* qüestionà la competència de la cort en aquest tema, i la capacitat de tolerància de la vice-cancelleria oxoniana¹⁸²⁴, mentre que els assessors legals de la junta de govern de la universitat aconsellaven d'abandonar el cas. I, poc després, el 22 de març de 1863, el tutor del Balliol fou deixat en llibertat sense càrrecs, en no haver-se pogut aclarir la necessitat legal d'un procés judicial per les culpes que se l'imputaven. Un cop esdevingut pal·ladí de la llibertat i quasi màrtir de la recerca de la veritat, Jowett no tornà mai més a enfrontar-se amb l'església ni amb el poder. Però, com passa de vegades, d'un gran mal en surt un bé. La derrota penal o burocràtica agermanà totes dues esglèsies, High i Low, contra els *heretics* de la Broad, i la reconciliació es segellà amb l'Oxford Declaration del 1864, firmada pels jerarques Edward Pusey (High) i Samuel Wilberforce (Low). Les relacions entre els dos bàndols, oposats de bell antuvi, van millorar fins al punt que Pusey i Keble, decebut davant

1821. The Court of Arches.

1822. Còpia de la citació al judici, en Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. I, p. 311.

1823. En Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 267.

1824. En Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. I, pp. 309-320.

el liberalisme creixent de *The Guardian*, i decidits a no continuar publicant-hi i àdhuc a no llegir-lo, van trobar refugi en *Record*, una publicació periòdica del que en un altre temps fou enemic i avui amic en la lluita per la causa ortodoxa i, sobretot, reaccionària a qualsevol mena de canvi.

A Jowett tampoc no li van anar tan malament les coses. Si bé un parell de mesos abans d'anar als tribunals s'havia lamentat que "My College want to get rid of me, which is rather hard"¹⁸²⁵, l'acarnissament del qual fou objecte per part del duo Pusey- Wilberforce despertà la solidaritat de companys i alumnes, a més de la satisfacció de tenir un tutor del college a l'ull d'un cicló ideològic de primera línia. L'ostracisme en el qual Jowett s'havia tancat, la tenda aquil·leia on s'havia amagat d'ençà la pèrdua del rectorat del Balliol es començà a desfer, i el trobem amb dos fronts en perspectiva: d'una banda, la imminent traducció de Plató, concebuda l'any 1864, quan Grote és a punt de publicar la seva interpretació racionalista dels diàlegs i, de l'altra, la cada cop més possible obtenció del càrrec de Master del college. Pel que fa al primer, l'any 1862, avorrit de tants entrebancs teològics i estimulat per l'èxit de les seves classes escriví a la seva amiga Margaret Elliott: "You greatly undervalue Plato, who is a most faithful friend to me- too faithful for indeed I can't get rid of him"¹⁸²⁶. Quant al segon tema, una eficaç maniobra política de Gladstone en favor de Jowett separa definitivament Robert Scott del Balliol, mitjançant un misteriós nomenament a la diòcesi de Rochester, tot obrint les ansiades portes del govern del college al gran traductor victorià de Plató, l'any 1870.

3. Faber introdueix un tercer factor d'importància abans de passar a l'etapa triomfal en la vida personal i acadèmica del nostre personatge: la relació amb Florence Nightingale. Amiga o *donna angelicata* de Jowett? Faber decideix que la infermera il·lustre fou el seu gran amor, mai no concretat en matrimoni per una sèrie de motius, entre els quals estava el vet al casament dels tutors a Oxford: "I could not marry without giving up Balliol, on which my life has been spent..."¹⁸²⁷. En tot cas, és curiós que l'heroïna victoriana es negués a aparèixer en la biografia d'Abbott i Campbell, tot autoritzant, amb la condició que no figurés el seu nom, la publicació d'algunes cartes que el Master li adreçà. La fantasia popular va donar peu a un seguit de llegendes entre les quals brilla com una gemma la del Bloomsbury Lytton Strachey, que en *Eminent Victorians* assenyala: "...Their relations became

1825. *Ibid.* p. 308.

1826. En Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 305.

1827. *Ibid.* pp. 296-7.

intimate. ' The spirit of the 23rd psalm and the spirit of the 19th psalm should be united in our lives', Mr. Jowett said"¹⁸²⁸.

Realment estava enamorat Jowett de la mare espiritual de la infermeria? Se l'estimava més que no pas estimava també el seu gran amic Robert Morier? Qui era, doncs, aquell "Lord" esmentat amb no poca malícia per Graham Greene en l'obreta comentada al començament d'aquesta secció? Estava tan espantat pel sexe que negava en **La República** l'existència de la presentació platònica d'una unió heterosexual per exclusiva conveniència higiènica i eugenèsica, i amagava l'amor entre homes, habitual en bona part del *Corpus Platonicum*? És cert que l'estiu de 1864, quan tothom el creia immers en meditacions platòniques a Askrigg, era realment Florence Nightingale qui ocupava la seva ment i el seu cor?

L'havia conegut un mes d'octubre del 1862, arran d'un llibre de pensaments que ella volia publicar. Faber assenyala la incidència d'aquest mes en la seva vida: és octubre quan Harrison llença la bomba contra **Essays and Reviews**; és octubre quan Jowett mor, s'estrena com a Master del Balliol un octubre, i és també octubre quan coneix la dama en qüestió. Octubre ve a ser "the cruellest month"¹⁸²⁹ o, si més no, un mes molt significatiu en una vida pletòrica d'esdeveniments públics i escassos episodis íntims.

No va haver-hi casament entre Jowett i Florence Nightingale, però sí vuit volums de cartes, de les quals en una li confessa una certa incapacitat per a la comunicació: "People sometimes say to me, 'Ah, ... but won't you tell us what you think?' If you won't think me very egotistical I will tell you why I have as yet been able to do so little on these subjects. First of all because I know that it is very doubtful whether I could in any degree succeed in working them out, ... But then at present I have the translation and edition of Plato on hand, and besides this, my pupils."¹⁸³⁰. A partir de mitjans dels seixanta, Jowett parlaria a través de Plató, i amb ell tota una generació d'acadèmics per als quals la paraula del Master i la del filòsof atenès es confonien en una i la mateixa cosa. Les veus de Grote i Pater pecaven de massa capdavantera i nostàlgica respectivament. Per a Jowett, la seva edició de Plató substituï el púlpit, i àdhuc la pròpia paraula, per tal com, amb un discurs manllevat del platonisme va provar de modelar l'esperit de l'elit dominant formada a Oxford, la qual cosa equival a dir que projectava canviar la mentalitat de la classe dirigent de tot el país.

¹⁸²⁸. Lytton Strachey, **Eminent Victorians**, p. 158.

¹⁸²⁹. L'al·lusió és a **The Wasteland**, (I. "The Burial of the Dead"), de T.S.Eliot.

¹⁸³⁰. En Geoffrey Faber, **Jowett, a Portrait with a Background**, p. 336.

VI. El Primer Plató.

El set de setembre de 1870, Benjamin Jowett inicia el seu camí com a Master electe del Balliol i, poc després, el febrer del 1871, el seu primer Plató comença també la seva brillant trajectòria victoriana. Nogensmenys, la llegenda Jowett ja s'estava gestant: el 1866, l'encara tutor, amb una parcel·la important de poder, havia fet obres d'extensió en el college a més d'afegir exàmens de ciències als ja existents de grec i llatí. La seva activitat intel·lectual, però, es veié afectada per l'èxit institucional¹⁸³¹ i, així, els dos articles sobre teologia que havia de fer per a una nova edició d'**Essays & Reviews**, "On the Reign of Law" i "The Life of Christ"¹⁸³², no aparegueren mai¹⁸³³. Les raons d'aquest retall de producció eren la revisió de l'edició de Plató i el rectorat del Balliol, tal i com declarà entre els anys 1873 i 1876: "The head of a College should be identified with the interests of the College. The life of the College is his life. He should be absolutely above personality"¹⁸³⁴.

D'altra banda, els sous substanciosos de Master i professor regi de grec sumats als ingressos per una herència familiar inesperada feren d'ell un home de situació econòmica altament solvent, la qual cosa contribuí a l'expansió de la vida social en qualitat i quantitat. En són prova les tertúlies que organitzava a la residència del rectorat del Balliol amb personatges d'enorme importància a l'època com ara George Eliot -"She was the most amiable & the most self-controlled as well as the most gifted woman I have ever known"¹⁸³⁵-, John Addington Symonds, Florence Nightingale, Gladstone, Alfred Tennyson, Lord Palmer, Matthew Arnold, la vídua de Grote, Robert Browning, Lord Curzon, A.C. Tait, arquebisbe de Canterbury, o Swinburne, entre molts d'altres. Com també reflecteixen l'abast del seu *status* les seves relacions més distants, però existents al cap i la fi, amb Walter Pater, Lewis Carroll, Thomas Carlyle, Arthur Evans o John Ruskin.

1831. Abbott & Campbell, **Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford**, vol. II, pp. 7- 8.

1832. *Ibid.* vol. I, p. 443.

1833. *Ibid.* vol. II, p. 348.

1834. En Abbott & Campbell, *Ibid.* vol. II, p. 78.

1835. Jowett Papers, I F 136 53.

1. El primer Plató arribà quan la seva activitat acadèmica era a punt de passar a un segon pla, i va ser el fruit d'un treball realitzat bàsicament entre els anys 1864 i 1870. Els cronistes de l'època i els biògrafs de Jowett assenyalen una influència directa de Pattison el qual li havia suggerit de fer una traducció completa en comptes d'un resum. Segons el testimoni del fidel Lewis Campbell, el gran Plató de Jowett es gestà de la manera següent: "... a casual remark of Pattison's (I think) convinced him that the analysis could never be complete, and that the **Republic**, at all events, must be translated in full. As he proceeded with this in 1865, he formed the resolution of translating the whole of Plato"¹⁸³⁶. I aquest seria l'eix de la seva vida durant cinc anys.

Què li atreïa tant de Plató? Segons Abbott, la capacitat de seducció del seu llenguatge, puix que el Master era un enamorat de la llengua¹⁸³⁷, però les raons són diverses: la transcendència, el dramatisme, la *didaskalia* i la relació paternalista de Sòcrates amb els deixebles, la imatge del món coherent i moralitzant del platonisme i, molt important, el poder que li conferia el fet d'ensenyar una filosofia reconeguda i atractiva alhora, tot i que encara no gaire explorada en l'Oxford victorià: "More than two thousand years have passed away since Plato returned to the place of Apollo and the Muses. Yet the echo of his words continues to be heard because of all philosophers he has the most melodius voice. He is the inspired prophet or teacher who can never die, the only one in whom the outward form adequately represents the fair soul within; in whom the thoughts of all who went before him are reflected, and of all who come after him are partly anticipated. Other teachers of philosophy are dried up and withered. After a few centuries they have become dust; but he is fresh and blooming, and is always begetting new ideas in the minds of men. They are one sided and abstract, but he has many sides of wisdom. Nor is he always consistent with himself, because he is always moving onwards, and knows that there are many more things in philosophy that can be expressed in words, and that truth is greater than consistency"¹⁸³⁸.

Tot al·ludint al sentiment poètic i evitant la mística i la metafísica neoplatònica alhora -"Metaphysics exercise a fatal influence over the mind in destroying the power of observation and of acquiring knowledge"¹⁸³⁹-, Jowett fa grans equilibris per tal que el seu Plató idealista no sigui desqualificat pels racionalistes i els acadèmics de la línia Pattison, i no li'n mancaven motius. Sis anys enrera, el 28 de maig del 1865, havia escrit a Florence

1836. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. I, p. 335.

1837. *Ibid.* vol. II, p. 406.

1838. Introduction to *The Laws*, Fourth Edition, 1953, vol. IV, p. 188.

1839. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 109.

Nightingale, amb certa ironia: "Mr. Grote's book in 3 vols has just come out. He is 70 years of age. He says 'if the cerebral activity continues he means to go on to Aristotle'"¹⁸⁴⁰. No obstant això, ni Grote morí sense abordar Aristòtil ni el seu llibre sobre Plató era un producte senil sense interès. Tres mesos després, el to del tutor del Balliol era tot un altre, i diu a la mateixa corresponçal: "I wrote last week my life of Plato, one of the chapters of my book. I like Mr. Grote's book but I doubt whether he is right about him. First, he seems to me to be a bad critic of what authorities are trustworthy & what are not (I am surprised at his credulity and inconsistency in places). Secondly, that he reads Plato by the light of Mr. John Stuart Mill's philosophy, which certainly prevents his seeing a great many things that are really there ... He does not seem to me quite to see the real relation of things, ancient & modern..."¹⁸⁴¹. Grote havia passat d'ésser un respectable inoportú a esdevenir un temut antagonista.

2. Davant d'aquell Plató utilitarista, Jowett restava, doncs, com el candidat adient per a ensenyar "l'autèntic Plató" als anglesos. És interessant de veure com el 1866, l'any següent a la publicació de **Plato and the Other Companions of Sokrates**, el flamant traductor de Plató escriu a un destinatari no identificat com si el seu treball de recerca sobre filosofia grega no tingués precedents: "I have about half-finished a sketch of the history of the Early Greek Philosophy, and of Plato. I fancy this to be important because the history of Greek Ideas is the history of the ideas of the civilised world"¹⁸⁴². L'esmentat repàs històric mai no es publicà com a tal, però crida l'atenció l'èmfasi de Jowett en la suposada *novetat* de la seva incursió, tot traient importància a la gran aportació de Grote. Aleshores, amb la finalitat de vindicar una originalitat considerable, la seva versió havia d'ésser molt diferent a la del pensador radical, per dues raons fonamentals: per circumscriure el seu terreny idealista, i per evitar així d'ésser comparat amb un erudit tan excepcional.

Tota vegada, d'aquesta circumstància, els seus biògrafs amb prou feines si en parlen. Curiosament, ja sigui per lleialtat al mestre o per una evident incompatibilitat ideològica, les diverses semblances històriques ignoren la gens menyspreable incidència en Jowett del gran llibre de George Grote, **Plato and the Other Companions of Sokrates**, publicat l'any 1865. No és simplement la cronologia allò que em fa relacionar ambdós estudis, sinó la importància atorgada a Grote pel mateix Jowett. En els capítols dedicats a l'historiador de

¹⁸⁴⁰. Jowett Papers, I B 21, p. 106.

¹⁸⁴⁰. En E.V. Quinn and J.M. Prest, *Dear Miss Nightingale, A Selection of Benjamin Jowett's Letters, 1860-1893*, p. 56.

¹⁸⁴¹. *Ibid.* pp. 68-9.

¹⁸⁴². Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. I, p. 418.

Grècia vaig comentar les al·lusions i crítiques a Grote fetes per Jowett en el prefaci a aquesta primera edició de Plató. Per tant, no hi tornarem amb tant de detall, però ens resituarem breument en la perspectiva contrària, és a dir, observarem el vincle entre ambdues interpretacions del filòsof atenès, aquesta vegada des de Jowett.

No era l'historiador de Grècia l'únic utilitarista que havia estudiat Plató. Hem vist que els dos Mill tenien un deute intel·lectual amb ell, i la historiadora Harriet Martineau també s'hi havia acostat encara que més tard i a través de Grote: "the greatest intellectual gratification I have had in the long course of my sick years"¹⁸⁴³, digué. L'animadversió de Jowett envers **Plato and the Other Companions of Sokrates** era, en gran mesura, una manera d'expressar la rivalitat latent entre el Plató idealista i l'utilitarista, ja que aquest darrer tenia una certa tradició anterior i marginal al Plató oxonià. El to polèmic dels diàlegs platònics i el govern en mans dels educats eren elements que podien interessar als seguidors de Bentham, encara que la metafísica, la crítica al sentit del plaer i l'apriorisme de la política platònica els semblés desfasada. Però Grote era més que un utilitarista o un radical. Tot i les seves idees progressistes, era el gran senyor dels estudis clàssics a la Gran Bretanya i la *intelligentsia* del país i del continent li seguia les recerques amb atenció i respecte. Per aquesta raó, Jowett li rendí tribut en la seva primera edició dels diàlegs, tot i que amb un recel poc dissimulat. Més endavant, en la segona i tercera edició, quan Grote era mort i la seva obra ja no constituïa una amenaça a la popularitat del seu propi Plató universitari, l'esmenta amb acritud diàfana en comentar punts concrets i el desterra dels reconeixements del pròleg.

D'una banda, aquesta omisió de la feta de Grote a les versions posteriors de Jowett -sobretot en la tercera considerada la definitiva- i, d'altra banda, la dificultat dels acadèmics britànics per avaluar una obra de tanta erudició i independència de criteri, podrien explicar el silenci dels biògrafs de Jowett sobre l'empremta de l'historiador de Grècia en el seu treball. Però jo crec que no es pot entendre la visió conservadora i moralista del Master sense tenir present l'estudi del pensador radical. A més del reconeixement explícit de l'obra Grote en el prefaci del 1871 i de la demarcació dels territoris -"The aim of the Introductions in these volumes has been to represent Plato as the father of Idealism, who is not to be measured by the standard of utilitarianism or any other modern philosophical system"¹⁸⁴⁴-, Jowett parla en diverses ocasions, encara que amb duresa, dels estudis de Grote i Schleiermacher, tot palesant un interès lògic per llurs interpretacions.

¹⁸⁴³. R.M. Ogilvie, *Latin and Greek, A History of the Influence of the Classics on English Life from 1600 to 1918*, p. 108.

Així, durant els anys seixanta, quan estava immers en l'estudi de Plató, Jowett havia fet anotacions en els seus quaderns personals tot evidenciant que, malgrat l'antagonisme, Grote era una referència ineludible: "Mr. Grote turns the dark lantern of Mill and Austin on Plato and produces a sort of crisp light which flickens over places without enabling us to perceive the *truth* and proportion of the whole"¹⁸⁴⁵. És curiós que, en rebatre'l, acusés el pensador radical de fragmentari, quan ell mateix, en el prefaci de la primera edició i a propòsit de la inabastabilitat de l'obra platònica, escrivia: "There is a common spirit in the writings of Plato, but not a unity of design in the whole, nor perhaps a perfect unity in any single dialogue"¹⁸⁴⁶. Allò que realment el desconcertava de Grote eren tant el seu punt de partida ideològic -"It is useless to drag down Plato to lower life"¹⁸⁴⁷- com l'ús impressionant de fonts en altres llengües a les quals ell no tenia accés. Recordem que Hugh Lloyd-Jones acusà Jowett de reprimir l'erudició, i L.P. Smith cita unes exclamacions irades del Master sobre la recerca científica: "it has never achieved, and will never achieve, any results of the slightest value"¹⁸⁴⁸. Aquest tret marca de manera cabdal l'enfocament de l'estudi de Jowett. Mentre Grote escrivia per als savis europeus i els intel·lectuals britànics de l'*avant-garde*, el professor del Balliol volia adreçar-se als estudiants universitaris, als escolars, a les dones cultivades, als cavallers sensibles i lletraferits, és a dir, volia continuar predicant des d'un púlpit més segur que el de l'església, i resulta avinent aquí fer memòria de l'observació de Frank M. Turner sobre la condició essencial de Jowett com a "clergyman, a teacher, and a moralist"¹⁸⁴⁹, més que no pas com a intel·lectual.

Així les coses, en acostar-nos al Plató de Jowett no podem oblidar que: a) ataca el racionalisme de Grote: "Plato must be regarded as suggestive, not literally writing as matter of fact"¹⁸⁵⁰; b) rebutja la crítica de Grote al Plató autoritari de Les Lleis: "Is he right in supposing a merely negative object in many of the dialogues? Mr. Grote has lost sight of the necessity of greater dogmatism in politics, *as in Leges*"¹⁸⁵¹; c) nega rotundament la identificació de Sòcrates amb els sofistes i, per tant, la possible tot i que inconstant complicitat de Plató amb l'esmentat moviment: "Mr. Grote says that it is absurd to forget that Plato is playing both sides of the game. Yet he forgets this himself when he assumes the statements made by Plato in favour of the Sophists. It is said that the common notion of the

1844. Preface to the First Edition, *Op. cit.* p. xxviii.

1845. Jowett Papers, I B 19, p. 7.

1846. Preface to the First Edition, *Op. cit.* p. xxviii.

1847. Jowett Papers, I H 89, p. 152.

1848. Logan Pearsall Smith, *Unforgotten Years*, pp. 168-70.

1849. F.M.Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 424

1850. Jowett Papers, I H 89, p. 154.

1851. Jowett Papers, I B 19, p. 171.

Sophists is derived from Plato (...?) The *symphéron* may be in modern times regarded as a sceptical principle (but?) not so with Socrates"¹⁸⁵²; d) acusa Grote de manipular anacrònicament Plató en criticar-lo des de la seva posició utilitarista: "He may be illustrated by the writings of moderns, but he must be interpreted by his own, and by his place in the history of philosophy. We are not concerned to determine what is the residuum of truth which remains for ourselves"¹⁸⁵³ -tot i que, aquesta recomanació no la seguí pas ell mateix-; e) i, finalment, defensa de manera incondicional l'idealisme de la **República** platònica, contra l'escepticisme de Grote: "Remarkable how far the dreams of Plato and the Platonic dream of Aristotle's # theoria were fulfilled- The Christian Church is in a great measure the realisation of the government of philosophers, and philosophy has certainly raised itself on the ruins of politics"¹⁸⁵⁴.

És evident que les tesis de l'historiador de Grècia el treien de polleguera i les veia com una influència perillosa sobre el jovent procliu a les novetats. Per això s'ocupà de desprestigiar-lo a classe, conscient però, que era una tasca agosarada i incerta: "But Grote is really inexcusable in his matter-of-fact and at the same time inconsistent manner of reading Plato, never seeing anything according to its true meaning or intention, and defending Plato as paradoxically as he attacks him. He is always thinking, and always thinking wrong"¹⁸⁵⁵. L'ambivalència i el rigor especulatiu del Plató de Grote no arrelaren a Anglaterra i Jowett guanyà el *tour de force* de popularitat. El seu Plató era molt més còmode, convencional, assequible i anglès que no pas el difícil Plató de Grote. Nogensmenys, va ser aquesta imatge racional i justiciadora del món de l'historiador la que utilitzà Jowett per distingir millor la seva pròpia.

3. La primera edició, superada ràpidament per la segona l'any 1875, es va vendre bé i fou rebuda pel públic com si fos la primera traducció vertadera de Plató a l'anglès. Abbott ho explicà molt bé: "Plato was now an English book"¹⁸⁵⁶. L'apartat d'agraïments i reconeixements que obre el prefaci indica una clara distància respecte de Grote: la major part dels noms són britànics. Al costat dels ja clàssics Steinhart, Müller, Zeller, Susemihl, Hermann, Stallbaum, Bonitz, i el veterà Schleiermacher, Jowett introdueix els noms de Grote, Campbell, Thompson, Purves, Ellis, Robinson, Paravicini, Raper, Monro,

1852. Jowett Papers, I B 19, p. 170.

1853. Preface to the First Edition, *Op. cit.* p. xxviii.

1854. Jowett Papers, I B 20, p. 120.

1855. En Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 92.

1856. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 7.

Shadwell, Greenhill, Martin, Poste, Davies, Vaughan i Cope, sense escatimar elogis a llurs esforços i satisfent les exigències nacionalistes de crítics com Campbell que havia retret Grote el fet de no haver valorat prou "the few isolated efforts of English scholars"¹⁸⁵⁷.

Un cop establerta la denominació d'origen i aclarida la diferència d'enfocament en relació a Grote, Jowett emmarca la qualitat del seu Plató: "He is the poet or maker of Ideas, satisfying the wants of his own age, providing the instruments of thought for future generations"¹⁸⁵⁸. I, per si encara perduraven restes del Plató descurat i despistat de Thomas Taylor, Jowett assegura amb fiable autoritat oxoniana i victoriana: "He is no dreamer, but a great philosophical genius struggling with the unequal conditions of light and knowledge under which he is living"¹⁸⁵⁹. Ja des d'aquest primer Plató, el Master pren distàncies respecte de certs aspectes espinosos amb els quals es pot trobar en victorianitzar el platonisme, i és per això que adverteix que no tots els pensaments de Plató poden ésser assimilats sense control: "His truth may not be our truth, and nevertheless may have an extraordinary value and interest for us"¹⁸⁶⁰.

Segueixen les crítiques puntuals a Grote: a diferència de l'historiador, Jowett rebutja l'ús del Cànon Alexandrí amb l'argument que li manca credibilitat per haver estat redactat "in an age when there was no regular publication of books, and every temptation to forge them"¹⁸⁶¹. A més, l'esmentat Cànon incloïa les **Epístoles**, "which are not only unworthy of Plato, and in several passages plagiarized from him, but flagrantly at variance with historical fact"¹⁸⁶². El tema preocupava Jowett com havia preocupat abans Llewelyn Davies i D.J. Vaughn en les successives reedicions de **La República**, original del 1852¹⁸⁶³: "Mr. Grote, in his zeal to take Plato down from his superhuman pedestal, may be somewhat too ready to attribute to him the compositions which have been judged unworthy of so divine a philosopher"¹⁸⁶⁴.

La inquietud de Jowett i de Davies & Vaughn es fonamentava en la fallida de la imatge de maduresa i seguretat de Plató si les **Cartes** eren integrades en el **Corpus**

1857. *Quarterly Review*, January-April 1866, p. 119

1858. Preface to the First Edition, *Op. cit.* p. xxviii.

1859. *Ibid.*

1860. *Ibid.*

1861. Preface to the First Edition, *Op. cit.* p. xxix.

1862. *Ibid.*

1863. Cf. E.N. Tigerstedt, **Interpreting Plato**, p. 44: "... in the nineteenth century, the Epistle was generally rejected as spurious, especially by German Scholars".

1864. **The Republic**, The Golden Treasury Edition, citada per K.R. Popper, en **The Open Society and its Enemies**, vol.I, p. 247, n. 3.

Platonicum. ¿Com es pot admetre que en la **Carta II**, 314 b-d, un Plató vacil·lant parli d'incertesa respecte de les opinions escrites perquè sempre hom es pot penedir de la lletra impresa? Car, sobre els pensadors, Plató havia dit: "what formerly they thought most uncertain, now appears to them quite certain and evident, while what seemed most certain then, now appears uncertain"¹⁸⁶⁵. La mateixa **Carta VII**, 341 c-d, sosté que l'autèntic contingut de la filosofia platònica no està escrit en cap llibre: "I certainly have composed no work in regard to it, nor shall I ever do so in future, for there is no way of putting it in words ... Acquaintance with it ... is generated in the soul and at once becomes self-sustaining"¹⁸⁶⁶. De manera semblant, segons aquest Plató epistolar, l'estudi de la virtut i del vici, més que no pas ensenyat ha d'ésser practicat: "For this reason no serious man will ever think of writing about serious realities for the general public so as to make them a prey to envy and perplexity"¹⁸⁶⁷.

Però Jowett no podia acceptar que Plató tingués aquestes febleses, precisament quan ell estava a punt de proveir l'edat victoriana d'un clàssic a la seva mida: didàctic, sòlid i moralment ferm. Tota vegada, no estava sol en la seva descreença respecte de les **Cartes**. Malgrat l'afirmació sorprenent d'E.N. Tigerstedt, segons la qual la majoria dels erudits anglesos vuitcentistes estaven predisposats a acceptar-ne l'autenticitat¹⁸⁶⁸, la veritat és que fins a començaments del segle XX, quan Eduard Meyer i el *Summus Philologus* Wilamowitz-Moellendorf defensaren el caràcter documental de les epístoles, en concret la setena i la vuitena, la tendència general era no acceptar-les com a vertaderes. Fins i tot crítics recents com ara Leon Robin i Paul Shorey, entre d'altres, mantenen les seves reserves, tal com es veu en la nota estadística de W.K.C. Guthrie, que cita detractors i defensors de cada carta fins l'any 1978¹⁸⁶⁹. Paul Friedländer ho il·lustra amb claretat i nitidesa: "During the nineteenth century, Plato's letters were generally dismissed as forgery or fiction, despite the efforts of George Grote, the political historian"¹⁸⁷⁰. Allò que vull dir amb aquesta puntualització és que, si bé Jowett tenia motius ideològics innegables per a negar l'autoria de Plató, també és cert que ell es feia ressò d'una convicció compartida àmpliament defensada, a més, pel seu antagonista, l'historiador de Grècia.

Jowett acaba el prefaci tot deixant constància explícita de la seva divergència amb Grote respecte dels sofistes i del dogmatisme de **Les Lleis**: "It will be seen also that I do

1865. Traducció de L.A. Post, en *Plato, The Collected Dialogues*, p. 1567.

1866. *Ibid.* p. 1589.

1867. **Carta VII**, 344 c-d, *Op. cit.* p. 1591.

1868. Cf. E.N. Tigerstedt, *Interpreting Plato*, p. 32.

1869. W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, vol. V, p. 401.

1870. Paul Friedländer, *Plato, an Introduction*, p. 236.

not agree with Mr. Grote's views about the sophists; nor with the low estimate which he has formed of Plato's Laws; nor with his opinion respecting Plato's doctrine of the rotation of the earth"¹⁸⁷¹. En realitat, els únics punts de sintonia amb Grote eren el mutu desacord amb la interpretació de l'obra platònica com un tot harmònic defensada per Schleiermacher, i el rebuig de la posició massa escèptica sostinguda per Schaarschmidt, partidari de negar l'autenticitat de gairebé la meitat del **Corpus Platonicum**. La resta era controvèrsia o silenci. Així, no deixa d'ésser significatiu que en un quadern escrigués el títol següent: "Grote's account of Socrates", i deixés en blanc totes les pàgines restants, des de la 50 a la 64¹⁸⁷².

4. Aquests són els trets principals del seu primer Plató. Quant al fet d'atribuir al platonisme la paternitat de la metafísica occidental, Jowett s'avança a Whitehead en aquesta aproximació universalista a Plató, encara que el filòsof de Cambridge engloba en Plató el tarannà de l'experiència humana occidental en general¹⁸⁷³. Dos anys abans de morir, en una llibreta amb data 1891, Jowett havia afinat molt més la idea: "All idealism whether of art or philosophy in all countries and ages has something akin to the idealism of Plato. It means the negation of materialism, the mystics of the mind, the absolute certainty of the simplest truths, it means the negation of Scepticism, it includes the various forms in which intuition seems to us (however derived?) when it coincides with our simplest & highest experiences"¹⁸⁷⁴. Jowett, doncs, formula allò que fins aleshores havia estat suggerit pels poetes i platóferits, tot ajudant a crear les bases d'un corrent idealista britànic que tingué el seu clímax al Cambridge de principis del segle vint amb G.E. Moore i A.N. Whitehead.

Pel que fa a la relativització de la veritat platònica, l'arrel del principi era la creença de Jowett en l'evolució del pensament. El tema el tractava a classe com ho palesen els seus apunts. La pregunta la fa una vegada i una altra: "how are we to bridge the gulf between the age of Plato and our own? -How are we to place before ourselves the Greek (as the Egyptian priest), a youth as he was in the infancy of the mental world? How can we catch the imperfect irregular influences by which the philosopher was surrounded? The half lights and crisp lights amid which he lived? Our own ideas are not spontaneous, though they may be ours they are also the (ground?) of our age derived from the books which we read, etc. The

¹⁸⁷¹. Preface to the First Edition, *Op. cit.* p. xxix.

¹⁸⁷². Jowett Papers, I B 19, pp. 50-64.

¹⁸⁷³. Alfred North Whitehead, *Process and Reality, An Essay in Cosmology*, p. 39: "...if we had to render Plato's general point of view with the last changes made necessary by the intervening 2,000 years of human experience in social organization, in aesthetic attainments, in science & religion, we should have to set about the constitution of a philosophy of organism".

¹⁸⁷⁴. Jowett Papers, I D 45/3, p. 13.

same is true of the ancient philosopher"¹⁸⁷⁵. La seva resposta és invariablement sempre la mateixa: cal contextualitzar l'autor per poder aprofitar allò que té d'útil per a nosaltres i deixar allò que no serveix. Com a resultat d'aquell procés, "we shall find the seeds of many questions which have still an interest for us"¹⁸⁷⁶. Aquesta era també l'aproximació de Grote: de primer, l'estudi de l'antiguitat i el seu context, després referències als temps moderns. Això no obstant, endut pel desig de criticar Grote, Jowett fa exactament allò que censura, és a dir, s'acosta a Plató des d'una posició ideològica i moral prèvia.

El tema dels sofistes el vivia com una qüestió personal i contemporània. Com si hagués fet seva l'aprensió de Plató envers aquells personatges pragmàtics i antropocènrics pintats de manera dispar en els diàlegs i justificats per Grote. Segons Jowett, doncs: "All the degenerate tendencies of the age are supposed to be embodied in this Sophistical ideal... The Socrates of Plato can hardly be said regularly to argue with the Sophists. He makes them ridiculous; he bursts them out of their own mouth; he approaches them with an ironical humility; he knows how to flatter their weaknesses and draw out their characters. Plato, who is playing (both) sides of the game never allows the Sophists depart without discomfort"¹⁸⁷⁷. Per tant, s'imaginà els seus enemics acadèmics i ideològics com a sofistes, i hi va incloure George Grote, com ho palesa una carta a Florence Nightingale, del 1874, "utterly mistaken & misguided. He takes up the lowest level of philosophy which he can find and applies this to Plato ... he has no criticism & no imagination ... his philosophy and his power of seeing the truth (through some accident of education- James Mill & the like) were as narrow as they could be. He was the reverse of clear-headed"¹⁸⁷⁸.

5. L'edició de 1871 va ser editada, com les següents, a Oxford, a la Clarendon Press, i constava de quatre volums. El mateix títol, **The Dialogues of Plato**, implica, com era d'esperar, l'absència de les cartes, i consta de vint-i-set diàlegs dels trenta quatre reconeguts en el Cànon Alexandrí. Jowett no dona cap explicació científica respecte del seu rebuig radical del conjunt epistolar atribuït a Plató, tret del seu prejudici ideològic sobre la superioritat de l'obra de l'autor tal i com apareix en els diàlegs. Tampoc no explica les inconsistències històriques que, al seu parer, farien impossible la veracitat de les Cartes. De la seva selecció, Jowett admet com a autèntics vint-i-quatre diàlegs, i posa en dubte l'autenticitat de l'**Hípias Menor**, l'**Alcibiàdes Major** i el **Menexen**. Tanmateix, els

1875. Jowett Papers, I B 25, p. 5.

1876. Jowett Papers, I B 23, p. 114.

1877. Jowett Papers, I B 21, p. 106.

1878. En E.V. Quinn and J.M.Prest, **Dear Miss Nightingale, A Selection of Benjamin Jowett's Letters, 1860-1893**, p. 255.

tradueix i prologa com els altres. Queden, doncs, totalment fora de la seva edició: l'**Hípias Major**, el **Teages**, el **Segon Alcibiades**, els **Amants**, **Clitofont**, **Minos**, **Epínomis**, i l'**Hiparc**. Llevat de l'**Hípias Major** -afegit a la quarta i pòstuma edició de la seva traducció-, de l'**Epínomis**, considerat per molts com el llibre XIII de les **LLeis**¹⁸⁷⁹, i de les **Cartes** -acceptades amb unanimitat desigual tret de la primera-, la tria de Jowett s'acosta molt als continguts *standard* de les edicions actuals de Plató¹⁸⁸⁰.

Pel que fa a la distribució cronològica dels diàlegs, sembla que, malgrat la influència de Campbell, gran estudiós del tema, Jowett no presta gaire atenció a la qüestió. Segons els seus reeditors del 1953, "Jowett had no clear view concerning the order of composition of the Platonic dialogues... his ideas on the subject were rather those prevailing among the German scholars of his time"¹⁸⁸¹. Les al·lusions a la cronologia apareixen en forma de suggeriments i disseminades al llarg de l'obra, conforme va tractant cada diàleg. Sense aclarir com o per què, comença el primer volum amb el **Càrmides** i els diàlegs dits socràtics, col·loca el **Simposi** abans del **Fedre** i acaba amb el **Cratil**, tot deixant entendre que considerava aquesta la primera etapa del filòsof atenès. Inicia el segon amb **La República**, i segueix amb el **Timeu** i el **Crítias**. El tercer volum conté el **Gòrgias**, en contra de l'ordre habitual que el situa abans que **La República**¹⁸⁸², com rectificaria Jowett en edicions posteriors. Després vénen el **Fileb**, el **Parmènides**, el **Teetet**, el **Sofista** i el **Polític**. El volum quart es tanca amb un índex exclusivament onomàstic i toponímic restringit al món clàssic i consta de dotze pàgines, les quals esdevindran gairebé dues-centes en la tercera edició.

La teoria històrica-evolucionista defensada per Jowett i heretada de Hermann el duu a pensar que el **Fileb** marca una passa endavant en el desenvolupament de la filosofia platònica pel fet de distingir les diferents funcions epistemològiques des de la natura de la ment: "The omission of the doctrine of recollection, derived from a previous state of existence, is a note of progress in the philosophy of Plato. The transcendental theory of pre-existing ideas, which is chiefly discussed by him in the *Meno*, the *Phaedo*, and the

1879. Vegeu A.E. Taylor, *Plato the Man and his Work*, p. 497.

1880. Vegeu W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, vol. V., p. 383; i, J.Souilhé, "Dialogues suspects" i "Dialogues apocryphes", en *Platon, Oeuvres Complètes*, (Paris: Collection des Universités de France, Association Guillaume Budé, Les Belles Lettres, 1930), vol. xiii, parts 2 i 3. Per a una postura contrària, és a dir, l'acceptació de l'**Hiparc** i el **Teages** com a autènticament platònics, vegeu Paul Friedländer, *Plato*, vol.II, *The Dialogues, First Period*, capítols viii i xi.

1881. Benjamin Jowett, *The Dialogues of Plato*, Fourth Edition, Preface to the Fourth Edition, (Oxford: at the Clarendon Press, 1953), p. xi.

1882. A.E. Taylor el considera un diàleg socràtic. Cf. *Plato, the Man and his Work*, p. 103.

Phaedrus, has given way to a psychological one"¹⁸⁸³. El desig de racionalitzar, o més aviat de *netejar* Plató de possibles impureses paganes, li faria dir quatre anys més tard i amb to paternalista, que Plató arribà a *alliberar-se* del dogma de l'*anámnesis* abans de morir: "The doctrine of reminiscence is also a fragment of a former world, which has no place in the philosophy of modern times. But Plato had the wonders of psychology just opening to him, and he had not the explanation of them which is supplied by the analysis of language and the history of the human mind. The question, 'Whence come our abstract ideas?' he could only answer by an imaginary hypothesis"¹⁸⁸⁴.

Jowett no va ser indiferent a l'enginy dialèctic del **Parmènides**, ni passà tampoc per alt les suspicàcies que els artilugis retòrics de Plató despertaren en alguns investigadors com ara Schaarschmidt, Socher i Uberweg¹⁸⁸⁵. Amb certa distància no exempta de ingenuïtat, diu: "Perhaps there is no passage in Plato showing greater metaphysical power than that in which he assails his own theory of ideas. ... The consideration of this difficulty has led a recent critic (Uberweg), who in general accepts the authorised canon of the Platonic writings, to single out the Platonic as spurious. The accidental want of external evidence, at first sight, seems to favour this opinion"¹⁸⁸⁶. La tesi d'Uberweg es basa en el fet que Aristòtil no fa esment de les més que evidents relacions entre Plató i el pensament eleàtic, malgrat la importància que atorga al pitagorisme. L'argumentació de Jowett a favor de l'autenticitat del diàleg té en compte l'òbvia relació i interreferència d'aquest amb **El Teetet**, el **Sofista** i el **Polític**, assenyalada avui en dia magistralment per Diès i Cornford¹⁸⁸⁷, però es fonamenta sobretot en l'evolució i desenvolupament de l'idealisme platònic, per la qual cosa va ser elogiat per alguns crítics contemporanis¹⁸⁸⁸. Sobre aquest tema el Master diu: "... if the Parmenides is spurious, a similar condemnation must be passed on the Theaetetus and Sophist, and therefore on the Politicus (cp. Theaet . 183 E, Soph. 217). But the objection is really fanciful, and rests on the assumption that the doctrine of the ideas was held by Plato throughout his life in the same form. Whereas the truth is, that the Platonic ideas were in constant process of growth and transmutation; sometimes veiled in poetry and mythology..."¹⁸⁸⁹.

1883. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. iii, p. 130.

1884. Introduction to the *Phaedo*, en Jowett, *The Dialogues of Plato*, Second Edition, 1875, vol. i, p. 420.

1885. David Binning Munro, "The Dialogues of Plato".

1886. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. iii, p. 227.

1887. Cf. F.M. Cornford, *Plato's Theory of Knowledge*, p. 1; i Auguste Diès, en "Parmenide", *Platon, Oeuvres Complètes*, Association Guillaume Budé, *Op. cit.* vol viii, première partie, p. xii.

1888. Cf. W.H. Thompson, "Science and Philosophy", p. 225.

1889. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. iii, pp. 227-8.

6. L'últim volum es tanca amb **Les Lleis**, un dels diàlegs platònics més apreciats per Jowett. Un comentari a propòsit de **La República** -sempre dins la línia de l'evolucionisme històric- revela l'orientació de la seva lectura i la didàctica pel que fa a l'interès que li despertava el gran diàleg de maduresa de Plató. Tot parlant de l'harmonia dins l'estat, aclareix: "But he (Plató) has not yet found out the truth which he afterwards enunciated in the **Laws** (i. 628d) -that he was a better legislator who made men to be of one mind, than he who trained them for war"¹⁸⁹⁰. Plató parla d'*eirénē* i *philophrosýnē*, i és evident que Jowett l'ha entès, però "to be of one mind", a més de connotar "pau", implica també un acord mental, una certa homologació ideològica, la qual cosa era sens dubte un dels objectius del professor del Balliol.

És possible que el Master volgués inaugurar un retorn als valors ideals del platonisme, però des de l'experiència i la comoditat del present. Sempre fou ambivalent amb la idea de progrés. Aquesta era nociva quan implicava autonomia, desordre i indisciplina, i adient quan incitava a la cohesió i obediència al principi d'autoritat. Així, les dites 'noves filosofies', és a dir, el racionalisme, l'utilitarisme, el darwinisme o el positivisme, per exemple, li inspiraven un rebuig immediat, que no dissimulava: "the modern and ancient philosophical world are not agreed in their conception of truth and falsehood; the one identifies truth almost exclusively with fact, the other with ideas"¹⁸⁹¹. Però, d'altra banda, el liberalisme teològic i el polític li semblaven un valuós producte humanista i no hi estava disposat a renunciar. En tot cas, Jowett es feia també ressò a la seva manera d'aquell corrent tan arrelat en la vida intel.lectual britànica com era la nostalgia per una vida interior més rica davant l'amenaça materialista del capitalisme, més a la manera d'Arnold, potser, que no pas a la de Morris, Carpenter o Ruskin. Poder modelar un tipus humà idealista en intel.lecte i moral, un platonisme oxonià en aquella ciutadella que ell controlava, podia ésser una manera de realitzar el somni irrealitzable de Plató: un llinatge de filòsofs-polítics exemplars per a una nació que estava esdevenint un gran imperi.

La sensibilitat amb que descriu en la introducció al **Timeu** la gestació de la ment platònica en el món hel.lènic podria haver servit d'inspiració als joves pensadors victorians, i té un fort regust a Coleridge en reprendre la coneguda comparació entre les dues aproximacions a la realitat suggerida per Plató en **El Sofista**: "An inner world of ideas began to be created, more absorbing, more overpowering, more abiding than the brightest of visible objects... At the same time, the minds of men parted into the two great divisions of

1890. Introduction to **The Republic**, First Edition, 1871, vol. ii, pp. 137-8.

1891. Jowett citat per David Binning Munro, "The Dialogues of Plato".

those who saw only a principle of motion, and of those who saw only a principle of rest in nature and in themselves; there were born Heracliteans or Eleatics as there have been in later ages born Aristotelians and Platonists"¹⁸⁹². És important que Jowett plantegés la disjuntiva des de la primera edició, puix que així el lector podia ésser conscient de cap a on el portaven: de fet cap a un idealisme platònic, tot i que actualitzat, amb un toc d'aristotelisme molt dosificat i -per què no?- amb un xic de luxe també.

Posar al dia el platonisme tot harmonitzant-lo amb un cert sentit pragmàtic aristotèlic devia ser una de les preocupacions intel·lectuals de Jowett, ja que el Dr. Jenkinson, la seva caricatura en la *New Republic* de Mallock, insisteix que el dualisme platònic desmembrador de la realitat en matèria i esperit havia estat superat per l'estagirita: "Thus what Plato had conceived of as two worlds were now presented as opposite poles of the same... The question is one of the relations of the spiritual to the natural; and the opposition between the views of these two ancient philosophers is by no means obsolete in our country. There is even now far too prevalent a tendency to look upon the spiritual as something transcending and completely separate from the natural; and there is in the minds of many well-meaning and earnest persons a sort of alarm felt at any attempt to bring the two into connection"¹⁸⁹³. El Jowett de Mallock, mundà i fins a cert punt teològicament provocador, volia una justificació de l'evolucionisme que el Jowett històric mai no defensà, però allò que sí que és cert, en canvi, es el fet que una filosofia purament espiritual o metafísica l'espantava. Aquesta aprehensió es palesa en les introduccions, on el vessant aplicable i executiu del filòsof atenesès és accentuat i de vegades forçat a causa de la finalitat pedagògica de la versió.

L'obra apareix dedicada als seus alumnes, detall que indica el que Jakobson defineix com la "funció" del text, és a dir, a qui va adreçat: "To my former Pupils in Balliol College and in the University of Oxford, who during thirty years have been the best of friends to me, in grateful recognition of their never-failing attachment"¹⁸⁹⁴. Es tracta, doncs, d'un Plató d'Oxford i per a Oxford elaborat per un mestre que creu en la seva sagrada missió pedagògica. En tot cas, és el primer Plató anglès amb aquestes característiques i amb aquesta puixança. L'entusiasta Alexander Grant ressaltava el caràcter únic de l'edició per aquest motiu, i resulta interessant de veure com va ser rebuda l'obra per aquest anomenat deixeble de Jowett esdevingut llavors el gran especialista de l'ètica aristotèlica del moment: "Nowhere but at a university could such a phenomenon now-a-days have presented itself- the

¹⁸⁹². Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. ii, p. 505.

¹⁸⁹³. W.H. Mallock, *The New Republic*, p. 90.

¹⁸⁹⁴. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. i.

phenomenon of a man, with powers of mind far above those generally thought necessary for a teacher, devoting himself to the development and correction of the thought and character of young men, generation after generation...by friendly intercourse... and conversations... veiled dialectic and *badinage* ... all employed with the most ... noble purpose"¹⁸⁹⁵. Grant ens ve a dir allò que manté en la quarta edició de *The Ethics of Aristotle*, dedicada a Jowett, "The Socrates of my youth ... the wisest and the best man that I have ever known"¹⁸⁹⁶. El Jowett de la primera edició és, doncs, Sòcrates, i el de la tercera -1892- Plató.

7. Costa d'entendre per què Jowett no va precedir els diàlegs amb una introducció general a Plató en cap de les seves tres edicions en vida. L'única resposta la dona el biògraf Evelyn Abbott, potser inspirat en el pròleg del 1871, on Jowett defensa la manca d'unitat global en els diferents diàlegs, o potser per haver tractat el tema amb el Master. Diu Abbott: "To the last Jowett seems to have contemplated an essay on the 'genuineness and order of the Platonic dialogues ... It was also his intention to write a comprehensive account of Plato's philosophy. But his sense of the uncertainty of the available evidence, his dislike of criticism, and above all his unwillingness to force upon the Platonic writings a unity which he felt that they did not possess, kept him back"¹⁸⁹⁷. Sigui per escrúpols, per temor a les comparances amb Grote¹⁸⁹⁸, per obeir la famosa advertència platònica de les *Cartes II i VII*, o del *Fedre*, sobre el perill que l'escriptura proporcioni als deixebles "una aparença de saviesa, però no la saviesa en si"¹⁸⁹⁹, però el cas és que Jowett no deixa constància d'una valoració general del filòsof atenès i ens hem de conformar amb les notes i estudis corresponents a cada diàleg.

8. Pel que fa al text en grec i a la presentació de l'obra, Jowett havia seguit la darrera edició en vuitè de Johann Gottfried Stallbaum, establerta a Leipzig, l'any 1822, sota el títol de *Platonis Opera*, en onze volums, i havia utilitzat, com era habitual, la numeració de Stephanus, però sense les subdivisions entre pàgines amb les lletres *a, b, c, d, e*, que caracteritzen les edicions modernes d'ençà la de Henri Estienne del 1578. El fet de triar Stallbaum era conseqüent amb un principi arqueològic anunciat en *Essays & Reviews*:

¹⁸⁹⁵. Sir Alexander Grant, "The Dialogues of Plato, Translated into English by B.Jowett", pp. 307-8.

¹⁸⁹⁶. Sir Alexander Grant, *The Ethics of Aristotle*, pàgina de presentació.

¹⁸⁹⁷. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 408.

¹⁸⁹⁸. *Ibid.* p. 117, on Jowett escriu a Sir Henry Taylor: "There is a very interesting account of Socrates (though not quite right, I think) in Grote's *History of Greece*".

¹⁸⁹⁹. *Fedre* 275 a-b, *Op. cit.* p. 116.

"the later manuscripts of Plato or Sophocles are often to be preferred to earlier ones"¹⁹⁰⁰, ja que el filòleg de Leipzig, com la majoria dels papiròlegs del segle XIX basava el seu text en manuscrits pre-renaixentistes, en el seu cas, aquells que ara són a la biblioteca Laurentiana de Florència¹⁹⁰¹. La darrera edició del 1953 publicada pels Jowett Copyright Trustees, fidel al criteri del Master, utilitzarà el text de Burnet, del 1900-7, en l'Oxford Clarendon Press. Cada diàleg de la versió Jowett anava precedit d'un resum, que estranyament es deia "Analysis"¹⁹⁰², i d'un comentari dit "Introduction". La diferència entre ambdues parts consisteix bàsicament en el fet que el nostre traductor elabora reflexions i emet judicis de valor en la segona, i de vegades estableix relacions amb problemes del món contemporani, com veurem més endavant. És en aquesta secció on batega el cor del Plató de Jowett, a banda dels mèrits discutits però innegables de la traducció. Prescindir dels sermons de moralitat victoriana de les tres edicions és com representar **Hamlet** sense el fantasma, i no parlar-ne deixaria sense gaire justificació la llarga introducció biogràfica que li he dedicat en el meu estudi. El crític David Binning Munro assenyalà a la seva resenya del *Quarterly Review* del 1871 sobre la primera edició de Jowett: "The value of a translation, after all, is chiefly for those who are least able to criticise it. Those who are already acquainted with Plato will turn to the Introductions, and especially to the short essays which they contain. To students of philosophy, these essays constitute the soul of the book... They exhibit in the highest degree the qualities which are characteristic of Mr. Jowett's style..."¹⁹⁰³.

Per aquesta raó, A.C. Lloyd expressa la seva sorpresa davant el retall de certs passatges de les introduccions en la reedició del 1953, a cura de D.J. Allan i H.E. Dale. Es tractava d'un homenatge pòstum al Master, el qual va assignar en el seu testament una quantitat per finançar posteriors edicions: "this has meant the loss of what were once famous essays on friendship, love and marriage, the belief in immortality, and others. They were a lasting contribution to letters..."¹⁹⁰⁴. Tot i que és cert que la importància dels assaigs esmentats rau més en llur *Weltbild* que no pas en la seva qualitat especulativa, com ho reconeix el mateix Lloyd, la unanimitat respecte del seu valor és gairebé total. El seu deixeble Evelyn Abbott ressalta precisament la qualitat del llenguatge i l'estil abans que la tasca pròpiament filològica: "Jowett's introductions to the **Dialogues** were and were not disappointing: on the one hand more -much more- might have been said about the relation of

1900. Benjamin Jowett i d'altres, *Essays & Reviews*, p. 335.

1901. Robert S. Brumbaugh, Rulon Wells, and the Yale University Library, *The Plato Manuscripts, A New Index*, pp. 2-3.

1902. També ressalta el fet, A.C. Lloyd, en "Jowett Revised", p. 73: "... general introductions and summaries, which for some reason are called analyses...".

1903. *Quarterly Review*, 131, July-October, 1871, pp. 494-5.

1904. A.C. Lloyd, en "Jowett Revised", p. 75.

Plato to previous philosophers, and on the plan and purpose of the Dialogues; but on the other, every reader was charmed by the beauty of the style, the wisdom and depth of thought, the happy illustrations from modern feeling and experience"¹⁹⁰⁵. Són les gradacions i els matisos en el tractament d'alguns temes des del 1871 fins al 1892, amb tota la seva fascinant arbitrarietat i auto-complaença victorians, allò que observarem en el seguiment de les tres edicions "Jowett" de Plató en llengua anglesa.

9. Iniciarem la nostra singladura l'any 1871 amb la polèmica introducció al **Convit** on Jowett incorpora la tesi de Trasíll·le segons la qual aquest diàleg i el **Fedre** pertanyen a la mateixa tetralogia¹⁹⁰⁶, però hi afegeix el **Fedó**, tal i com va quedar establert -tot i que amb una sèrie de matisos- d'ençà el segle XIX. Al meu entendre, encertà l'enfocament de Plató quan reconegué la sensualitat del diàleg i, tot seguint Grote, el contraposà al **Fedó**: "... while the *Phaedo* and *Phaedrus* look backwards and forwards to past and future states of existence, the *Symposium* is bounded by this world. The intellectual and ethical are held in solution with the physical. Philosophy is not death, or abstraction from life: in and through the sensible world we rise to the ideal"¹⁹⁰⁷. Però els termes a partir dels quals es realitza l'ascensió envers el coneixement en el **Convit** i el **Fedre** l'inquieten pregonament. A Jowett, de ben segur li incomodava parlar de sexe i haver d'acarar els passatges homoeròtics.

Els Jowett Papers contenen una carta del 1877 adreçada a Sir Henry Taylor en què expressa la seva satisfacció davant el fet que la seva filla li llegeixi Plató en veu alta, però li adverteix: "There are a few things in it which a young lady may not read, chiefly I think a page at the beginning of the **Charmides** & a few pages of the **Symposium** & **Republic**"¹⁹⁰⁸. El pudorós platònic del Balliol hauria hagut d'afegir, si més no, el **Fedre** i el **Lisis**. Tanmateix, tot i les aprensions que li inspirava el llenguatge amorós de Plató, no talla res del text original i com a molt, es limita a rebaixar o dissimular la càrrega eròtica d'alguns passatges. Canvia, per exemple, *philoûsi toûs ándras kaì chaírousi synkatakeímenoi kaì sympeplegménoi toûs andrási* del **Convit** 191e per la fórmula més neutra de "(being a piece of the man) they hang about him and embrace him"¹⁹⁰⁹. O, en 192b redueix "*paiderastés te kaì philerastès gígnetai*", a simplement "... is prone to love and

1905. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 7.

1906. Diògenes Laerci, *Vie, Doctrines et Sentences des Philosophes Illustres*, vol. II, p. 181.

1907. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. I, p. 487.

1908. Jowett Papers, I F 13, p. 64.

1909. Eugene O'Connor ed., *On Homosexuality: Lysis, Phaedrus and Symposium*, p. 123.

ready to return love"¹⁹¹⁰, i en 211 b-c, "orthōs paiderasteîn", va ser transformat en un convencional "true love"¹⁹¹¹. Com diu amb gran encert l'americà Warner Fite, "Jowett assumed indeed that if Plato were living in his day he would be in all these matters a true Victorian"¹⁹¹².

Ficino, en canvi, representa un cas més greu de censura -excepcional en ell però- amb l'esmentat passatge del començament del Càrmides 155 d-e, quan Sòcrates és a punt de cedir al desig que en ell despertà la visió furtiva i casual de les parts íntimes del jove. Les raons de Ficino semblen recollir l'aire de les justificacions de Jowett, però hi ha diferències qualitatives. Segons el traductor renaixentista, no tot allò que era vàlid en el temps de Plató ho podia ser en la posteritat, i una lectura occidental en una època massa temptada pels plaers, com la Florència dels Medici, requeria una adaptació: "mutau tamen non nihil, non nihil etiam praetermisi... quae minus consonant diceret non Platonis esse, sed Chroni"¹⁹¹³. La passió homosexual platònica, segons Ficino, no seria un delictes sinó més aviat un anacronisme dins la moral convencional florentina, mentre per a Jowett era, a més, una falta capital. El rebuig del Master als temes de sexualitat era conegut a bastament, i la *New Republic* de Mallock ho parodia sense cap mena de compassió quan la bella i distingida Mrs. Sinclair, possible alter-ego de la poetessa Violet Fane, li pregunta amb mal dissimulada malícia per la possible *corrupció* de la poesia eròtica grega en parlar de Safo: "The Doctor started... For the first time in his life ... Dr. Jenkinson (*àlies Jowett*) was rude. He turned abruptly away, and staring hard at the moon, not at Mrs. Sinclair, said simply, 'I don't know', with the most chilling intonation of which those words are capable"¹⁹¹⁴.

Per a aquest victorià, resultava doncs traumàtic, particularment envers els plaers sensuals, el fet que el seu filòsof exemplar tractès les passions físiques amb tanta espontaneïtat, tot posant-lo en el compromís terrible d'explicar als seus vulnerables contemporanis el desig homoeròtic hel·lènic. Així, en el primer volum de la primera edició, en presentar el *Convit*, el considera el diàleg platònic més grec de tots, "having a beauty 'as of a statue'". Però, conscient del vessant espinós de l'obra, adverteix, "that many things have been imagined which are not really to be found there"¹⁹¹⁵. És Alcibiades qui li resulta del tot impresentable, puix que aquest, "in his drunken state is able to tell of things which he

1910. *Ibid.* p. 124.

1911. *Ibid.* p. 144.

1912. Warner Fite, *The Platonic Legend*, p. 61.

1913. Ficino en James Hankins, *Plato in the Italian Renaissance*, vol. I, p. 313, n. 130.

1914. W.H.Mallock, *The New Republic*, pp. 72-3.

1915. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. I, p. 477.

would have been ashamed to mention, if he had been sober"¹⁹¹⁶. Malgrat conèixer els hàbits sexuals dels grecs, Jowett s'entesta a incloure aquesta frase en les tres edicions, tot presentant com un rampell fruit de l'alcohol allò que, de fet, era una pràctica tolerada per les institucions hel·lèniques.

És cert que, després, amb els estudis de Sir K.J. Dover, Michel Foucault, David M. Halperin i John Boswell, per citar només els molt coneguts, s'ha demostrat que Plató utilitza l'homeroisme atenès com una base d'enunciació metafísica i filosòfica que transcendiria el llenguatge dels cossos. I també és cert que esperar que Jowett obviés els prejudicis atàvics -ben vigents aleshores- és fins i tot una ingenuïtat. Nogensmenys, la seva tergiversació dels fets arrelà prou, car la versió fresca i valenta de Shelley, mig segle enrera, no fou ni de bon tros tan exitosa. Els termes en què va ser jutjat Oscar Wilde, en els anys 90, per exemple, s'allunyen de les explicacions del poeta romàntic sobre la sexualitat grega i, en canvi, combreguen amb la severitat de Jowett.

L'amor d'Alcibiades per Sòcrates és desestimat per ell com a "unintelligible to us and perverted", i el seu desig com a "the most degrading passion"¹⁹¹⁷. En el seu afany per redimir almenys al modèlic Sòcrates, proposa, tot seguint el testimoni de Xenofont (*Mem.* I.2,29,30) que l'autèntic Sòcrates podia ser innocent d'aquests hàbits, els quals li van venir atribuïts per un Plató insòlit, que ni tan sols mostra el savi en actitud crítica: "The Platonic Socrates does not appear to regard the greatest evil of Greek life as a matter of abhorrence, but as a subject for irony, and is far from resenting the imputation of such attachments"¹⁹¹⁸. D'altra banda, Xenofont, desautoritzat per Jowett tres pàgines abans, no nega pas l'homofília de Sòcrates i, al llarg del text esmentat, es limita a dir allò que resulta més versemblant, com per exemple que Sòcrates, "respecto a la pasión sexual aconsejaba huir resueltamente de las personas bellas, porque, decía, no es fácil permanecer sabio y cuerdo con su trato"¹⁹¹⁹. No és, doncs, una carnalitat específica la que rebuja el Sòcrates de les *Memorabilia*, sinó la mateixa voluptuositat en si, i Jowett no en copsa el matís.

L'horror del traductor oxonià arriba al paroxisme en percebre que Plató no vigilà el bon nom del seu mestre espiritual i filosòfic: "Nor does Plato feel any repugnance, such as would be felt in modern times, in bringing his great Master and hero into connexion with

¹⁹¹⁶. *Ibid.* p. 486.

¹⁹¹⁷. *Ibid.*

¹⁹¹⁸. *Ibid.*

¹⁹¹⁹. *Memorabilia*, III, 8-9, p. 49.

nameless crimes"¹⁹²⁰. Aleshores, quan sembla que tot està perdut i que Jowett renegarà de la seva fe platònica passa a explicar-nos la raó de tanta *inconsciència* per part de Plató. Amb una hàbil maniobra inspirada potser en la condescendent fórmula socràtica: "la causa per la qual les persones s'equivoquen -entre el Mal i el Bé- és llur manca de coneixement"¹⁹²¹, el platònic victorià troba l'excusa redemptora dins la línia encetada per Ficino: "The fault of taste, which to us appears glaring, and which was recognised by the Greeks of a later age, was not perceived by Plato himself"¹⁹²². La tesi de l'evolució intel.lectual de la humanitat ve a rescatar-lo d'un compromís tan enutjós: Plató no sabia que l'errava. Un xic més còmode, el Master passa a exposar la mentalitat eròtica grega i la preferència dels intel.lectuals i refinats pels efebs, no sense mostrar el seu desconcert i distanciament: "Still more surprising is the fact itself, that the elevation of sentiment, which is regarded by Plato as the first step in the upward progress of the philosopher, is aroused not by female beauty, but by the beauty of youth, which alone seems to have been capable of inspiring the modern feeling of romance in the Greek mind"¹⁹²³.

Evidentment, aquesta atracció dels homes envers els joves com a forma de realització espiritual la titllà d'il.legítima i falsa: "the spurious form of an enthusiasm for the ideal of beauty -a worship as of some godlike image of an Apollo or Antinous"¹⁹²⁴. Cal recordar aquí totes les recomanacions que fa respecte de les diferències de context i la relativització moderna de certs aspectes del platonisme, en teoria ja superats per la desenvolupada mentalitat occidental: "Thus wide is the gulf which separates a portion of Hellenic sentiment in the age of Plato ... not only from Christian, but from Homeric feeling"¹⁹²⁵. Afirmar que entre Homer i Plató hi ha un abisme comparable a aquell que hi ha entre l'hel.lenisme i l'edat cristiana és un pel agosarat per part de Jowett, lector de la *Ilíada*, però s'ha d'admetre que no anava del tot errat en marcar una diferència d'actitud entre tots dos autors, si més no, quant a les freqüents mencions de la relació d'Aquil.les i Patrocle el poema homèric manté una discreció decorosa, aconseguida amb la manca sistemàtica de precisió en parlar de l'afecte entre tots dos guerrers¹⁹²⁶.

1920. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. I, p. 486.

1921. *Protàgores* 357 d-e. Traducció meua.

1922. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. I, p. 486.

1923. *Ibid.*

1924. *Ibid.*

1925. *Ibid.* pp. 486-7.

1926. Cf. K.J.Dover, *Greek Homosexuality*, p. 53: "...it seems from what Aiskhines says of Homer, that reticence was *de rigueur*..."

La introducció al **Convit** amb prou feines canviaria en les edicions següents, tot ocupant en la tercera la màxima extensió -vint-i-cinc pàgines-, molt poc espai si considerem les introduccions força extenses als altres grans diàlegs platònics, i comparable només a la del **Fedre** -trenta-sis el 1892. És clar que Jowett no volia o no podia dedicar gaire atenció al tema homoeròtic en Plató, però sentia alhora el deure moral de no ignorar-lo. Mentre l'any 1871 la introducció al **Fedre** no contenia cap al·lusió al *pecat* grec, el comentari homofòbic del **Convit** no era pas el primer que havia escrit Jowett. Les famoses i condemnades **Epistles of St. Paul to the Thessalonians, Galatians, Romans,...** de l'any 1859, escrites quan practicava un liberalisme religiós notori, contenen una desaprovació implacable de l'homosexualitat grega: "If the inner life had been presented to us of that period which in political greatness and in art is the most brilliant epoch of humanity, we should have turned away from the sight with loathing and detestation... there is a great gulf fixed between us and them, which no willingness to make allowance for the difference of ages and countries would enable us to pass ... there are vices also which are not even named among us"¹⁹²⁷.

Aquest silenci victorià respecte de certs "vicis" com ara la pederàstia o la sodomia en general, recorden el poema del conflictiu Lord Alfred Douglas -l'impopular amant d'Oscar Wilde- intitulat "Two Loves", i que acaba amb aquella línia tan utilitzada en els judicis contra Wilde per a assenyalar la culpabilitat de tots dos acusats: "I am the Love that dare not speak its name"¹⁹²⁸. Gairebé mig segle després la situació no havia canviat a l'Anglaterra eduardiana, puix que Mr. Cornwallis, el fictici professor de grec a Cambridge en el **Maurice** d'E.M. Forster, el 1914, s'expressa en els mateixos termes repressius. En efecte, en arribar a un passatge conflictiu, adverteix severament l'alumne que traduïa en veu alta: "Omit: a reference to the unspeakable vice of the Greeks"¹⁹²⁹. És inversemblant que Forster hi estigués parodiant el seu mestre Goldsworthy Lowes Dickinson, distingit platonòfil *iuranista* dels Apostles de Cambridge, amb els quals conegué la seducció homoeròtica de l'antiga cultura mediterrània. Però un detall revelador en la novel·la demostra que tampoc no era possible que estigués parlant de Jowett.

En la frase que segueix a la prohibició de la lectura grega, Forster afegeix: "Durham observed afterwards that he ought to lose his fellowship for such hypocrisy ... 'I regard it as

¹⁹²⁷. Benjamin Jowett, *The Epistles of Saint Paul to the Thessalonians, Galatians, Romans, with Critical Notes and Dissertations*, vol. II, p. 77.

¹⁹²⁸. Citat en H. Montgomery Hyde, *The Trials of Oscar Wilde*, p. 200.

¹⁹²⁹. E.M. Forster, *Maurice*, p. 50.

a point of pure scholarship'¹⁹³⁰. Jowett era sobretot un educador que no podia fer els ulls grossos davant d'un tema que reconeixia com a perillós i amenaçador en el masculí Oxford i per tant no podia fugir d'estudi, però tampoc no s'hi podia moure lliurement. D'altra banda, ni Plató no ho permetia, ni Grote, el seu gran rival antiplatònic, havia callat. Davant la tolerància i la fredor científica de l'historiador de Grècia, Jowett no podia obviar l'assumpte, com ara Mr. Cornwallis. Havia de dir les paraules justes, o sigui, la condemna inapel·lable i l'avertència intimidatòria contra qualsevol transgressió hedonista, tot salvant alhora l'honor del pensador atenès. I, així, mentre la preocupació de Plató en promoure l'ascesi era d'aplanar el camí envers el coneixement del Bé, i la de Ficino la de frenar els excessos del seu propi temps i medi -segons ell, no necessàriament més evolucionats que l'atenès-, Jowett creu en el deure de vigilar la salut moral dels lectors de Plató.

L'any 1867, mentre traduïa els diàlegs, havia escrit sobre la "sublimació", és a dir, sobre la canalització de l'energia personal envers la religió, en un quadern sota el títol significatiu de "Control of the Passions": "A man is not a man who does not control his passions ... It has been imagined by Sceptics that all the more intense forms of religion are really bastard or illegitimate results of the relations of sexes ... it is plain that there is a close connection between them ... Hence an important question. The right use or the right regulation of the passions in religion. How to kill the sense or lust and leave the ideal or aspiration? How to direct the warmth and enthusiasm of human nature- the heart to the eternal and invisible? (*érōs* of Plato in the *Symposium*) Nobody can know human nature who has not reflected much and long on the effects and illusions and false forms of the passions in himself and others"¹⁹³¹. Resta clar que la moralitat era l'objectiu principal d'aquest capellà que pretenia substituir l'ortodòxia evangèlica pel platonisme. La sexualitat era impura perquè el goig corporal era brut i expansiu, no perquè l'església ho digués. Al capdavant, Nietzsche tenia raó: els anglesos van renunciar a la religió però van romandre igualment captius d'una moral molt estricta, aquella que Jowett va potenciar i inculcar, de manera que el seu ascendent va arribar a influir en la duresa d'una societat intransigent envers aquells hereus de l'amor dit irònicament socràtic o platònic.

10. Per la seva temàtica, el **Convit** no era pas l'únic diàleg que requeria una exegesi, l'any 1871. **La República**, tot i la seva grandesa, era també, segons Jowett, paradoxal, tant per la societat vuitcentista com per als mateixos coetanis de Plató. Nogensmenys, i possiblement pensant en Grote, pel que fa a les possibles contradiccions de la política

1930. *Ibid.*

1931. Geoffrey Faber, *Jowett, a portrait with background*, p. 145.

platònica hi afegeix: "being the thoughts of one of the greatest of human intelligences, and of one who has done most to elevate morality and religion, they seem to deserve a better treatment at our hands"¹⁹³². Jowett, doncs, en una introducció de 163 pàgines empen la tasca de presentar l'obra més completa de Plató. Després dels elogis, el traductor i intèrpret platònic acara el tret principal de l'obra, és a dir, la unió entre teoria i pràxis: "in any other Dialogue is the attempt made to unite the speculative and practical, or to interweave the State with philosophy"¹⁹³³. Aquesta característica tenia un gran interès per a Jowett, ja que ell també havia endegat reformes, creia en el rol socialment actiu d'Oxford, i sentia que respondre a les objeccions *aristotelitzants* i modernes contra **La República** platònica era, en certa manera, preveure'n els atacs polítics de què podia ser objecte.

El primer gran tema conflictiu és el comunisme, o la propietat comunitària. En els anys cinquanta Jowett havia escrit sense embuts en una de les seves llibretes, a propòsit de les idees polítiques de Plató: "Equality of property among mankind impossible"¹⁹³⁴. Sense dubte continuava pensant el mateix una dècada més tard quan redactava aquests assaigs, però Plató necessitava una defensa i, d'altra banda, el sistema públic podia i calia que millorés. Jowett afirma que el comunisme és nociu en una societat moderna: "as tending to repress industry, and as doing away with the spirit of benevolence"¹⁹³⁵. Fóra impossible que un liberal digués el contrari, però un hereu de Coleridge i de Thomas Arnold es podia plantejar la següent i aleshores agosarada pregunta: "... in the spirit of Plato's Republic, are we quite sure that the received notions of property are the best? Is the distribution of wealth which is customary in civilized countries the most favourable that can be conceived for the education and development of the mass of mankind?"¹⁹³⁶.

La resposta és bàsicament que el criteri de la propietat privada pot canviar amb el temps, a favor d'un millor repartiment dels recursos, i, amb la intenció d'estendre l'educació a totes les capes socials, una de les grans fixacions del Jowett reformista. Havíem comentat el seu descontent per la mecanització de la vida contemporània amb la càrrega excessiva d'individualisme i la consegüent manca d'ideals i, ara, aquella idea reapareixia amb la fantasia d'una hipotètica utopia que conciliava capitalisme amb socialisme en harmonia: "And many will indulge the hope that the state in which we live will be only transitional, and may conduct to a higher state, in which property, besides ministering to the enjoyment of the

1932. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. II, p. 140.

1933. *Ibid.* p. 1.

1934. Jowett Papers, I B 20, p. 125.

1935. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. II, p. 140.

1936. *Ibid.* p. 141.

few, may also furnish the means of the highest culture to all, and will be a greater benefit to the public generally, and also more under the control of public authority"¹⁹³⁷. Com Coleridge abans, Jowett estava demanant la intervenció de l'estat, però la d'un estat fort, ric i imperial, amb una gran consciència cívica -formada al Balliol si era possible- i amb molt de respecte alhora per l'ordre tradicional.

El "comunisme" platònic no era pas cap ximpleria, sinó més aviat una mena de premonició, ja que "many of the latest thoughts of modern philosophers and statesmen, such as the unity of knowledge, the reign of the law, and the equality of the sexes, have been anticipated in a dream by Plato"¹⁹³⁸. No deixa de ser curiós que el Plató de Jowett tan aviat sigui anacrònic com un visionari, car comença el text explicant que el comunisme és un estadi més afí a les societats arcaïques, per passar a ser la possible revolució del futur, "when they come to see how much more is attainable for all than is at present the possession of a favoured few"¹⁹³⁹. De tota manera, Jowett aclareix que Plató parla d'exercir aquest principi entre els guardians i no entre la resta de la societat. La indiferència platònica envers les classes inferiors és explicada pel traductor amb massa indulgència: "the omission is not of any real significance, and probably arises out of the plan of the work, which prevents the writer from entering into details"¹⁹⁴⁰.

La distribució igualitària dels bens la duria a terme la classe dirigent, la qual, com sabem, es compon de filòsofs, entrenats per a concebre les grans veritats metafísiques a partir de l'estudi de les matemàtiques: "Nothing can appear to modern ideas more inappropriate or absurd"¹⁹⁴¹. Jowett, però, confia en el fet que la idea del Bé pot tenir una aplicació pràctica i, contra uns hipotètics enemics racionalistes, utilitaristes etc., afirma: "to be struggling towards a higher but unattainable conception is a more favourable condition of mind than to rest satisfied in a narrow portion of ascertained fact"¹⁹⁴². Mentre avui en dia el tema segueix essent debatut, ell no té cap escrúpol a equiparar la idea de Bé amb Déu i a defensar la controvertida tesi platònica del totpoderós filòsof-rei. Aquest és impopular entre la massa, diu, perquè és un incomprès: "partly because he cannot take the world into his

1937. *Ibid.* p. 142.

1938. *Ibid.* p. 1.

1939. *Ibid.* p. 143.

1940. *Ibid.* p. 140.

1941. *Ibid.* p. 147.

1942. *Ibid.* p. 148.

confidence or make them understand the motives from which he acts; and also because they are jealous of a power which they do not understand"¹⁹⁴³.

El vessant educador i formador de Jowett no el va ajudar a veure que la "massa" necessita explicacions i informació per a poder apreciar la qualitat dels seus governants. En comptes d'això, es limita a responsabilitzar els polítics de la desconfiança generalitzada envers el poder a causa de la poca capacitat reflexiva dels estadistes. El polític usual és un home partidista i retrògrad, vigilant dels interessos del seu partit i no pas de l'entorn social. Moltes al·lusions a la qualitat de l'ensenyament i a la intrusió del govern en la vida acadèmica amagaven una dura crítica als organismes de l'estat d'aquell temps. En una carta a Florence Nightingale del 1874, aproximadament, li diu: "You may show all your political feelings in commenting on the Republic. Have I not attacked Mr. Gladstone in several places?"¹⁹⁴⁴. Malgrat l'inesperat ajut que rebé de Gladstone per accedir a la direcció del Balliol, la filiació a la High Church del llavors Primer Ministre amb la conseqüent condemna del Bisbe Colenso, juntament amb les reserves que mostrà envers els plans de reforma universitària de Jowett, fou quelcom que el traductor de Plató no li perdonà mai, i, entre línies, es poden llegir les seves indirectes polítiques. El teòleg rebel aprofitarà la trona platònica per rompre una llança a favor de la causa liberal i contra l'ortodòxia anglicana i conservadora: "This seems to be the reason why the old order of things makes so poor a figure when confronted with the new, why churches can never reform, why most political changes are made blindly and convulsively... The fixed ideas of a reactionary statesman may be compared to madness ..."¹⁹⁴⁵. A despit del seu entusiasme, Jowett havia de conciliar el govern autoritari platònic amb el culte victorià per les llibertats individuals, tasca difícil per a la qual torna a recórrer a l'argument del temps, que curaria fins i tot les arbitrietats de Plató.

11. I aquest és de fet un altre dels tòpics tractats en la introducció a **La República**, del 1871: "Plato labouring under what, to modern readers, would appear to be a confusion of ideas, identifies the individual and the state - ethics with politics ... He does not see that the analogy of the individual and the state is partly fallacious..."¹⁹⁴⁶. L'individualisme i la competitivitat eren dos principis sagrats a l'Anglaterra victoriana, compartits igualment per liberals i conservadors. Tant Bentham, Mill i l'utilitarisme en general, com el darwinisme i els més escèptics Ruskin, Carlyle o Arnold, proclamaven la inviolabilitat de la voluntat personal, i Jowett no va tenir cap més coartada per a Plató que l'absència del cristianisme. El

1943. *Ibid.* p. 149.

1944. En E.V.Quinn and J.M.Prest, *Dear Miss Nightingale*, p. 250.

1945. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. II, p. 150.

1946. *Ibid.*

paper intransferible de la salvació i la importància de la consciència en la religiositat protestant feien impensable una dissolució de la persona humana en la massa. De la mateixa manera, la barreja platònica d'ètica i política apuntaven a un estat mental en el qual la moral era una pràctica més aviat externa i no pas un procés d'introspecció, com era preceptiu.

L'explicació ja la tenia pensada d'ençà un quadern del 1858: "Men began with notions of custom, of rights, of laws; they ended with conceptions of moral virtue, duty or obligation. They went from without inwards -And in Plato's age this process was not yet complete- the mind had not yet attained the idea of a distant sphere of morals or politics... Therefore, when it is said that Plato identified morals & politics or that he confused the individual & state, I would correct this expression by saying that he lived in an age prior to such distinctions"¹⁹⁴⁷. Tot i això, sempre es podia rescatar alguna cosa, i encara que Jowett considerava que les veritats morals eren els arquetipus immutables dels quals els principis polítics n'eren solament els accidents, creia que "something has been lost in their separation"¹⁹⁴⁸. De fet, sostenia que l'equiparació de totes dues coses podia, d'una banda, ennoblir i purificar la política tot enaltint els deures de governants i ciutadans, i, d'altra banda, podia donar a la moral un contingut més concret i útil.

12. En canvi, pel que feia a l'educació, tema tan estimat per Jowett, l'admiració per Plató era incondicional: "Plato is the first writer who distinctly expresses the thought that education is to comprehend the whole of life, and to be a preparation for another in which education is to begin again"¹⁹⁴⁹. Es trobava a gust amb el projecte pedagògic platònic que veia molt compatible amb la vida pràctica, pensant, és clar, en el fet que l'educació metafísica dels guardians havia de precedir la praxis política. Per a Jowett, el mèrit de Plató, a diferència dels moderns, era el d'haver anteposat les idees a les coses: "according to him the aim of early education is not truth as a matter of fact, but truth as a matter of principle"¹⁹⁵⁰. Tenim, doncs, un Plató fet a la mida d'*Essays & Reviews*, que mostra un Sòcrates també martiritzat per revolucionari. Aquesta potser fou una fantasia de Jowett, és a dir, veure's com una mena d'heroi socràtic del liberalisme teològic.

Del Sòcrates platònic diu: "He proposes an entire reformation of the old mythology ... The lusts and treacheries of the gods are to be dispelled ... The principles on which religion is to be based are two only: first, that God is true; secondly, that he is good. Modern

1947. Jowett Papers, I B 25, p. 53.

1948. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. II, p. 152.

1949. *Ibid.*

1950. *Ibid.* p. 153.

and Christian writers have often fallen short of these"¹⁹⁵¹. Unes línies més avall ho diu clar i net: ell i Plató persegueixen en teoria el mateix objectiu, és a dir, formar abans que informar, despertar la sensibilitat i no l'automatisme conductista, desmitificar les antigues creences i no actuar moguts per la por i l'amenaça divina. Però tot això requeria un canvi pel qual els reformadors havien de pagar: "Plato, like ourselves, is looking forward to changes in the moral and religious world, and is preparing for them. He recognizes the danger of unsettling young men's minds, and doing away with the sacredness of one set of ideas before we have anything to put in their place which has an equal hold on the mind"¹⁹⁵².

Recordem que Jowett havia estat comparat a Sòcrates per Alexander Grant, i ell mateix s'havia adreçat en una ocasió a Florence Nightingale com a "Diotima prophetess of Mantinae..."¹⁹⁵³, en al·lusió a la sàvia amiga de Sòcrates del **Convit** platònic. En un sermó del 1873 sobre l'amistat afirmà amb certa malícia que l'acadèmia platònica era tant un lloc de trobada entre amics com un centre d'estudi¹⁹⁵⁴. Per què, doncs, no hauria de sentir que les tasques de tots dos cèlebres atenencs eren semblants a la seva? Hi compartia el mateix sentit de responsabilitat moral i cívica, volia substituir part del vell ordre eclesial fins llavors vigent pel seu equivalent secular en el món acadèmic, i fins i tot el seu rebuig per les arts trobava plena autoritat en els dilemmes platònics sobre la poesia: "... true knowledge, according to Plato, is of abstractions, and has to do not with particulars or individuals, but with universals only; not with the beauties of poetry, but with the ideas of philosophy"¹⁹⁵⁵. No obstant, Jowett personalment mantenia una ambivalència respecte de la literatura.

La qualitat poètica de Plató l'atreu i l'enlaira, però tem que una defensa incondicional de la creativitat en oberta contradicció amb la irrefutable censura platònica pugui encoratjar certa sensualitat present en corrents contemporànies com la "Fleshly School of poetry", denominació amb la qual el crític conservador Robert Buchanan va voler desprestigiar els pre-rafaelites i simbolistes l'any 1871¹⁹⁵⁶. Per tant, per bé que Jowett afirmi que "to banish art would be to banish thought ... to banish the expression of all truth"¹⁹⁵⁷, el toc moralitzador es fa present quan aclareix que l'art, com totes les coses exteriors, és susceptible de la major delicadesa o de les intencions més vils quan abandona la forma

¹⁹⁵¹. *Ibid.* p. 154.

¹⁹⁵². *Ibid.*

¹⁹⁵³. En E.V. Quinn and J.M. Prest, *Dear Miss Nightingale*, p. 152,

¹⁹⁵⁴. En Peter Hinchliff, *Benjamin Jowett and the Christian Religion*, p. 135.

¹⁹⁵⁵. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. II, p. 156.

¹⁹⁵⁶. Robert Buchanan, *The Fleshly School of Poetry and Other Phenomena of the Day*, esp. pp. 1-33.

¹⁹⁵⁷. *The Republic of Plato*, translated into English by Benjamin Jowett, Third Edition, (Oxford: Clarendon Press, 1908), vol. ii, p. 99.

idealitzant: "Whatever strangeness there may be in modern times in opposing philosophy to poetry, which to us seem to have so many elements in common, the strangeness will disappear if we conceive of poetry as allied to sense, and of philosophy as equivalent to thought and abstraction"¹⁹⁵⁸. Aquí es troba l'espina dorsal de les diferències entre Jowett i Pater. El primer no creu en la possibilitat d'una estètica fora de la filosofia moral, i el segon allibera la degustació artística pels sentits del seu vincle metafísic i crea l'esteticisme, o el goig d'apreciar i sentir la bellesa sense cap més objectiu que aquell mateix plaer. L'originalitat especulativa de Pater i la seva penetració en el tema, són en aquest aspecte innegablement superiors a les difuses meditacions de Jowett, més captiu i dependent del mestre atenès i de les pròpies inhibicions.

13. La subjecció al principi d'autoritat que Jowett volia imposar, abans que un acatament mecànic a la paraula socràtica el duu a alinear-se amb Plató fins i tot en un altre tema tan controvertit com ara la revaloració de la figura de la dona en **La República**, en què Sòcrates afirma que "all the natural gifts are scattered about indifferently among men and women, though there may be a superiority of degree on the part of the men"¹⁹⁵⁹. Aquest darrer matís platònic al·legat en **La República** 455e permetia d'aconterament tots els bàndols, encara que avui en dia seria impresentable. Difícilment podia afirmar Jowett que les dones eren definitivament inferiors sense semblar vulgar o antiquat, ni podia tampoc prendre partit pels radicals. L'any 1865 s'havia format el primer comitè sufragista britànic i, l'any següent, John Stuart Mill, amb el suport d'altres firmes de relleu, va fer la primera petició oficial al parlament demanant el vot per a les dones. El mateix autor publicava **On the Subjection of Women** l'any 1869, quan Jowett acabava la seva traducció, i, una vegada més, George Grote s'havia mostrat extremadament respectuós envers les pàgines 449c-473c del llibre cinquè de **La República**, tot utilitzant un llenguatge no sexista en parlar de l'educació dels guardians, "male or female, as the case may be"¹⁹⁶⁰. Jowett no podia quedar enrere, i prengué la causa de la igualtat de la dona amb l'home amb aparent entusiasme, no exempt de grans contradiccions internes. Els grecs, diu, marginaven les dones de la vida pública i les tenien confinades a l'àmbit domèstic, malgrat les deesses i heroïnes de la mitologia. Plató, en canvi, les va voler incorporar a la *pólis*, "In no former

¹⁹⁵⁸. *Ibid.* p. 95.

¹⁹⁵⁹. *Ibid.* p. 143.

¹⁹⁶⁰. Citat per Natalie Harris Bluestone, *Women and the Ideal Society, Plato's Republic and Modern Myths of Gender*, p. 64.

age of the world would Plato's ideas on this subject have received so much assent as in our own"¹⁹⁶¹.

Tot fent un esforç alliberador, el filòsof atenès havia volgut canviar l'esquema imperant i, segons Jowett: "she is to be the companion of the man, and to share with him in the toils of war and in the cares of the government. She is to be similarly trained both in bodily and mental exercises. She is to lose as far as possible the incidents of maternity and the characteristics of the female sex"¹⁹⁶². Nogensmenys, l'exegeata victorià és molt conscient que el seu públic espera alguna concessió a l'ordre establert. És la diferència entre els sexes una qüestió purament física de maternitat i paternitat? De fet, aquesta variant afecta la integritat corporal i psíquica de la persona i això pot determinar el tipus de vida: "The modern antagonist of the equality of the sexes would argue that the differences between men and women are not confined to the single point urged by Plato ... And this is true"¹⁹⁶³. Hi ha certes qualitats femenines com ara la sensibilitat, la dolçor, el sentiment, "while energy, strength, higher intelligence, are to be looked for in men"¹⁹⁶⁴. Però el Master no sembla gaire convençut d'aquesta argumentació convencional o, si més no, així ho fa veure: "... the physical form may easily change in the course of generations through the mode of life... And Plato may have been right in denying that there was any ultimate difference in the sexes other than that which exists in animals, because all other differences may be conceived to disappear in other states of society, or under different circumstances of life and training"¹⁹⁶⁵. La qüestió és saber si considerava que aquelles diferències genèriques establertes per la societat li semblaven de debò justes o no.

En principi, Jowett sembla interessat a corregir la concepció tradicional que, pel que fa a les dones, manté que "not exactly that they are slaves, but that they are in an inferior position"¹⁹⁶⁶. Però un cop la contradiu a través de Plató no sap quin partit prendre, si proposar com Theodor Gomperz, a partir de **La República**, l'emancipació de la dona¹⁹⁶⁷ -cosa que no el devia temptar gaire-, o no pronunciar-se clarament perquè en realitat no tenia cap gran interès a promoure canvis tan radicals. Opta per aquesta darrera postura i al final no sabem en quina mesura està disposat a assumir les conseqüències de les observacions molt moderadament innovadores de Plató. L'escriptora americana Natalie Harris Bluestone

¹⁹⁶¹. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. II, p. 143

¹⁹⁶². *Ibid.* p. 144.

¹⁹⁶³. *Ibid.*

¹⁹⁶⁴. *Ibid.*

¹⁹⁶⁵. *Ibid.*

¹⁹⁶⁶. *Ibid.*

¹⁹⁶⁷. Theodor Gomperz. *Greek Thinkers*, vol. III, p. 110.

observa la preocupació de Jowett per quedar bé amb els lectors i ser respectuós amb les propostes platòniques alhora: "He phrases them carefully so as to avoid offending his readers and to persuade them that although Plato's views differ from modern, that is, Victorian English ideas of education, they nevertheless have merit"¹⁹⁶⁸.

Tanmateix, la Dra. Bluestone troba que Jowett es deleix per repetir una vegada i una altra que "Women in fact have 'equal powers of different qualities' rather than the unequal powers of the same quality that Plato ascribes to them"¹⁹⁶⁹. Però, tot i reconèixer que per a Plató hi ha una diferència qualitativa favorable al sexe masculí, Bluestone s'apressa a afirmar: "Woman is not 'undeveloped man' as he (Jowett) interprets Plato to have said"¹⁹⁷⁰. És cert que aquesta és la interpretació de Jowett, però no és gens aliena a la de Plató. La meua interpretació de la qüestió femenina en el platonisme ja la vaig exposar en un capítol anterior i, al meu parer, Bluestone peca de massa optimista amb la inclusió política de les dones en el llibre V, encara que reconec la vàlua de la seva demanda en favor d'una major atenció al cas de les hipotètiques filòsofes-reines. Que Jowett acceptés sense embuts la paritat de les dones amb els homes "but in a less degree"¹⁹⁷¹, era d'esperar, tot considerant el seu tarannà purità i moralment conservador, a més de la imatge del món pròpia de l'època.

Bluestone fa una referència molt útil a la menció que Jowett fa del **Locksley Hall** de Tennyson, en què un antic amant nostàlgic però dolgut arremet contra la condició femenina a causa de la traïció de la seva estimada: "Nature made them blinder motions bounded in a shallower brain: / Woman is the lesser man..."¹⁹⁷². Però atribueix massa influència del poeta laureat sobre Jowett. La idea que la dona era una versió minimitzada de l'home era afí a Plató i a tota l'Anglaterra victoriana. En realitat era una creença secular sancionada darrerament pel científisme Darwinista, en concret en **The Ascent of Man, and Selection in Relation to Sex**, d'aquell mateix 1871, en què Darwin "descobreix" les semblances entre els cadells de les diferents espècies i les femelles, i dedueix que aquestes estan menys evolucionades que els mascles, i que, a més, "the female is less eager than the male ... She is coy"¹⁹⁷³.

¹⁹⁶⁸. Natalie Harris Bluestone, *Women and the Ideal Society, Plato's Republic and Modern Myths of Gender*, p. 27.

¹⁹⁶⁹. *Ibid.* pp. 28-9

¹⁹⁷⁰. *Ibid.*

¹⁹⁷¹. *The Republic of Plato*, translated into English by Benjamin Jowett, Third Edition, *Op. cit.* vol. I, p. 80.

¹⁹⁷². *Poetical Works of Alfred Lord Tennyson*, p. 102.

¹⁹⁷³. *Britannica*, 1990, vol. 16, p. 980.

Pel que fa a la causa sufragista i l'alliberament social de la dona, Jowett es va mostrar tan ambigu en privat com en els seus escrits. El testimoni d'Abbott i Campbell ofereix una visió més aviat conservadora de caràcter platònic i dins la línia darwinista esmentada, quan, per exemple, s'adreça a Lady Stanley en relació a la imminent fundació del Girton College¹⁹⁷⁴ a Cambridge l'any 1879: "I think that you have converted me to your cause -at least more than I was before- ... But I still incline to believe that as men and women differ, their education should differ in some particulars, and that the average woman cannot with advantage to herself work as much intellectually as the average man. My chief objection used to be, not to women's Colleges, but to the institution of them at Oxford and Cambridge"¹⁹⁷⁵. Tots dos biògrafs insisteixen a afirmar la recança de Jowett a promoure la competència acadèmica entre homes i dones i, malgrat la crítica al sistema, Abbott sosté: "he was most unwilling to change the ordinary rules"¹⁹⁷⁶.

Possiblement Jowett es debatia entre els seus principis com a capellà i la seva tolerància com a home de món. Almenys així ho sembla si comparem el tarannà de la carta a Lady Amberley amb algunes de les cartes a Florence Nightingale, sens dubte sensibilitzada amb el tema arran de la seva exclusió de la War Office pel fet d'ésser dona¹⁹⁷⁷. En una ocasió, l'any 1865, li preguntà tímidament: "As to 'the legal rights of women', could you not get some one to take up that cause? What ought they to be? Certainly a right to their own property, unless..."¹⁹⁷⁸. Aleshores, Jowett li suggerí de revisar la legislació americana més progressista i proposà Mill com a investigador adient. No només això. Quant al sufragi per a les dones arriba a dir-li que no tenia prevencions contra llur participació electoral: "I do not think that there is any reason to fear that the Elections will be less disorderly when women are admitted to the franchise"¹⁹⁷⁹. I àdhuc, exhorta l'infirmiera eminent d'afegir-ne el seu nom a les firmes recollides pels esposos Mill com a suport per a la petició d'estendre el sufragi a la població femenina: "If not, there is a danger that you who have done so much for 'Woman's mission' may seem indifferent to the efforts of others..."¹⁹⁸⁰.

Malgrat tot, Jowett sembla acostar-se al tema des d'una postura còmoda i gens compromesa. Mentre Oxford no quedés tocat per la barreja sexual, i el sufragisme fos

1974. Girton i Newnham, els colleges de dones a Cambridge foren la seu de les xerrades de Virginia Woolf l'any 1928, les quals componen *A Room of One's Own*.

1975. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 159.

1976. *Ibid.* p. 160.

1977. Cf. Lytton Strachey, *Eminent Victorians*, p. 135.

1978. En E.V. Quinn and J.M. Prest, *Dear Miss Nightingale*, p. 60.

1979. *Ibid.* p. 63.

1980. *Ibid.* p. 141.

qüestió d'uns quants polítics i senyores d'alcúrnia, no hi havia per què alarmar-se. Cert que l'ensenyament públic estès a les dones era un projecte al qual donà un suport relatiu, però amb la condició que l'educació s'adaptés a la capacitat inferior d'aquest gènere: "With women even more than men it seems absolutely necessary that education should bear some proportion to original power"¹⁹⁸¹. La seva actitud paternalista i íntimament convencional envers el sexe contrari va romandre intacta fins al final. Pels volts dels 90 la *salonière* Margot Asquith, dona de món, cosmopolita i desimbolta va rebre la següent missiva del seu gran amic Benjamin Jowett, còmplice epistolar de Florence Nightingale en la lluita per la integració social i professional de la dona en la vida de la nació: "The Symonds girls at Davos told me that you smoked (!) at which I am shocked, because it is not the manner of ladies in England"¹⁹⁸². Si les diligents filles de John Addington Symonds li haguessin explicat a Jowett que estaven assabentades de les aventures homoeròtiques del seu pare, l'ensurt del Master hauria estat encara més gran.

14. El tema de les relacions entre els dos sexes en Plató apareixia connectat amb un altre d'igualmente important i conflictiu com és el de la família *versus* la comunitat de dones i fills en **La República**. En la "analysis" corresponent a la secció del llibre V on Jowett resumeix i parafraseja els arguments de Plató, la preparació gimnàstica de les dones es presentada en termes inequívocament cristians i victorians: "let them strip, clothed in their chastity (*areté*), and share ... in the defence of their country"¹⁹⁸³. En la traducció, en canvi, Jowett és un pèl més fidel al text de **La República** 457 a-c, però aquesta vegada *tōn phylákōn gynaixín* esdevé "the wives of our guardians", i ja no simplement "les dones d'entre els guardians", i *areté* passa a ésser "virtue"¹⁹⁸⁴, més adient que "castetat", però menys exacte que "excel·lència". La traducció constant de Jowett de *gyné* per esposa pot justificar-se pel fet que Plató en **La República** 457 c-e dóna per bona la discriminació i no parla de comunitat recíproca entre tots dos sexes sinó que "*tàs gynáikas taútas tōn andrōn toútōn pántōn pásas eínai koinás*", és a dir, són les dones les comunes als homes i no també *vice versa*. En insistir però en la utilització de la paraula "wives" per a designar les guardianes, Jowett canvia el sentit del model de no-compromís que Plató vol proposar per a la ciutat dels seus somnis.

La convivència entre homes guardians i dones i guardianes pot despertar el desig, diu Plató en 458 c-e, per *erōtikaís anápkais*, és a dir, per instint sexual, però les unions han

1981. *Ibid.* p. 7.

1982. *The Autobiography of Margot Asquith*, p. 73.

1983. *The Republic of Plato*, translated into English by Benjamin Jowett, vol. I, p. 81.

1984. *Ibid.* p. 457.

d' ésser beneficioses a la *pólis* mitjançant la pràctica manipuladora de l' eugenèsia. Davant d' això Jowett conclou: "the arrangements of marriage in the Republic of Plato aimed at one object only, the improvement of race"¹⁹⁸⁵. Les unions entre els sexes, afegeix en la introducció, "are the reverse of licentious; they seem rather to aim at an impossible strictness"¹⁹⁸⁶. El Master s'oblida que els guardians no saben que estan cohabitant per "millorar la raça", i que una mena de *Deus ex machina* imperceptible acosta els amants, mentre aquests creuen que es tracta d'atracció pura. A més, en **La República** 460b-c, els guerrers i atletes destacats tindran més oportunitats de fer l'amor amb dones, per la mateixa raó anterior, però, una vegada més, els possibles copuladors es pensen que només actuen per desig. És aquesta la "impossible strictness" de Plató? Cert que el filòsof atenès diu que actuar en desordre i sense objectiu seria una *banausía*, o sigui, una vulgaritat, una baixesa, però Jowett tradueix el terme per "unholy thing"¹⁹⁸⁷. Així fou com arribà als victorians el tema de les parelles heterosexuales en la política platònica: més enllà de l'ideal ascètic comú a tot l'hel. lenisme, l'unió sexual segons Plató venia carregada de prohibicions, justificacions, repressió i condemnes religioses.

L'anul·lació de la vida familiar en **La República** va ser un altra tema difícil d'assumir per al teòleg i mestre del Balliol. Mentre traduïa Plató, escriví a Florence Nightingale amb gran circumspecció: "... the family is the beginning as of society so of individual life; & though we may get into wider spheres of political or philosophical interests there remains the original duty towards father, mother, brother, sister"¹⁹⁸⁸. Afegí, a més, que algún dia li agradaria escriure "A theory of the family", i que bona part de les causes del fracàs familiar era la recança de les dones per conèixer llurs marits, pares o germans en profunditat¹⁹⁸⁹.

15. El sacrifici dels valors cristians de la família per tal de millorar la raça en el sentit corporal i mental tampoc no li va semblar forassenyat. És a dir, com sempre, eren altres temps: "To the Greek the family was a sort of customary institution binding the members together by a tie far inferior in strength to that of friendship, and having a far less solemn and sacred sound than that of country"¹⁹⁹⁰. Per tant, menysprear els vincles de sang no era tan greu a l'època de Plató com ho seria en el segle XIX. La intenció de Plató era en certa mesura, segons Jowett, una sana i responsable neteja ètnica, tema que per prejudicis i

1985. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. ii., p. 145.

1986. *Ibid.*

1987. *The Republic of Plato*, translated into English by Benjamin Jowett, vol. I, p. 458.

1988. En E.V. Quinn and J.M. Prest, *Dear Miss Nightingale*, p. 88.

1989. *Ibid.* pp. 88-9.

1990. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. II, p. 145.

escrúpols el món cristià havia -fins aleshores- ignorat: "to avoid pollution of blood"¹⁹⁹¹. Els experiments evolucionistes ja havien demostrat que "we should commonly select the best for breeding, and destroy the others, so there must be a selection made of the human beings whose lives are worthy to be preserved"¹⁹⁹².

Naturalment, Jowett no podia preveure les conseqüències terribles que aquest raonament tindria en un futur pròxim per al món occidental, i no veié, com ara Hitler o el seu portaveu filosofant Joachim Bannes, el genocidi potencial que una ment delirant podia deduir de la idea de la puresa de sang. Com a bon cristià, britànic imperialista i cosmopolita no es tancava a altres races i cultures. L'era Jowett al Balliol va veure i rebre els primers alumnes colonials i japonesos de l'exclusiva elit oxoniana, i el Master n'estava orgullós, d'aquesta apertura. D'altra banda, els experiments de Galton de mantenir l'aristocràcia "incontaminada" de sang plebeia eren considerats un pas enrere políticament parlant, però no representaven un perill per a la humanitat. La valoració molt cautament positiva de Jowett de l'eugenèsia platònica es fonamentava en el sentit de la previsió que ell hi veia, molt en la línia que Bernard Shaw i els Fabians desenvoluparien més tard: "The late Dr. Combe is said by his biographer to have resisted the temptation to marriage, because he knew that he was subject to hereditary consumption". Moltes famílies, diu, han ignorat el risc de les malalties hereditàries "regardless of all the misery which they were likely to bring into the world"¹⁹⁹³.

Tot i això, Jowett és conscient que per a la societat del seu temps fóra un crim imperdonable i una manca cruel de caritat cristiana l'extermini dels decrepits, malformats o oligofrènics. La caritat, diu, és un tret característic de la moral de Crist, desconegut per Plató. Hi ha també la qüestió de la llibertat individual i de l'elecció personal de la parella, juntament amb la dificultat d'establir el límit del control eugenèsic: "a free agent cannot have his fancies regulated by law; and the execution of the law would be rendered impossible, owing to the uncertainty of the cases in which marriage was to be forbidden"¹⁹⁹⁴. Malgrat l'autoritarisme i la duresa de les mesures platòniques quant al control i disposició de la natalitat, Jowett vol lloar l'exigència racional de Plató en un tema de tanta importància com el de la procreació, "the most important influence on human life"¹⁹⁹⁵. Pel que fa a la solteria dels guardians, això no era cap novetat per a un fellow d'Oxford en què el celibat era una

1991. *Ibid.*

1992. *Ibid.*

1993. *Ibid.* p. 146.

1994. *Ibid.*

1995. *Ibid.*

exigència sobretot per als residents, ja que "family attachments may interfere with higher aims"¹⁹⁹⁶.

16. El segon volum de l'edició del 1871 contenia també el *Timeu*, el qual, juntament amb el *Teetet* del tercer volum, presentaven alguns fragments d'aquella història de la filosofia grega que mai no aconseguí d'acabar i que en els seus quaderns privats i en les cartes a Florence Nightingale des del 1866 fins al 1875 apareix com una preocupació constant¹⁹⁹⁷. La bellesa de molts passatges justifica el renom de Jowett com a professor. No endebades Sir Alexander Grant féu el següent panegíric del Master en el famós convit de l'any 1877 quan el Balliol inaugurava el "New Hall": "Fascinated by the charm of the Master, I do not reason but obey. It is to his lecture room in fact that I owe all I have. In other lecture rooms of Oxford at that time ingenious comments were made on Aristotle, but they had no reference to the ideas of the Greeks from centuries before Christ. The Master showed us how to study that great thinker"¹⁹⁹⁸.

Quin era aquest "charm" palès també en algunes introduccions? Simplement la senzillesa i delicadesa de les imatges, especialment quan no predica o moralitza. En el comentari al *Timeu*, per exemple, hi ha una llarga reflexió sobre la Natura i l'evolució del pensament grec des dels *physikoí* fins al platonisme. El tema demanava un estudi filològic per raó de la terminologia, però, com deia Evelyn Abbott, a despit de les mancances, "every reader was charmed by the beauty of the style, the wisdom and depth of thought, the happy illustrations from modern feeling and experience"¹⁹⁹⁹. És possible també que, de vegades, Jowett sigui inexacte, però allò que atreu a un lector del segle vint no és pas el rigor dels paràmetres actuals, puix que això ho trobarà en la bibliografia recent, sinó la seva capacitat de suggerir i evocar imatges. En explicar les cosmogonies hesiòdica i òrfica, Jowett intenta incidir en un tema que el preocupa: la pèrdua de la noció d'unitat en la filosofia moderna, i com els grecs antics concebien el món com un tot: "The Greek looked upon the blue circle of the heavens and conceived that all things were one; the tumult of sense abated, and the mind found repose in the thought which former generations had been striving to realize"²⁰⁰⁰.

1996. *Ibid.*

1997. Cf. Robin Darwall-Smith, *The Jowett Papers*, p. 200, i, Jowett en E.V. Quinn and J.M. Prest, *Dear Miss Nightingale*, p. 98 i p. 268.

1998. *Jowett Papers*, E 24, 6.

1999. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 7.

2000. Jowett, *The Dialogues of Plato, First Edition, 1871*, vol. II, p. 504.

Aquesta aprehensió integral del món s'ha perdut, diu Jowett, perquè els filòsofs actuals s'especialitzen i es dediquen a teoritzar independentment dels fets reals sobre els quals especulen. La incorporació d'al·legories i mites en molts diàlegs platònics i, en el cas del **Timeu**, el relat de l'Atlàntida i el demiurg es deu al fet que Plató és poesia i filosofia alhora: "for the transition from one to the other is imperceptible"²⁰⁰¹. En el **Teetet**, publicat en el tercer volum, reprèn el tema de la confusió entre mite i raó, de les tensions entre l'eleatisme i l'heraclitisme, entre l'objecte i el subjecte, i decideix que la raó d'aquesta manca de distinció entre el món fenomènic i el món mental és la indissolubilitat de l'experiència filosòfica grega i la barreja de ciència i fantasia: "In the age of Plato, the limits of the world of imagination and of pure abstraction, of the old world and the new, were not yet fixed"²⁰⁰².

La fita assolida per Plató en el **Teetet** fou, segons ell, aclarir les diferents teories del coneixement existents llavors i distingir entre la *dóxa* i l'*epistēmē*.

17. El quart volum d'aquesta primera edició l'ocupen **Les Lleis** i l'apèndix amb **L'Hípias Menor**, l'**Alcibiades I** i el **Menexen**. Jowett dedica una primera part de l'anàlisi a demostrar l'autenticitat de **Les Lleis**, contra l'opinió de Zeller²⁰⁰³, cosa que avui en dia és ja innecessària. La introducció, que es veuria augmentada en edicions posteriors, mostra un Jowett molt còmode i segur amb el text que Grote havia valorat menys. A les observacions sobre el naixement del sistema legal el Master del Balliol hi afegeix alguns atacs personals, dirigits a aquells enemics de Plató "who censure his idealism", possiblement Grote, en què explica i justifica la ja esmentada "confusió" platònica entre ètica i política, i defensa el projecte platònic malgrat haver estat escrit en els cels: "He is not the worse painter who draws a beautiful figure, because no such figure ever had a real existence", diu tot parafraçant el filòsof atenès²⁰⁰⁴.

La crítica a "l'innombrable vici dels grecs", això és, "the prevalence of unnatural loves in Sparta and Crete"²⁰⁰⁵ és per part de Jowett més severa que mai, ja que aquí comptava amb la condemna del mateix Plató i potser tenia en compte també els perills de les amistats romàntiques en el si del Oxford masculí. Aquestes pràctiques, adverteix Jowett, "Plato ... seems to attribute to the practice of syssitia and gymnastic exercises, when not accompanied by any higher training"²⁰⁰⁶. Hi ha igualment una acceptació del risc d'un super

2001. *Ibid.* p. 509.

2002. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. III, p. 329.

2003. David Binning Munro, "The Dialogues of Plato", p. 520.

2004. Jowett, *The Dialogues of Plato*, First Edition, 1871, vol. IV, p. 59.

2005. *Ibid.* p. 58.

2006. *Ibid.*

autoritarisme, malgrat considerar que els governants han d'exercir llur autoritat: "He... never seems to have considered ... the necessity of governments abstaining from excessive interference with their subjects. He would have set no limits to the power of legislation"²⁰⁰⁷. Aquesta última línia va desaparèixer de la darrera edició, ja que, a l'igual que el mestre atenès, Jowett semblà, amb els anys -i el poder, en el seu cas- més conservador i dogmàtic.

18. L'obra de Jowett no generà controvèrsia com la de Grote pel fet de tractar-se d'una interpretació més aviat clàssica, i el ressò que tingué entre la crítica fou rellevant donat el pes del traductor en la vida acadèmica, però el cas no era gens comparable a la polèmica i l'atenció pública aixecades per *Essays & Reviews*. La primera edició va rebre apreciacions, en general molt elogioses d'ambdues bandes de l'Atlàntic, encara que algunes ressenyes pecaven d'una devoció un xic almivarada. Als Estats Units, per posar un cas, el *New York Daily Tribune* la qualificà com "the only adequate endeavour to transport the most precious monument of Grecian thought among the familiar treasures of English Literature"²⁰⁰⁸. Sobre la qualitat de la traducció el crític tampoc no escatima lloances en un estil d'allò més barroco: "The pleasant flow of the language makes the reading of the translation a constant enjoyment... there is little to remind us that it is not an original production in the vernacular. For aught that is here indicated to the contrary, the bees that settled on Plato's lips might as well have swarmed from an English as an Attic hive"²⁰⁰⁹.

Les introduccions, l'autèntica joia dels quatre volums, també les celebrà pel maridatge aconseguit entre l'idealisme antic i el pensament modern: "The gulf which separates the mental strivings of ancient times from the present is bridged over by the calm good sense of the writer, and the votaries of scientific research are placed in friendly contact with the philosophic sage by his spirit of wise reconciliation"²⁰¹⁰. I, amb un entusiasme que superà les previsions, l'autor de la ressenya americana conclou que el tractament donat per Jowett al tema de la "igualtat" dels sexes en Plató -"though there may be a superiority of degree on the part of the men"²⁰¹¹, mostra una independència de criteri i un menyspreu per les convencions dignes d'encomi. El diari novaiorqués reflectia el sentiment i també la moral pregonament victoriana d'aquella part de nord-amèrica que tan bé aprenia els principis i els valors de la seva gran nació germana, un sentiment que quedà il·lustrat de manera magistral a

2007. *Ibid.* p. 59.

2008. *New York Daily Tribune*, March 1871. En *Jowett Papers*, II I/5/6.

2009. *Ibid.*

2010. *Ibid.*

2011. *Ibid.*

les novel·les de Henry James i, posteriorment, d'Edith Wharton. Jowett podia aleshores restar tranquil puix que havia forjat un Plató sòlidament anglosaxó.

18.1. La britànica *Macmillan's Magazine* va presentar un article anònim amb el mateix to panegíric però hi afegí un detall a tenir molt en compte i que seria subratllat després per la majoria: el desvetllament de l'interès de l'Acadèmia per la cultura grega i, en especial, per Plató. Tot havent après la lliçó de Jowett -i de Coleridge-, l'autor defensa que els antagonismes del passat es repeteixen en el present: "We can see indeed that the same principles underlie the controversies of to-day, as stirred men's minds of old in Athens or Miletus; it is still a warfare between the world of sense, and that which is invisible (...)"²⁰¹². I emfasitza l'acollida que la *intelligentsia* local estava mostrant envers els clàssics, així com la implantació definitiva de l'experiència grega en el món de l'art: "among our artists and poets too a few are recurring, in so far as they are able, to the tone and spirit which these writings breathe; deliberately preferring the Greek view of life to our own, and seeking refuge from religions and from conventionality in an unsuccessful attempt to be pagans"²⁰¹³.

L'escriptor es referia sens dubte als pintors i escultors dits olímpics, com ara Lord Leighton, Alma-Tadema, G.F. Watts, Albert Moore, William Waterhouse i E.J. Poynter, però possiblement també a l'estrany cas dels germans John i Benjamin Gibson a Roma, que parlaven, menjaven, vivien, pintaven i vestien com grecs antics²⁰¹⁴. Enmig d'aquesta febre filo-hel·lènica la *Macmillan's Magazine* recomana taxativament: "If then we read any classic, we ought to read Plato ... and the popularity of such works as Messrs. Davies & Vaughan's **Republic**, and now Professor Jowett's great work, show how widely the interest has extended"²⁰¹⁵. De manera similar però amb molta més erudició i documentació, David Binning Munro, un admirador de Grote, va incidir en el tema del renaixement platònic en el *Quarterly Review*: "The publication within a short interval of two such works as Mr. Grote's 'Plato' and Mr. Jowett's translation seems to point to a phase of no slight importance in the general revival of English philology which has marked the last twenty or thirty years"²⁰¹⁶. La visió de Munro era sobretot experimental i cosmopolita. Obert, d'una banda, a diferents polítiques de traducció i, d'una altra, a una comprensió universal de la història més enllà de races i fronteres, un tret molt característic de la intel·lectualitat victoriana moderna.

2012. *Macmillan's Magazine* 24, June 1871, p. 82.

2013. *Ibid.* p. 81.

2014. Cf. William Gaunt, *Victorian Olympus*, pp. 25-37 i *passim*.

2015. *Ibid.* p. 82.

18.2. En els cercles universitaris les valoracions van ser també força incondicionals, tot i que potser més completes. Evelyn Abbott, al seu torn, també proclamà la ciutadania britànica de Plató gràcies al flamant traductor: "a new era had begun for the study of the great Master!... the poetry, the imagination, the elevation of thought shone out through the English ... Many who left Plato unread lingered with delight over Jowett's essays"²⁰¹⁷. L'observació d'Abbott, deixeble, col·lega i biògraf del Master del Balliol té l'interès d'enfocar molt acuradament l'abast de la influència d'aquell Plató, i les seves mancances. Abbott es limita a citar els comentaris admiratius de dues senyores, una d'elles neòfita en la lectura del filòsof grec i l'altra "eminent as a translator"²⁰¹⁸ tot i que anònima. Tanmateix, no menciona cap acadèmic en ressaltar l'èxit de la traducció.

I ben al contrari, reconeix que: a) l'obra no va ser tan apreciada pels erudits i els filòsofs; b) que manca una exposició global de la filosofia platònica, de la cronologia i de la relació amb el pensament anterior era evident; c) que es troben a faltar explicacions filològiques en alguns passatges de difícil traducció; i d) que l'atenció de Jowett es concentra més en la transposició formal a l'anglès que no pas en la fidelitat al text grec. En conclusió, tal i com he suggerit abans, a banda del seu merit inqüestionable com a introducció i presentació més que acceptable de la filosofia platònica, es tractava d'una versió adreçada al públic culte en general i no pas d'un treball estrictament acadèmic. Sembla com si Jowett necessités d'alguna plataforma o tarima referencial des de la qual emetre les seves exhortacions.

18.3. Més primmirat, però també més crític, fou Sir Alexander Grant, l'alumne brillant i amic fidel. L'anomenat editor de l'Ètica aristotèlica comença tot assenyalant que, malgrat "Plato has, without doubt, exercised a considerable influence on some of the best minds in England"²⁰¹⁹, l'obra de Jowett vé a omplir un espai fins llavors buit. L'interès de la ressenya de Grant rau tant en el seu repàs de la tradició platònica britànica com en la seva al·lusió al *platonic feeling*, de manera molt sensible i seriosa, tot enllaçant la traducció de Jowett amb els motius de Shelley -nobles, diu, però menys acurats que aquells del Master- i Coleridge. Al meu parer, Grant s'excedeix amb comparacions tan romàntiques, però és cert que Jowett es delecta en els aspectes poetitzants de Plató, i que connecta molt més que Grote amb la imatge idealista del món del mestre d'Aristòtil: "To succeed as a translator of Plato, to

2016. *The Quarterly Review*, vol. 131, July-October 1871, p. 492.

2017. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, pp. 6-7.

2018. *Ibid.*

2019. Sir Alexander Grant, "The Dialogues of Plato, p. 303.

breathe his spirit into the English language ... a man need have an inward calling ... sympathetic philosophical imagination ... and a poet's faculty of creating a new style in English fit to carry the Platonic turns of thought"²⁰²⁰. Evidenment, el Professor Jowett compleix aquestes condicions, tot i que, diu Grant, la seva versió té algunes inexactituds.

A més d'haver copsat el sentiment platònic, Jowett, sempre segons Grant, té el gran mèrit d'haver reivindicat **Les Lleis** com a part del **Corpus** i, sobretot, d'haver transformat el món de la filosofia a Oxford²⁰²¹. Pattison, sens dubte, hi tindria alguns comentaris a fer. Però Grant atribueix a Jowett l'inici de l'estudi de **La República** i del **Novum Organum**, així com el seu lloc en el marc de la filosofia occidental, tal i com es palesa, diu, en les introduccions: "anyone who can compare the cultivation now attainable at Oxford with that of thirty years ago, will appreciate the results of the change which Mr. Jowett was the first to inaugurate"²⁰²². La traducció del tutor i Master del Balliol quedaria, doncs, enquadrada dins la seva monumental tasca docent. Aleshores, quins serien els errors de la traducció?

Segons la meva opinió Alexander Grant no peca de parcial i apunta alguns *peccata minuta*, com per exemple: a) el sacrifici del ritme original grec en favor d'una transposició més amena i estilitzada en llengua anglesa: "when rigidly compared with the Greek, his translation, though it comes out of the ordeal much better than many people might expect, frequently exhibits a looseness, sometimes even a disregard of accurate scholarship, which one must regret"²⁰²³; b) l'ús discriminatori dels pronoms en els títols dels diàlegs. És a dir, perquè **Laws**, però **The Symposium**? c) la sobreextensió dels estudis preliminars als diàlegs a causa de la inclusió de les "Analyses", de les quals Grant aconsella prescindir; i, molt important: d) la incorporació furtiva de frases tretes de la **Bíblia** i devocionaris per tal d'aconseguir un efecte més moralitzador i proselitista: "We confess that we do not see the advantage of turning the sentences of Plato so as to make them remind people of passages of the Bible"²⁰²⁴. La resposta de Jowett a aquesta darrera pregunta la podem endevinar, ja que un dels seus objectius era precisament predicar a través del mestre idealista grec. Per la concreció dels elogis i les crítiques la ressenya de Grant apareix com l'estudi més sòlid i equilibrat sobre l'obra de Jowett a tots els nivells.

²⁰²⁰. *Ibid.* p. 304.

²⁰²¹. Mark Pattison, "Philosophy at Oxford", en *Mind, A Quarterly Review*, vol. 1-1876, p. 94, on el Master de Lincoln dedica unes poques línies a la traducció de Jowett, amb el comentari diplomàticament verinós de, "a work of stupenduous labour by one whose activity in other directions is never impeded by the drudgery of the desk".

²⁰²². Sir Alexander Grant, "The Dialogues of Plato, p. 306.

²⁰²³. *Ibid.* p. 312.

²⁰²⁴. *Ibid.* p. 311.

18.4. El popular diari *The Spectator* va fer una crítica distinta però molt lúcida de la traducció que ens ocupa. És tractava d'un examen comparatiu entre els treballs de Grote i Jowett. Remarcava llurs coincidències i divergències respecte del **Cànon** alexandrí i els dembles oposats de tots dos pensadors: l'enginy i sentit comú en l'exposició de Grote, i la intuïció i afinitat platònica de Jowett, amb el resultat de dues mirades diferents sobre el mateix quadre. L'autor no es decantà ni per l'un ni per l'altre; ans al contrari, fa una crida a la complementaritat de totes dues obres, i recorda el deute intel·lectual del professor del Balliol amb l'historiador de Grècia, fins i tot en el tractament de temes contemporanis en les introduccions: "Compared with the similar discussions in Mr. Grote's work, they may seem to be sometimes hazy and undefined. But this is owing to the extent to which the commentator shares the manysidedness of the mind of his author... we believe the scholarly world will be unanimous in recognizing in him a genial sympathy with his author's spirit ... and a power of helpful exposition, which are hitherto quite unrivalled"²⁰²⁵. Aquesta fóra una de les poques vegades en què tots dos antagonistes van aparèixer reconciliats en lletra impresa.

18.5. Un altre d'aquests escassos intents va ser el de l'estudiós de Cambridge, W.H. Thompson, tot i que des d'una postura molt més filoplatònica que la de Grote. En la revista *The Academy*, Thompson presentà en dues parts un dels estudis més moderns de la traducció de Jowett a la llum del treball anterior de Grote. Respectuós amb l'historiador però més parcial a favor de Jowett que *The Spectator*, proposa una conclusió molt assenyada i innegable -l'experiència de l'antic col·laborador d'**Essays & Reviews** en el terreny de la prèdica i la reflexió polèmiques l'habilitava per comentar i interpretar Plató, però per descomptat que la traducció no era l'àrea en la qual Jowett podia oferir el seu millor servei: "His exquisite Introductions are sufficient to establish his reputation as one of the most competent interpreters of the mind of Plato now living in England or elsewhere; and had he thought only of his own fame he might have delegated the inferior task of a translator to others"²⁰²⁶. Sense poder estar d'acord amb Thompson en la seva infravaloració de la tasca del traductor, crec que l'encerta quan limita la vàlua principal de Jowett als seus estudis introductoris que són, de fet, insubstituïbles, raó per la qual els retalls en la reedició del 1953 són inexplicables, ja que una versió és més superable que no pas un assaig.

Finalment, resta veure encara la crítica més desconcertant i tradicionalista però alhora molt representativa: la de l'igualment conservador diari *The Times*; -els Jowett Papers només

²⁰²⁵. *The Spectator*, April 15, 1871. Jowett Papers II I/5/1.

²⁰²⁶. *The Academy*, May I, 1871.

en conserven el tros final. Un cop ha rendit el tribut de rigor a la traducció i les introduccions, l'autor enyora Aristòtil tot seguit amb una nostàlgia gairebé melodramàtica: "... throughout all these volumes we sigh for one half hour of Aristotle, the systematic thinker"²⁰²⁷. Després l'autor deu recordar Coleridge i es col.loca molt satisfet en el bàndol de l'estagirita: "It may be said that this only illustrates the saying that all men are born either Platonists or Aristotelians, and that we are Aristotle's disciples. We accept the reproach, if reproach it be to prefer deliberate thinking to genial guesses at truth"²⁰²⁸. El to és realment d'*ancien régime* i sonava fins i tot antiquat llavors quan l'abisme detectat per Blackie el 1857 entre Plató i la nació britànica ja s'havia salvat des de diferents direccions.

Proclamar una adhesió aristotèlica en termes poc acadèmics era més aviat una ximpleria i l'escriptor de *The Times* accentua aquesta impressió en sospirar impacient pel llibre que Grote havia promès d'escriure sobre Aristòtil: "and if we long for anything after reading these four volumes it is that Mr. Grote's promised work on Aristotle may soon be laid before the world"²⁰²⁹. Però Grote moriria quatre mesos més tard tot deixant-li al *soi-disant* aristotèlic del *Times* el legat d'un estudi preliminar que distava molt de suplir l'obra que l'historiador hauria volgut fer. Nogensmenys, després de proclamar el seu pragmatisme i el seu realisme dur, el periodista sorprèn amb una afirmació insòlita: "The divine revelations of the Greek philosopher might well have been explained by the help of Christian revelation, and his doctrine of the Immortality of the Soul confirmed by a greater than Plato and Socrates"²⁰³⁰. Sembla una frase irònica però no ho és. A la fi de la columna l'autor retreu a Jowett l'absència d'una il.luminació semblant, i lamenta no haver-la trobat enlloc al llarg dels quatre volums. Vers les mateixes dates Sir Alexander Grant, l'indiscutible transmissor d'Aristòtil, es queixava exactament en el sentit contrari: per què el seu mestre hauria presentat un Plató que de vegades parlava el llenguatge de les escriptures? La traducció de Jowett potser no acontentà tothom però arribà a molts més lectors que cap altra dels Platons vuitcentistes.

2027. *The Times*, sense data, en Jowett Papers II 1/5/7.

2028. *Ibid.*

2029. *Ibid.*

2030. *Ibid.*

VII. El Segon Plató.

Mentrestant, el Master del Balliol es refermava en el seu càrrec tot treballant molt activament pel college i gaudint dels privilegis d'una vida rica en relacions i també en mitjans econòmics. La qualitat dels seus àpats va augmentar ostensiblement així com la dels menjars servits en el college, la qual cosa li valgué la fama un pèl malintencionada de *bon vivant*. Els seus convits van adquirir renom tant per la categoria dels seus convidats com per l'excel·lència dels plats i del vi, i tingué bona cura de mantenir sempre un celler ben assortit i selecte en el Balliol Lodge. Abbott i Campbell expliquen l'observació que en féu al respecte un acadèmic hoste de Jowett en la dècada dels setanta: "I'm told that he asks you to wine that he may find out what sort of a fellow you are ... but I wasn't going to let him..."²⁰³¹. Al marge de la manipulació que ell podia exercir amb la seva hospitalitat, l'afició moderada pels plaers de la bona taula tenien també un precedent en Plató.

En les dues edicions posteriors dels diàlegs, i potser com a resultat del nou estil de vida, Jowett fa una defensa del vi en la introducció a *Les Lleis* que podria explicar els comentaris de l'hoste esmentat: "it is probably true that a temperate use of wine may contribute some elements of character to social life which we can ill afford to lose. It draws men out of their reserve; it helps them to forget themselves and to appear as they by nature are when not on their guard... it may sometimes restore them to the simplicity of childhood"²⁰³². Conseqüent al màxim, Jowett no podia ni volia predicar una abstinència que no practicava, i l'acceptació de Plató d'un ús controlat del vi com la substància "que escalfa l'ànima i el cos alhora"²⁰³³ esdevingué un motiu prou vàlid per a explicar una vocació discretament hedonista que sabia que seria criticada. Abbott i Campbell publicaren uns apunts fets per Jowett l'any 1876 sobre la vida social que recorden molt les normes i

2031. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 49.

2032. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Fourth Edition, 1953, vol. IV, p. 57.

2033. Plató, *Timeu* 60a, i *Lleis* 2. 666 *passim*.

etiquetes establertes per Kant en organitzar convits a casa seva: "suitable persons must be brought together and the party must not be too large"²⁰³⁴.

E. A. Ch. Wasiansky, amic i apoderat del filòsof de Königsberg en els darrers anys, explica -en traducció italiana- que aquest "rispettava rigorosamente la norma che il numero dei commensali, lui compreso, non fosse inferiore a quello delle Grazie né superasse quello delle Muse"²⁰³⁵. Tant Jowett com Kant eren homes solters, solvents, àvids de companyia intel·ligent i, en el cas del traductor anglès, hi havia una fascinació pels contactes amb la flor i nata de la *intelligentsia* britànica. A l'igual que Kant, el Master tenia cura personalment del disseny del menú i de la distribució dels comensals tot elaborant una petita filosofia del bon amfitrió menys rígida però més estratègica que la del pensador alemany: "The art of society is never studied; yet it is full of subtle influences. A good start to a party is essential; ... There is a great deal of magnetism in society ... The kindly receptive power, the readiness to attend to anything which is said by a person who says nothing has a great effect. A party is a whole, a work of art. Eight or ten is the right number"²⁰³⁶.

Nogensmenys, Jowett no sempre donava la imatge d'home de món que procurava de conrear. D'una banda, aquesta imatge era coneguda a bastament, i àdhuc ridiculitzada. Els New Reading Rooms del Balliol College contenen algunes caricatures d'un Jowett gras i sensual, ajagut amb un cigar havà a la mà i més d'una ampolla sobre la taula, tot mostrant una expressió molt oposada a l'actitud monacal del dibuix de Desirée Laugée. Margot Asquith el va conèixer en el si de l'ambient de moda del Londres d'aquell temps, i W.H. Mallock, en *The New Republic*, posa en llavis de Robert Leslie, possible alter-ego de W.M. Hardinge, deixeble de Jowett i suposat amant de Walter Pater, el fet significatiu que havia conegut el Dr. Jenkinson, és a dir, Jowett, "at a great dinner given by Baron Isaacs, in honour of his horse having won the Derby"²⁰³⁷. L'esdeveniment no podia ser més superflu per a justificar la presència d'un clergue. Tota vegada, els mateixos Asquith i Mallock, entre molts d'altres, parlen de silencis llargs, tímidesa, i manca d'agilitat psicològica en el tracte amb la gent, la qual cosa podria desmentir els excessos sibarites i festius que sovint li són atribuïts.

2034. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 50.

2035. L.E. Borowski, R.B. Jachmann i E.A.Ch. Wasianski, *La Vita di Immanuel Kant*, p. 223. I també, pp. 51 i 182.

2036. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 51.

2037. W.H. Mallock, *The New Republic*, p. 22.

1. Els anys posteriors al nomenament com a Master del Balliol Jowett havia pres nota de les crítiques a la traducció i es disposava a posar-hi remei. Per part del sector utilitarista i, potser en nom d'un Grote ja traspassat, Alexander Bain havia retret a Jowett el seu rebuig radical a l'autenticitat de les **Cartes** de Plató, tan vigorosament defensades per l'historiador de Grècia. La rèplica del Master arriba l'any 1875, amb la segona edició, més enfortit i arrogant que el 1871 quant a mesurar forces amb el tità de l'hellenisme: "His friend and editor, Professor Bain, naturally thinks that I ought to give the reasons why I differ from so eminent an authority"²⁰³⁸. Les raons de Jowett no van ser prou sòlides: a) la majoria de les cartes atribuïdes a la Grècia clàssica eren falses b) si una és espúria, la resta també c) a més, algunes inconsistències històriques aparents de la **Carta VII** feien, segons ell, impossible l'autoria platònica: "These palpable errors and absurdities, for the observation of which I am indebted to Karsten (Comment Critica), are absolutely irreconcilable with the genuineness of the Seventh Epistle, which is supposed to be the most genuine of them"²⁰³⁹. I tot seguint la seva teoria, la falsedat d'una carta arrosegava les altres.

Avui en dia, la validesa de les **Cartes VI, VII i VIII** es qüestiona molt poc a causa de l'autoritat venerable de Wilamovitz-Moellendorf²⁰⁴⁰. Però fins i tot les altres cartes, tret de la **I** i potser també la **XII**, tenen en el present molts defensors²⁰⁴¹. Els motius secrets que podia haver tingut Jowett per rebutjar-les ja els hem intentat de presentar en pàgines anteriors. Allò que ens interessa ara és veure com i què va canviar Jowett del Plató del 1871, quatre anys després. A més de sentir que podia desafiar l'autoritat de Grote, Jowett va fer l'esforç de corregir alguns defectes de la primera edició i de millorar i ampliar la presentació de la seva versió. El Plató del 1875 va aparèixer el mes de juny, amb un volum més que augmentava en tres-centes pàgines la versió anterior. L'índex general que l'any 1871 tenia dotze planes passà a tenir-ne sixty-una i incloïa per primera vegada matèries i conceptes. Va afegir-hi assaigs que serien molt coneguts, com la immortalitat en el **Fedó**, la tristament cèlebre discussió homòfoba del **Fedre**, la famosa definició de l'estadista en el **Gòrgias**, noves consideracions sobre la relació dels sexes en la **República**, la crítica a l'utilitarisme en prologar el **Fíleb**, l'examen crític a la filosofia sensualista en el **Teetet**, l'estudi de Hegel en el **Sofista**, i la llei en el **Polític**.

2038. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Second Edition, vol. I, (Oxford: Clarendon Press, 1875), p. xix.

2039. *Ibid.* pp. xx-xxi.

2040. Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, *Platon*. 2 vols., Berlin, 1920.

2041. A.E.Taylor, *Plato the Man and his Work*, pp. 7-8; i W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, vol. V, pp. 399-417.

Jowett es trobava força satisfet amb el nou intent, però no el veia pas com el treball definitiu: "I'm sorry to have done so little in the way of original work, but I believe the new edition will be a great deal better; the text is altered in several thousand places and the introductions amended and enlarged"²⁰⁴². La qualitat del seu estil apareix encara més polida, més embellida per tal d'atreure l'oïda abans de filtrar-se suaument per la consciència. Al capdavant, era un convençut de l'ús de la retòrica i de la persuasió en l'ensenyament²⁰⁴³ i així ho demostra en les llargues i molt intel·ligibles introduccions. També es preocupà de millorar la traducció, tal i com ell mateix ho explica al seu amic i deixeble Swinburne. Aquest, en els records de Jowett, explica que el Master revisava la traducció del **Convit** del 1871 pensant en la següent edició, i li demanà consell: "collating it with the original text ... And in one passage it did seem to him that the Professor of Greek in the University of Oxford had misconstrued his Plato: a view which no one but an impudent booby would have been ready to put forward"²⁰⁴⁴.

Aquest "babau impúdic" era, és clar, ell mateix, i l'anècdota en boca del presumtuós Swinburne podia ser dubtosa si no fos perquè Bywater la confirmà a través d'Edmund Gosse²⁰⁴⁵. Ingram Bywater, l'alumne brillant de Pattison i successor de Jowett en la càtedra règia de grec, també testimonià l'interès del Master a corregir els errors de traducció, i diu haver estat present "at some of the meetings which led to the second edition of Jowett's Plato"²⁰⁴⁶. Vol dir això que Jowett, en certa mesura, va ser pressionat per la universitat a publicar una versió més acurada del seu **Plató**? Les subtilíssimes objeccions al caràcter marcadament divulgatiu de l'obra fan pensar que podia haver-hi hagut alguna iniciativa en aquest sentit. En tot cas, Swinburne subratlla la bona disposició del mestre, el qual, un cop alertat de l'error, "turned and looked at him with surprised and widened eyes: and said after a minute or so, 'Of course that is the meaning'"²⁰⁴⁷.

2. En el pròleg a la segona edició Jowett dedica gairebé set pàgines a explicar les dificultats de la tasca de traductor, tot responent potser a les acusacions d'imprecisió: "In translating Plato what may be termed the interests of the Greek and of the English will often

2042. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 82.

2043. Cf. la transcripció d'un discurs seu sobre la docència en *The Shrewsbury Chronicle* del divendres 7 de juliol del 1893.

2044. Swinburne, *Recollections of Prof. Jowett*, p. 255.

2045. La referència la dona Geoffrey Faber, *Jowett, a portrait with background*, p. 367 qui la treu d'Edmund Gosse, *The Life of Algernon Charles Swinburne*, 1917, sense especificar edició ni pàgina.

2046. Bywater citat per Geoffrey Faber, *Jowett, a portrait with background*, p. 367.

2047. Swinburne, *Recollections of Prof. Jowett*, p. 255.

be at war with one another. In framing an English sentence or in rounding a paragraph the attention is insensibly diverted from the exact meaning of the Greek"²⁰⁴⁸. Explica, doncs, la diferència d'estructures en les dues llengües: les partícules gregues que indiquen la gradació del discurs especulatiu des del pensament objectiu al subjectiu; el gènere neutre en anglès per als objectes i idees mentre que el grec utilitza el masculí i el femení per a les coses i abstraccions; i, finalment l'ús grec tan lliure del relatiu i les oracions llargues, difícils de transcriure en una llengua tan precisa com l'anglesa.

L'excel·lència de la traducció consistiria, per a Jowett, no tant en la literalitat com en "the colour and style of the whole work"²⁰⁴⁹. I, malgrat les observacions de Sir Alexander Grant, deia que el traductor ha de trobar "modern equivalents taken from Scripture, or from the English poets, for ancient phrases; for ideas must be given through something"²⁰⁵⁰. Ha de cercar també equivalències terminològiques modernes a les denominacions antigues i, com a única concessió a les crítiques al to catequista d'alguns passatges de la traducció, afegeix que, a despit de l'ús del llenguatge bíblic o poètic, no podrà consentir la infiltració d'elements discordants: "For example, in translating Plato, it would equally be an anachronism to intrude on him the feeling and spirit of the Jewish or Christian Scriptures or the technical terms of the Modern German philosophy"²⁰⁵¹. Finalment, recorda que els diàlegs platònics tenen dramatisme a més de dialèctica i el fet de plasmar aquest tret era l'objectiu de la seva traducció, nova en aquest sentit perquè, fins llavors, "Most of the so-called English dialogues are only imitations of Plato, which fall very short of the original"²⁰⁵². El públic devia quedar-ne convençut, ja que el desembre del 1875, sis mesos després de l'aparició d'aquests **Dialogues of Plato**, se n'havien venut tres mil exemplars, és a dir, més de la meitat de la tirada²⁰⁵³.

3. La introducció al **Fedó** feia un esment important de la teoria de l'expiació que li havia valgut la condemna d'**Essays & Reviews**, però que ara, quinze anys després, no era més que un eco vague de batalles passades: "Why should the wicked suffer any more than ourselves? had we been placed in their circumstances should we have been any better than they? ... Even more than the good they seem to have need of another life; not that they may

2048. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Second Edition, vol. i, p. xii.

2049. *Ibid.* p. xvi.

2050. *Ibid.* p. xvii.

2051. *Ibid.*

2052. *Ibid.*

2053. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 79.

be punished, but that they may be educated"²⁰⁵⁴. El tarannà filantròpic i paternalista d'aquesta crida a la solidaritat era, d'una banda, un dels trets característics del despotisme benivolent que Jowett defensaria en la introducció a **Les Lleis**, és a dir, el concepte que els privilegis socials i la superioritat moral impliquen responsabilitat²⁰⁵⁵. Però, d'altra banda -i aquí rau la novetat del tractament de Jowett del tema de la immortalitat-, la crisi dels valors de la doctrina cristiana ja es palesava al començament d'aquest últim quart de segle, i, malgrat la severitat moral del Master, darrera de la seva indulgència hi batejava també l'esperit modern del relativisme. En el rerefons de la discussió sobre l'ànima que precedeix al **Fedó** apareix un dels debats més importants d'aleshores, tal i com es reflecteix en la **New Republic** de Mallock, escrita dos anys més tard, el 1877: "right and wrong are terms of a bygone age, connoting altogether false ideas"²⁰⁵⁶.

Malgrat la poderosa influència continental, el daltabaix religiós britànic i la consegüent sobirania del antropocentrisme, es basava en realitats més materials que no pas en les raonades i polítiques dels seus madurs veïns francesos o en la dimensió existencial de la gran tradició metafísica secularitzada dels germànics. L'escepticisme anglès tenia un fonament evolucionista i darwinista important. No és casual que Mr. Storcks, el personatge que fa de Thomas Huxley en l'esmentada obreta de Mallock, sentenciés: "Nothing is good or bad, but thinking makes it so ... Science will establish an entirely new basis of morality; and the sunlight of rational approbation will shine on many a thing, hitherto overshadowed by the curse of a hypothetical God"²⁰⁵⁷. Tots els protagonistes estelars d'aquesta ficció *mise-en-scène* de l'ex-alumne del Balliol tenen alguna cosa a dir-hi al respecte: la religiositat anglesa ja no es podia formular en termes de premis o càstigs dictats des del cel, sinó, com observà l'incrèdul Nietzsche, sota l'abric de la consciència moral.

Així, en la **New Republic** Donald Gordon -àlies de Thomas Carlyle, aquell ateu anglès que, segons Nietzsche, no es resignava a ser-ho²⁰⁵⁸- cerca una noció de virtut i noblesa individual limitada a l'agent: "don't you think it is a higher thing to be good for good's own sake than for God's? ... don't you think that morality really is after all its own reward?"²⁰⁵⁹. Gordon-Carlyle té l'aprovació de Mr. Stockton, nom que emmascara el físic John Tyndall, famós per haver descobert la raó del color blau del cel i per haver desmuntat la

2054. Jowett, **The Dialogues of Plato**, Second Edition, vol. I, p. 411.

2055. Cf. Ogilvie, **Latin and Greek, A History of the Influence of the Classics on English Life from 1600 to 1918**, p. 94. Sobre Thomas Arnold i Jowett respecte del compromís cívic.

2056. W.H. Mallock, **The New Republic**, p. 60.

2057. *Ibid.*

2058. *Ibid.* David S. Thatcher, **Nietzsche in England**, pp. 20 i 216.

2059. W.H. Mallock, **The New Republic**, p. 74.

teoria de la generació espontània l'any 1881. Stockton-Tyndall fa costat al seu col·lega Storks-Huxley i diu: "Of course we don't waste time now in thinking about personal immortality. We shall not live; but the mind of man will; and religion will live too, being part of the mind of man. Religion is, indeed, to the inner world what the sky is to the outer. It is the mind's canopy..."²⁰⁶⁰. Stockton considera que la moralitat és indispensable i que la religió del futur serà lliure, és a dir, cadascú en triarà una, sempre i quan sàpiga discriminar la justícia de la injustícia²⁰⁶¹. Es tractaria, doncs, de distingir "the essential and eternal difference between right and wrong, between base and noble"²⁰⁶², tot tenint en compte, però, com bé aclareix Herbert-Ruskin en el mateix llibre, que la fantasia d'una vida ultraterrenal no serà pas l'eix de la conducta: "there is a right and a noble to be striven for, not for the sake of its consequences, but in spite of them"²⁰⁶³.

4. En aquesta època en què la humanitat intel·lectual d'occident perdia la referència teocèntrica com a justificació global de l'existència, els teòrics del decadentisme com Pater proposaven que l'art s'exercís per l'art, que la vida fos consciència puntual del plaer de viure-la, i que la recompensa d'una conducta generosa es trobés en la pròpia satisfacció dels actes nobles. Aquest desinterès pel sentit primordialment transcendental de les accions humanes també es feia sentir en el Jowett de la introducció al **Fedó**: "To draw pictures of heaven and hell, whether in the language of Scripture or any other, adds nothing to our real knowledge, but may perhaps disguise our ignorance. The truest conception which we can form of a future life is a state of progress or education -a progress from evil to good, from ignorance to knowledge"²⁰⁶⁴. Jowett, un cristià convençut, no patia símptomes greus d'ateisme però compartia amb els seus contemporanis el desig de donar prioritat a les accions i la racionalitat per damunt de la mera submissió doctrinària.

No endebades, l'any 1883 Kate Vaughan en assabentar-se que Frank Russell, el germà de Bertrand, planejava anar a estudiar al Balliol li escriví ràpidament: "Oh, my dear boy, beware of Jowett; he will turn you out a polished infidel"²⁰⁶⁵. La tesi de Jowett inspirada pel **Fedó** era que la creença en la immortalitat de l'ànima es derivava de la creència en Déu, i s'hi arribava des d'un coneixement acurat del Bé, però no pas com a mera entelèquia sinó com a la praxis raonada d'uns principis ètics altruistes: "We are more certain of our ideas of truth and right than we are of the existence of God, and led on in the order of

2060. *Ibid.* p. 57.

2061. *Ibid.* p. 197.

2062. *Ibid.* p. 196.

2063. *Ibid.*

2064. Jowett, *The Dialogues of Plato, Second Edition*, vol. I, p. 413.

2065. En Donald Thomas, Swinburne, *The Poet in his world*, p. 33.

thought from one to the other"²⁰⁶⁶. I, encara que el darwinisme no li atreia gens pel seu caràcter essencialment materialista, el mecanisme de descobriment i la recerca de certesa dels mètodes analítics de la ciència el van influir a bastament.

L'any abans de l'edició del segon *Plató*, John Tyndall, en una altra memorable conferència de la British Association, havia defensat la validesa de la teoria atòmica i havia demanat llibertat per a la ciència i un lloc digne -tot i que contingent i optatiu- per a la religió. L'aldarull que aixecà el seu discurs es va veure magnificat per la publicació paral·lela dels *Essays on Religion* de Mill, i Jowett no defugí el tema. Pocs mesos després, en un sermó a l'església de St. Mary a la High Street d'Oxford amb un auditori expectant i molt nombrós, afirmà que un científic que observa el món amb més penetració i profunditat que la resta dels mortals no pot deixar d'admetre que "the actions of men and the workings of the mind are inseparable from the physical incidents or accompaniments which prepare the way for them or co-operate with them, and that they are ordered and adjusted as a part of a whole"²⁰⁶⁷. Dit altrament, Jowett donava suport a Tyndall en la seva reclamació de major independència per a la recerca científica, ja que -deia- no hi havia incompatibilitat entre la cerca d'una llei natural i la interpretació lliure d'aquesta llei com a obra d'un déu. La divinitat podia crear de diverses maneres. Allò important per a la ment era ser capaç d'abstracció i no romandre en una actitud sensualista. La llei natural o externa actuava com si es tractés d'una forma macrocòsmica de la llei personal interior. Aquesta arribà com a substitució de l'autoritat religiosa en vies d'extinció, i podia optar per represàlies tan o més dures que els càstigs atribuïts abans a la justícia divina. I fins i tot l'eternitat, aquella dimensió on el temps no acabava mai, fou vista per Jowett com "an ever-present quality of the soul"²⁰⁶⁸.

5. Però mentre tingué el *Fedó* per la culminació de l'ideal de l'art grec, "or rather of all art, which requires that scenes of death and suffering should be clothed in beauty"²⁰⁶⁹, i es podia moure còmodament pel terreny del debat teològic on fins feia poc exercia el seu domini, el *Fedre*, aquell diàleg que li semblava "marked by a sort of Gothic irregularity"²⁰⁷⁰, li despertà uns conflictes psicològics igualment gòtics. En principi, creia que la millor manera d'estudiar *Plató* era començar pel *Fedre*: "At first sight it appears like a mere class of subjects without design or order. It treats of love, it treats of rhetoric, it treats of 4 kinds of madness, it treats of dialectic -Yet, wild as the connexion is it is not merely

²⁰⁶⁶. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Second Edition, vol. I, p. 421.

²⁰⁶⁷. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 63.

²⁰⁶⁸. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Second Edition, vol. I, p. 417.

²⁰⁶⁹. *Ibid.* p. 427.

²⁰⁷⁰. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Second Edition, vol. II, p. 3.

imaginary"²⁰⁷¹. Era del **Fedre** d'on Jowett havia extret les imatges que li servien per explicar les idees platòniques a classe, i la poesia inherent al diàleg li serví per il·lustrar la seva tesi en el sentit que Plató era un filòsof poeta i que la pedagogia era sobretot una retòrica ben intencionada²⁰⁷². Què passà, doncs, perquè Jowett tractés tan barroerament un dels diàlegs que més l'inspiraven?

En efecte, en l'edició del 1875, en presentar aquell passatge del **Fedre** 239 on Sòcrates demostra els avantatges de tenir un amant no-enamorat, Jowett decideix de fer-ne l'aclariment següent: "To understand him, we must make abstraction of morality and of the Greek manner of regarding the relation of the sexes. In this, as in his other discussions about love, what Plato says of the loves of men must be transferred to the loves of women before we can attach any serious meaning to his words. Had he lived in our times, he would have made the transposition himself. But seeing in his own age the impossibility of women being the intellectual helpmate or friend of man (except in the rare instances of a Diotima or an Aspasia), seeing that, even as to personal beauty, her place was taken by young mankind instead of womankind, he tries to work out the problem of love without regard to the distinctions of nature"²⁰⁷³. Aquesta victorianització forçada de Plató el portà a un cul de sac. Tingué la intenció de sortir-se'n en l'edició del 1892 amb un assaig, però el projecte no es concretà mai.

Els Jowett Papers contenen uns comentaris molt significatius respecte de l'homoerotisme platònic: "The imagery in which (Plato's) philosophy is conveyed often touches on subjects which are revolting to Christian and manly feelings"²⁰⁷⁴. Aquesta aversió profunda envers la passió en general, però més encara envers el desig entre homes en un medi pregonament masculí, li feia preveure l'impacte que certs passatges de Plató podien tenir sobre els estudiants d'Oxford i es va sentir en l'obligació de donar la veu d'alarma. Una carta de Campbell a Abbott il·lustra molt bé aquests sentiments: "He had a 'horror naturalis' of sentimental feelings between men (diabolical' I have heard him call them)"²⁰⁷⁵. Jowett volia impedir allò que realment passava en un sector no poc important d'Oxbridge: la possible anuència de Plató a les inclinacions homoeròtiques d'alguns alumnes. John Addington Symonds, uranista conegut i deixeble i amic personal de Jowett alhora, explica a les seves memòries gairebé amb èxtasi, el descobriment de la sexualitat

2071. Jowett Papers. I B 23, p. 113.

2072. Cf. El seu discurs sobre la docència en *The Shrewsbury Chronicle* del divendres 7 de juliol del 1893.

2073. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Second Edition, vol. II, pp. 88-89.

2074. Jowett Papers, sense la catalogació Darwall-Smith. Cita treta d'Anne Varty, "Flux, rest and number: Pater's Plato", en *Platonism and the English Imagination*, p. 257.

2075. Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 90.

platònica en el **Fedre** i el **Convit** com a via de superació espiritual i de realització personal: "Here in the **Phaedrus** and the **Symposium** ... I discovered the true *liber amoris* at last, the revelation I had been waiting for, the consecration of a long-cherished idealism. It was just as though the voice of my own soul spoke to me through Plato, as though in some antenatal experience I had lived the life of philosophical Greek lover"²⁰⁷⁶. La iniciació de Symonds en l'erotisme platònic data del 1858, però és al Balliol on s'aferma fins al punt que, l'any 1888, relleva Swinburne en la tasca de revisar la traducció de Jowett del **Convit** i esdevé l'assessor del Master en qüestions d'eròtica grega.

Quan, vers la fi de segle E.M. Forster arriba al King's College de Cambridge, la lectura de certs diàlegs platònics -com ara els dos esmentats a més del començament del **Càrmides** i del **Lisis**- estava ja generalitzada i era part d'allò que la crítica Linda Dowling qualifica de "codi homosexual" victorià²⁰⁷⁷. Forster, en un to que recorda molt Symonds, va plasmar la idea de "consigna" de manera força convincent en **Maurice** quan descriu la primera lectura de Clive Durham del **Fedre** platònic: "Never could he forget his emotion at first reading the **Phaedrus**. He saw there his malady described exquisitely, calmly, as a passion which we can direct, like any other, towards good or bad... He could not believe his good fortune at first... Then he saw that the temperate pagan really did comprehend him, and slipping past the Bible rather than opposing it, was offering a new guide for life"²⁰⁷⁸. Contemporani de Forster, Lytton Strachey -segons informa Alan Sinfield- "discovered the **Symposium** at sixteen 'with a rush of mingled pleasure and pain ... of surprise, relief, and fear to know that what I feel now was felt 2,000 years ago in glorious Greece'"²⁰⁷⁹. L'origen de l'escena de Forster i el comentari de Strachey dista un quart de segle de la segona edició de Jowett, però recordem que aquest va morir l'any 1893 sense alterar en la tercera edició el famós passatge de la transposició prescriptiva de sexes.

Per a Jowett, tal com diu en la introducció a la segona edició del **Convit** -i Symonds li ho recorda-, l'homoerotisme platònic era "mainly a figure of speech which no one interpreted literally"²⁰⁸⁰, i ell, per tant, no volia ser el primer en prendre-s'ho seriosament. Però això no era pas cert. L'any 1818, Percy Bysshe Shelley -que Jowett menyspreava²⁰⁸¹-

²⁰⁷⁶. The Memoirs of John Addington Symonds, *The Secret Homosexual Life of a Leading Nineteenth-Century Man of Letters*, p. 99.

²⁰⁷⁷. Linda Dowling, *Hellenism and Homosexuality in Victorian Oxford*, p. xiii.

²⁰⁷⁸. E.M. Forster, *Maurice*, pp. 67-8.

²⁰⁷⁹. Alan Sinfield, *The Wilde Century*, p. 65.

²⁰⁸⁰. The Memoirs of John Addington Symonds, *The Secret Homosexual Life of a Leading Nineteenth-Century Man of Letters*, p. 100.

²⁰⁸¹. Jowett Papers. E 24; i Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 366.

havia traduït el **Convit** i redactat un tractat sobre l'amor grec on procurà d'abordar el tema. Grote va provar de presentar i explicar la qüestió amb objectivitat. En el passat, Ficino havia volgut fer una interpretació al·legòrica de l'atracció de Sòcrates per Càrmides, però, si no l'havia pres literalment, per què va ometre la part més eròtico-sensual del diàleg? El Poliziano, en canvi, segons James Hankins, "translates the whole passage without a blush"²⁰⁸², mentre Leonardo Bruni i els seus seguidors del *cinquecento* florentí i romà s'havien entestat a cristianitzar Plató i despullar-lo de les empremtes homosexuals dels diàlegs més comprometedors²⁰⁸³.

L'any 1835, D'Albert, el personatge masculí de **Mademoiselle de Maupin** de Théophile Gautier, comenta la censura sexual en les traduccions d'obres antigues, com una pràctica del passat que feia servir la tècnica de la transmutació dels sexes suggerida per Jowett: "Ces amours étranges dont sont pleines les élégies des poètes anciens, qui nous surprenaient tant et que nous ne pouvions concevoir, sont donc vraisemblables et possibles. Dans les traductions que nous en faisons, nous mettions des noms de femmes à la place de ceux qui y étaient ... Alexis se changeait en Ianthé. Les beaux garçons devenaient de belles filles ..." ²⁰⁸⁴ Gautier, però, hi afegeix un comentari irònic que revela la veritat oculta al rerafons d'aquest pudor: "C'était une fort galante occupation qui prouvait seulement combien peu nous avions compris le génie antique"²⁰⁸⁵. Tal era possiblement el cas de Jowett, el puritanisme del qual l'impedí d'adonar-se que en fer una proposta tan desgavellada com la del canvi de sexe dels personatges eròtics de Plató en la ment de lector, estava ignorant un dels trets fonamentals de la cultura grega, com era llur manera d'estimar i desitjar.

Tres dècades després, l'any 1868, W.H. Thompson, professor de Cambridge i col·laborador de Jowett, havia afirmat, segons Frank M. Turner: "It seems impossible that Plato can seriously have entertained the paradox that the *Paidon Eros* was a necessary step towards moral perfection"²⁰⁸⁶. Hankins afegeix Henry Morgenstein, un altre vuitcentista que es negava a creure que Plató hagués realment apreciat pràctiques "so repugnant to modern Christian nations"²⁰⁸⁷. En la tradició d'estudis platònics hi hauria una llarga llista tant de rebutjadors com d'assentidors de la pederàstia platònica, però no existeix la indiferència. Jowett no tenia costum d'esmentar altres traductors o escoles, per la qual cosa ignorem si coneixia la història subliminar de les censures als textos eròtics de Plató. Pero

²⁰⁸². James Hankins, *Plato in the Italian Renaissance*, vol. II, p. 452.

²⁰⁸³. *Ibid.* vol. i, p. 101 i, vol. ii, pp. 396-400.

²⁰⁸⁴. Théophile Gautier, *Mademoiselle de Maupin* (Texte complet de 1835), p. 189.

²⁰⁸⁵. *Ibid.*, p. 190.

²⁰⁸⁶. F.M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 424.

²⁰⁸⁷. James Hankins, *Plato in the Italian Renaissance*, vol. I, p. 100.

pretendre que l'erotisme platònic era un simple i accidental recurs retòric desestimats pels historiadors era desenfocar totalment el tema.

Això no obstant, jo tinc la convicció que Jowett era conscient del pes fonamental que la "pederàstia" tenia en la filosofia platònica. Almenys la sospitava. En els quaderns personals dels anys 60, havia escrit, sota els encapçalaments de **On Phaedrus** i **The Symposium**, que la filosofia equivalia a l'amor vertader, el **Convit** era el desenvolupament de l'amor en filosofia, i que aquest amor era plantejat en termes de "singular attachments of men to men, (sur)passing the love of women"²⁰⁸⁸. L'any 1888 decideix d'investigar el tema i d'escriure'n un assaig per afegir-lo a la darrera edició del **Convit**²⁰⁸⁹, però Symonds el dissuadí ràpidament, potser perquè temia els prejudicis i la manca de sensibilitat de Jowett al respecte²⁰⁹⁰. Nogensmenys, aquest interès denota una consciència de la importància de l'assumpte i, en certa mesura, un reconeixement de la poca solidesa de les seves explicacions.

El fet és que, paral·lelament a la correcció del segon **Plató**, hi havia hagut certs "esdeveniments" que molestaven i incomodaven molt el **Master**, fins al punt que un tema com l'homosexualitat -que des d'una perspectiva filosòfica i abstracta podia resultar comprensiblement pertorbador per a un capellà molt contingut i recelós en matèria sexual- esdevingué una veritable obsessió quan s'ho trobà en viu i en directe a les tutories i al companyonatge exclusivament masculí que ell mateix havia endegat. És, doncs, molt possible que aquesta preocupació quedés reflectida en les introduccions als diàlegs que els estudiants llegien. Aquest fou el cas de la seva participació en l'afer **Pater-Hardinge** mentre retocava la segona edició de **Plató**.

6. L'any 1873, **Walter Pater**, llavors *Fellow* del **Brasenose College** i antic alumne del **Queen's College** i de les tutories privades de **Jowett**, havia publicat el seu controvertit **The Renaissance: Studies in Art and Poetry**, que arribà a ser una obra de referència inel·ludible per als estetes i decadents finiseculars. En algun moment del passat **Jowett** havia vaticinat que el jove estudiant de grec "would come to great eminence"²⁰⁹¹, i el considerà, juntament amb **Ingram Bywater**, una de les promeses de la universitat pel que fa als estudis

²⁰⁸⁸. Jowett Papers. I D 43.

²⁰⁸⁹. Jowett Papers. I F 13/ 60-1.

²⁰⁹⁰. Cf. **The Letters of John Addington Symonds**, vol. III, pp. 345-7, i p. 365. I, **The Memoirs of John Addington Symonds, The Secret Homosexual Life of a Leading Nineteenth-Century Man of Letters**, p. 100.

²⁰⁹¹. Testimoni d'**Edmund Gosse** en el **Dictionary of National Biography**, i citat per **Geoffrey Faber**, **Jowett, a Portrait with a Background**, p. 378.

hel·lènics²⁰⁹². Però Pater, individualista i autònom, mai no formà part de la camarilla de Jowett, i ja havia despertat suspicàcies entre liberals i conservadors a causa d'unes intervencions més que provocadores. L'any 1864, pronuncià una conferència a Oxford intitulada "Diaphaneïtè", en el qual dibuixava el retrat imaginari d'una cultura individualista altament idealitzada: "... he who has treated life in the spirit of art desires only to be shown to the world as he really is ... Our collective life, pressing equally on every part of every one of us, reduces nearly all of us to the level of a colourless uninteresting existence"²⁰⁹³.

Jowett s'esforçava precisament a esperonar la consciència cívica dels estudiants i a forjar homes de món *engagés* amb els destins del país, per la qual cosa l'esperit de les paraules de Pater no li devia complaure. Però menys encara li devia complaure la descripció de la bellesa neutra i diàfana que defensava Pater: "The beauty of the Greek statues was a sexless beauty... Here there is a moral sexlessness, a kind of impotence, an ineffectual wholeness of nature, yet with a divine beauty and significance of its own"²⁰⁹⁴. Per "asexualitat moral" Pater volia dir, de fet, "androgínia", o més aviat indefinició sexual, i innocència o la manca d'aquella consciència de pecat que molt sovint encén els desitjos més carnals. Per a Pater l'atracció pagana s'esdevenia, en teoria, envers éssers, "frail, androgynous, the light shining through them"²⁰⁹⁵. L'antagonisme entre la sensualitat artística i la vida espiritual hauria estat un producte -desafortunat segons ell? No està gens clar- del cristianisme, sobre l'ambigüïtat del qual diu a propòsit de les recreacions monàstiques de William Morris: "its sensuous side, a dangerously sensuous side, has often been seen"²⁰⁹⁶. Elucubracions totes altament incòmodes en el si d'un Oxford especialment sensible als aspectes censurats de l'hel·lenisme. Tanmateix, l'apoteosi de l'escàndol arribà amb la publicació de l'esmentat llibre sobre el Renaixement, on apareixen figures "of doubtful sex set in the shadow of its own hair"²⁰⁹⁷, o d'altres de "delicate brown flesh and woman's hair"²⁰⁹⁸. I el perillósíssim epíleg, on Pater, entre moltes altres coses suggereix que "While all melts under our feet, we may well catch at any exquisite passion, ... or any stirring of the senses,... or the face of one's friend"²⁰⁹⁹.

2092. Cf. Michael Levey, *The Case of Walter Pater*, p. 66.

2093. En Walter Pater, *Miscellaneous Studies*, pp. 217 i 220.

2094. *Ibid.*

2095. *Ibid.* p. 61.

2096. Walter Pater, "Aesthetic Poetry", en Warner, E. & Hough, G. eds., *Strangeness and Beauty, An Anthology of Aesthetic Criticism, 1840-1910*, vol. II, p. 60.

2097. "Leonardo da Vinci", de *The Renaissance*, en *Selected Writings of Walter Pater*, p. 41.

2098. *Ibid.* p. 42.

2099. "Conclusion", de *The Renaissance*, en *Selected Writings of Walter Pater*, pp. 60-1.

Mentrestant, i per un amic deslleial que l'acusà d'ateisme, Pater no pogué ordenar-se capellà l'any 1862. Aparenment, Stanley, el gran amic de Jowett, estava assabentat del procés contra l'esteta, però cap dels dos no tingué interès per analitzar el cas ²¹⁰⁰. L'animadversió del Master del Balliol pel professor del Brasenose quedà reflectida de manera un xic cruel en la *New Republic* de Mallock, redactada a començaments dels 70, on un tal Jenkinson-Jowett, irritat per les divagacions d'un cert Rose-Pater, exclama: "All this is very poor stuff- very poor stuff"²¹⁰¹. Tanmateix, a banda de la incompatibilitat de caràcters, entre Jowett i Pater hi va haver un conflicte molt concret que molt probablement perjudicà la carrera docent del darrer i accentuà els prejudicis del primer.

Segons el testimoni d' A. C. Benson²¹⁰², biògraf de Pater que va conèixer la història a través d'Edmund Gosse, Pater va viure un romanç amb William Money Hardinge, estudiant del Balliol, escriptor prometedor i fill d'una família molt coneguda de Jowett. Gràcies a la recerca minuciosa de Billie Andrew Inman, gran investigadora actual de Pater, sabem que, per circumstàncies fosques i encara no aclarides²¹⁰³, l'any 1874 Jowett va interceptar unes cartes del tutor del Brasenose al jove Hardinge, signades amb expressions d'intimitat com "darling" o "yours lovingly"²¹⁰⁴. Davant d'una transgressió tan greu, Jowett reaccionà amb molta virulència, tot demanant a Hardinge que es retirés discretament d'Oxford i a les autoritats de Brasenose que neguessin a Pater l'ascens acadèmic al qual optava aquell mateix any, amb l'amenaça de fer públic l'assumpte si Pater insistia. L'opinió d'Inman és que Jowett, amic de personatges amb vides encara molt més turbulentes com ara Swinburne i Symonds, en no trobar en Pater ni submissió ni humilitat, decidí d'infligir-li un càstig exemplar. Fos com fos, Pater quedà dramàticament marcat pel succés i Jowett accentuà el seu rebuig als homosexuals.

Això no obstant, l'any 1894, Hardinge dedicà al difunt Jowett una remembrança molt afectuosa amb unes frases força enigmàtiques: "... of two or three very intimate acquaintances of mine he seemed to have a special dislike and fear: they were perhaps the most gifted men of my time ... There was one man of genius at Oxford whose influence,

2100. Cf. Michael Levey, *The Case of Walter Pater*, p. 91; i Richard Dellamora, *Masculine Desire, The Sexual Politics of Victorian Aestheticism*, p. 60.

2101. W.H. Mallock, *The New Republic*, p. 220.

2102. A.C. Benson, citat per R.M. Seiler, *Walter Pater: A Life Remembered*, pp. 253-61.

2103. Curiosament, el tema ha estat objecte d'un debat força viu, i, entre els estudis més recents destaquen: Richard Ellman, *Oscar Wilde*, pp. 58-9; Laurel Brake, "Judas and the Widow: Thomas Wright and A.C. Benson as biographers of Walter Pater: The Widow", p. 48, i, sobretot, l'esplèndid resum que en fa Billie Andrew Inman, *Estrangement and Connection: Walter Pater, Benjamin Jowett and William M.Hardinge*, en *Pater in the 1990s*, pp. 1-20.

2104. Billie Andrew Inman, *Estrangement and Connection: Walter Pater, Benjamin Jowett and William M.Hardinge*, pp. 2 i 7-8.

despite real appreciation of his high-mindedness, the Master always discounted. He once said of him that he had 'great sensibility and no sense'²¹⁰⁵. Malgrat el cop repressor de Jowett, la relació hostil entre els dos grans platònics d'Oxford amb el temps sens dubte es suavitzà molt, puix que, a petició de Lewis Campbell, l'any següent a la mort del Master -i l'any del seu propi decés- Pater va escriure una carta sobre el difunt en termes distants però benèvols: "Like many others I received much kindness and help from him when I was reading for my degree (1860 to 1862) and afterwards"²¹⁰⁶.

Pater, però, introdueix entre línies altres comentaris que una lectura acurada pot desvetllar. En parlar de la capacitat d'expressió literària de Jowett, afegeix: "The charm of that was enhanced by a certain mystery about his own philosophic and other opinions. You know at that time his writings were thought by some to be obscure"²¹⁰⁷. Part del misteri de Jowett era la seva pròpia sexualitat, ridiculitzada també per la **New Republic** de Mallock quan Jenkinson-Jowett parafraseja un passatge de Climent d'Alexandria segons el qual l'arribada del regne de Déu tindrà lloc quan els contraris s'acostin i els sexes es dissolguin en un "neither male nor female"²¹⁰⁸, en clara al·lusió al seu aspecte ambigu. Mallock no deixa de posar en boca de Lady Ambrose -possible àlies de Violet Fane- la següent observació enverinada després del sermó: "there was yet, all the while, a fatal something that whispered to her a vague distrust of him"²¹⁰⁹.

Ara bé, en el seu *jeu d'esprit*, Mallock decideix que Rose-Pater faci un discurs sobre les amistats apassionades entre homes més conegudes en la història i la literatura, és a dir, Aquil·les i Patrocle, David i Jonàs, i d'altres, per tal de subratllar i caricaturitzar el seu uranisme, cosa que no sorprèn atès l'estil desprietat de l'obra. No obstant això, allò curiós és que el mateix Jowett, l'any 1873, havia pronunciat un sermó molt similar, tot incloent-hi els companys mencionats pel fictici Pater de Mallock, i afegint-hi Crist "with the beloved disciple"²¹¹⁰. En passar revista a les parelles d'amics en el món grec, Jowett afirmava: "the school of Socrates was quite as much a circle of friends as a band of disciples"²¹¹¹. Aquest

2105. William M. Hardinge, "Some Personal Recollections of the Master of Balliol", p. 179.

2106. En Abbott & Campbell, **Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford**, vol. I, pp. 329-30.

2107. *Ibid.*

2108. W.H. Mallock, **The New Republic**, p. 102.

2109. *Ibid.* p. 105.

2110. Peter Hinchliff, **Benjamin Jowett and the Christian Religion**, p. 135.

2111. *Ibid.*

sermó no passà desapercbut, i Peter Hinchliff admet les possibles lectures "post-Freudianes" que avui en dia es derivarien d'aquell cant a l'amistat íntima entre homes²¹¹².

Sense anar gaire lluny, Linda Dowling responsabilitza en certa manera Jowett d'haver donat peu a un contradiscurs homoeròtic en recrear i idealitzar la masculina acadèmia platònica d'Oxford²¹¹³. En aquesta acusació no es trobava sola, com veurem més endavant. La revista *Vanity Fair* el va caricaturitzar malèvolament com "amorous"²¹¹⁴, davant la qual cosa Campbell replicà: "No description could be further from the mark. He had even an exaggerated horror of erotic sentiment, and of all weakness"²¹¹⁵. Geoffrey Faber insinuà que el traductor de Plató podria haver estat enamorat del diplomàtic Robert Morier, gran amic durant tota la seva vida²¹¹⁶. Graham Greene, tot fent una possible al·lusió a Morier, parla enigmàticament d'un Lord a qui, segons ell, Jowett estimava²¹¹⁷. I, a través de Leslie Higgins, hom pot deduir que l'antic tutor del Balliol esperonà la imaginació homofílica de Pater amb comparacions entre l'estil de Plató i l'escultura grega, adobades amb comentaris sobre la virilitat de l'art hel·lènic²¹¹⁸. Ningú no ha pogut aclarir res, però allò evident és que, a banda de la seva inclinació sexual real, desconeguda per nosaltres, Jowett manifesta una clara misogínia i, tret de rares excepcions, una homosociabilitat molt arrelada.

Evelyn Abbott explica una conversa del Master amb amics seus la qual venia a reafirmar el contingut del final del seu sermó sobre l'amistat, és a dir: "in uniting us to a friend, at the same time unites us to Christ and God"²¹¹⁹. L'essència del discurs és la *scala amoris* del *Convit*, l'ascens de l'ànima mitjançant l'amor sentit envers altres persones, però obviant la fase d'atracció física. En conseqüència, en aquella tertúlia registrada per Abbott, Jowett es tanca a la relació amb les dones tot dient: "The religious ideal, the philosophical ideal, is far better than the ideal of female friendship. If any pleasure is to be gained from this, it must be strictly regulated- never allowed to pass into love or excitement- of a noble, manly sort, with something of protecting care in it"²¹²⁰. Perquè, encara que atribuís l'homosexualitat platònica a un problema d'evolució intel·lectual, en teoria ja

2112. *Ibid*

2113. Linda Dowling, *Hellenism and Homosexuality in Victorian Oxford*, pp. xiv-v.

2114. Jowett Papers E 24.

2115. *Ibid*.

2116. Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, pp. 89 i ss.: "For the moment all that is necessary to say is that it was a relationship which at once contained and concealed passion...", etc.

2117. Graham Greene, *The Great Jowett*, p. 35.

2118. Lesley Higgins, *Essaying "W.H.Pater Esq.": New Perspectives on the Tutor/Student Relationship Between Pater and Hopkins*, en *Pater in the 1990s*, p. 90.

2119. Peter Hinchliff, *Benjamin Jowett and the Christian Religion*, p. 135.

2120. En Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 108.

superat, la seva postura era semblant a la de Plató: l'amistat entre homes és més noble que la mixta, i més productiva espiritualment. En l'edició del *Convit* del 1875 justifica l'afecte d'Aquil·les per Patrocle en termes semblants als de la conversa esmentada abans: "There were many, doubtless, to whom the love of the fair mind was the noblest form of friendship, and who deemed the friendship of man with man to be higher than the love of woman, because altogether separated from the bodily appetites"²¹²¹. No és exactament aquesta la impressió que projecta Sòcrates en parlar del cos del jove Càrmides ni dels desigs del bell Alcibiades, però Jowett es negava a admetre públicament l'atracció homoeròtica platònica.

De tota manera, aquesta postura tan ascètica i ferma canvià una mica amb el temps, i, en la dècada dels vuitanta, es qüestionà si la unió entre homes podia ésser únicament espiritual. Així, a una corresponsal no identificada, li confessava l'any 1884: "You ask me where in Plato's writings the idea of Platonic love is to be found. In the *Symposium* and *Phaedrus*, two of the most wonderful of human creations. But I should explain that Platonic love in the modern sense does not exist in Plato. Women, as you rightly conjecture, were too little accounted of among the Greeks. The love of which he speaks is the mystical love of men for one another, the union of two souls in a single perfect friendship. Whether such a thing is possible, I do not say -or right. But it appears to have been a much stronger feeling than the regard of men for women"²¹²². Però Geoffrey Faber, sempre tan parcial i incondicional amb Jowett, té raó quan suggereix que el gran error de Jowett fou no tant voler trobar una equivalència heterosexual a l'amor platònic com pressionar per substituir-lo pel matrimoni.

El fet que Plató exhortés a una transcendència dels sentits es devia al seu idealisme, perquè considerava l'*éros* físic insuficient, inferior a la procreació espiritual, sobretot des de Sòcrates i el concepte de l'home nascut per a governar. Ara bé, Plató no defuig totalment la qüestió sexual. En canvi, quan Jowett demana abstinència, sembla endevinar-se la convicció que el plaer físic és brut, amb o sense aspiracions intel·lectuals entre mig. Jowett sent un rebuig gairebé visceral envers tota mena d'expansivitat emocional, sentiment que compartia amb molts dels seus compatriotes co-victorians, però en ell s'hi barrejaven, a més, inseguretats personals serioses. L'alternativa que proposa Jowett és, doncs, doble. D'una banda, tenim el solter lliurat al servei d'una causa, com la família o un college -un altre tipus de família- com el Balliol. En una carta del 1879 diu significativament a Lady Abercrombie,

²¹²¹. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Fourth Edition, vol. I, p. 498.

²¹²². En Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, pp. 90-1.

pintora i retratista seva: "If a man does not marry, I would have him lead an ideal life. I mean living for knowledge or for the good of others, or for his country or something of that sort"²¹²³. Per a Jowett el college era això: la pròpia vida lliurada a la formació de l'élite política britànica. "I mean it seriously", digué en una ocasió²¹²⁴. A les dones solteres les eximia de vestir sants però els aconsellava de pintar-los o esculpir-los: "This would be a very pleasant and not absolutely useless manner of passing life. One church or one house would be quite sufficient for a life, and it should be perfect"²¹²⁵. El portaveu de la modernitat platònica pel que fa al sexe femení, i gran amic de Florence Nightingale i George Eliot, no veia la necessitat que una dona es plantegés ésser útil al país o a la ciència; aquest paper estava reservat als cavallers.

7. D'altra banda, la unió conjugal, amb més obligacions però també amb més benediccions, la veia com a idònia per al desenvolupament de l'ànima, sempre i quan estigués exempta de passió. L'única vida de casats plausible seria, per tant, la dels matrimonis grans: "Two persons,... expect to have a perfect harmony of thought and feelings... But is this reasonable? At any rate, if it is possible at the end of married life it can rarely be so at the beginning"²¹²⁶. Que Jowett pensés això és explicable des de la inhibició pròpia de l'estricta codi de convencions de la seva època, encara que no deixa d'ésser sorprenent que en un país on una frase de la cerimònia matrimonial diu "with my body I thee worship"²¹²⁷, tingui tants escrúpols a acceptar la sexualitat obertament. Però allò més incomprensible és que Jowett volgués transformar la filosofia platònica fins al punt de dir que Plató n'hauria fet la transposició si hagués viscut al segle XIX. Podia realment l'*érōs* platònic del *Convit* i el *Fedre*, amb totes les seves implicacions sensuals, tenir quelcom a veure amb la relació serena i flemàtica d'un matrimoni victorià modèlic?

Jowett no sembla tenir les idees gaire clares al respecte. Que Plató parlés d'amor era una dificultat i un inconvenient, perquè l'enfrontava amb les seves pròpies contradiccions. En efecte, havia de fer compatibles la veritat de la filosofia platònica, la seva profunda adhesió ideològica a la institució familiar, el deure moral de defensar-la, i l'opció personal de castedat que havia triat. El resultat fou una presa de posició que sovint ha estat considerada

2123. En Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 171

2124. Jowett Papers E 24.

2125. En Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 171.

2126. En Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 167.

2127. En Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 99.

com un dels punts més pobres de la seva interpretació de Plató. Fos com fos, el seu afany per deserotitzar la filosofia platònica i el caràcter estetitzant i de vegades romàntic del seu estil féu que Jowett deixés involuntàriament les bases d'allò que volia evitar a tot preu: la utilització del platonisme i l'hellenisme com a precedents històrics valuosos de l'homosexualitat victoriana a Oxford.

En **La República** del 1875 hi havia algunes línies afegides al tema de la relació entre sexes. Les acotacions tenen un toc molt victorià i paga la pena de parlar-ne en tractar aquest punt. Després de lloar la gran independència de Plató respecte dels orientals i dels grecs més primitius, com féu a la primera edició, Jowett aclareix que el filòsof atenès "is conscious that women are half the human race, and in some respects the most important half"²¹²⁸. Aquest era un dels arguments més utilitzats per les sufragistes i significava en aparença una petita concessió progressista a la galeria. Inexplicament, però, Jowett en fa referència al passatge 781b de **Les Lleis**, sense citar el text. D'haver-ho fet, el seu argument, aparentment respectuós amb l'esmentada reinvidicació del vot per a les dones, i tendent a revelar alguna mena de proto-feminisme en Plató, hauria quedat desballestat, ja que el filòsof atenès certament afirma que el sexe femení mereix més atenció, però no tan sols per tractar-se de la meitat de la humanitat, sinó per ésser la meitat més dèbil i menys noble.

Tanmateix, Jowett segueix impertorbable i comenta amb un to plenament victorià que, en el món grec, la dona: "she was not the entertainer of his guests or the mistress of his house, but only his housekeeper and the mother of his children"²¹²⁹. Jowett potser no s'adonà que "the Angel of the House" era una invenció de l'Anglaterra victoriana, i una versió més modernitzada i humana, tot i que encara molt discriminatòria, d'aquella dona de l'antiguitat tan llunyana en el temps, i que ell veia, al capdavant, com a causa de l'uranisme platònic. En teoria, en ple segle XIX, no hi havia raons històriques que justifiquessin una unió amorosa entre congèneres.

8. El govern i la política eren, a l'Anglaterra victoriana, cosa d'homes. Jowett construeix, doncs, un retrat altament idealitzat de l'estadista model en unes pàgines de molt renom de la introducció al **Gòrgias**: "The true statesman is he who brings order out of disorder; who first organizes and then administers the government of his own country; and having made a nation, seeks to reconcile the national interests with those of Europe and of mankind. He is not a mere theorist, nor yet a dealer in experiments; the whole and the parts grow together in his mind; while the head is conceiving, the hand is executing. Although

²¹²⁸. Jowett, **The Dialogues of Plato**, Second Edition, vol. III, p. 159.

²¹²⁹. *Ibid.*

obliged to descend to the world, he is not of the world. His thoughts are fixed not on power or riches or extension of territory, but on an ideal state, in which all the citizens have an equal chance of health and life, and the highest education is within the reach of all... Not the attainment of freedom alone, or of order alone, but how to unite freedom with order is the problem which he has to solve"²¹³⁰.

El discurs de Jowett té elements liberals i conservadors alhora. El seu governant platònic no representa la majoria "but ... the higher elements of the nation"²¹³¹. No es pot adaptar al partit, sinó que "if he would rule men, must make them like himself"²¹³². L'opinió del món és secundària per a aquest polític messiànic que té molt clara la idea del Bé -si no l'entenen, ell no claudicarà, però intentarà de convèncer els seus governats: "Although he is not the mere executor of the will of the majority, he must win over the majority to himself"²¹³³. Tanmateix, no pot ésser ni dictador ni negligent: "neither adopting the 'laissez faire' nor the 'paternal government' principle"²¹³⁴. En conclusió, el polític ideal és aquell que conjuga la teoria amb la praxis, i amb aquest objectiu és més constructiu, segons Jowett, tenir concepcions integrals de la realitat i actuar sobre la marxa, que no pas tenir capacitat d'acció sense ideals que la sostinguin. És possible, diu el traductor, que Plató considerés millors estadistes Locke, Hume, Adam Smith, Bentham i Ricardo, que no pas Pitt, Fox, Canning o Robert Peel, perquè tenien una filosofia i una independència ideològica lliure dels compromisos del poder.

Ara bé, cap d'aquests pensadors no es trobava a l'alçada de l'ideal polític més noble. Potser Cavour i algun altre, dels quals diu que "have created the world in which they moved"²¹³⁵. Però aquesta combinació mai no ha estat gaire popular entre les masses: "In most countries of Europe and Asia there has been some one in the course of ages who has truly united the power of command with the power of thought and reflection... Some kind of speculative power is necessary both in practical and political power"²¹³⁶. Per què Cavour? Perquè era conservador però constitucionalista. Havia intentat assumir una posició de centre entre els sectors més tradicionalistes i els revolucionaris. La seva curiositat insaciable per conèixer les vides parlamentàries de París i Londres l'havien anat convertint en un europeïsta convençut sense renunciar al seu nacionalisme radical. Va endegar la separació de l'estat i

²¹³⁰. *Ibid.* vol ii, pp. 307-8.

²¹³¹. *Ibid.* p. 308.

²¹³². *Ibid.*

²¹³³. *Ibid.* p. 309.

²¹³⁴. *Ibid.*

²¹³⁵. *Ibid.* p. 311.

²¹³⁶. *Ibid.* vol. III, p. 173.

l'església a Roma, tot atorgant independència al clergat, cosa que entusiasma molt Jowett. I, finalment, va reunificar Itàlia, una mostra de la capacitat per a organitzar i imposar un criteri d'ordre que Jowett admirava tant.

L'actitut mental de lideratge i domini de Cavour era més encomiable que la filosofia utilitarista de Bentham, per al Master. Aquesta filosofia, font del gran pensament liberal anglès, i inseparable del racionalisme, pecava, segons deia, d'ingènua. No es pot reduir tot al "principi de la major felicitat per a la majoria", sense introduir-hi l'element d'autoritat i deure. Així, en la introducció al *Fileb*, i amb intenció d'atacar Mill, Baine, Grote i d'altres sofistes encoberts, retreu als utilitaristes llur manca de principis més sagrats i transcendents que aquells de la utilitat immediata: "The martyr will not go to the stake in order that he may promote the happiness of mankind, but for the sake of the truth"²¹³⁷. Un posat autoritari que s'accentuaria amb els anys i que es comença a palesar en la crítica al Benthamisme. Jowett, amb un to massa pragmàtic després d'haver defensat la fórmula d'unir l'home contemplatiu i el d'acció en un, declara que la tesi de Bentham "is the thesis of a philosopher, not the watchword of an army. For in human actions men do not always require broad principles; duties often come home to us more when they are limited and defined, and sanctioned by custom and public opinion"²¹³⁸.

Una de les moltes crítiques que Mallock féu a Jowett en la *New Republic* era la seva capacitat indiscriminada de conformar-se amb el sistema²¹³⁹. Jowett podia criticar les formes però no les bases ideològiques de la societat convencional. De fet, Mallock no exagerava. L'any 1878, Jowett confessava a Lady Abercrombie: "I... am quite aware and strongly affirm that we must take the world as it is and act upon it as we best may"²¹⁴⁰. Aquest tarannà més aviat conformista es va anar definint amb l'edat. Les línies que escriví l'any 1875 sobre la maduresa del Plató de les *Lleis* podien aplicar-se a ell mateix: "As in some writers of fiction ... Plato becomes more conservative as he grows older, and he would govern the world entirely by men like himself, who are above fifty years of age"²¹⁴¹. Amb tot, es distingeix dels conservadors corrents pel seu amor a la veritat, i està impacient per veure a quines extravagàncies el pot conduir aquesta passió. El Master del Balliol adoptà

²¹³⁷. Benjamin Jowett, *Select Passages from the Introductions to Plato*, p. 228.

²¹³⁸. *Ibid.* p. 229.

²¹³⁹. *New Republic*, p. 51, sobre els avantatges d'una societat evolucionada, i p. 105, Mrs. Sinclair diu del sermó de Jenkinson: "I have heard today... that the world -the world as it is- could not be better than it is".

²¹⁴⁰. En Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 165.

²¹⁴¹. Jowett, *The Dialogues of Plato, Second Edition*, vol. v, p. 181.

postures gairebé antidemocràtiques en els seus darrers anys. No obstant això, continuà treballant el seu Plató, amb l'ànim de descobrir-hi alguns temes que encara romanien inexplorats per la seva curiositat i la vocació predicadora que l'animava. Així és com, l'any 1892, ret el darrer homenatge al mestre atenès, quan Oxford ja ha vibrat prou amb el platonisme, i s'inicia alhora el crepuscle de Jowett i del seu Plató.

VIII. El Tercer Plató.

"Grow old along with me!
The best is yet to be,
The last of life, for which the first was made:
Our times are in His hand
Who saith, 'A whole I planned,
Youth shows but half; trust God:
See all not be afraid!"

Robert Browning, *Rabbi ben Ezra* I.

La tercera edició va marcar la fi de l'obra i de la vida de Jowett. Portava molts anys -més de cinquanta- fent classes, i havia intentat reiteradament aconseguir la versió *quasi* "perfecta" de Plató. Molt satisfet, en la primera pàgina d'aquesta edició del 1892, escriví: "The additions and alterations which have been made, both in the Introductions and in the Text of this Edition, affect at least a third of the work. Having regard to the extent of these alterations, and to the annoyance which is naturally felt by the owner of a book at the possession of it in an inferior form, and still more keenly by the writer himself, who must always desire to be read as he is at his best, I have thought that the possessor of either of the former Editions... might wish to exchange it for the present one"²¹⁴². L'esmentat bescanvi consistia en el fet que el posseïdor de qualsevol de les dues versions anteriors podia adquirir la nova edició a meitat de preu després de tornar íntegres i en bon estat els volums anteriors. Aquest gest, però, ha estat interpretat per alguns crítics, com per exemple Ian C. Small²¹⁴³, un reconeixement per part del mateix Jowett de la manca d'excel·lència acadèmica de les altres dues edicions.

Jo no hi estic d'acord i més aviat crec que Jowett veia els seus tres intents com un sol projecte en el qual cada fase contenia i superava l'anterior, com si es tractés d'una nina russa. La tercera edició seguia la línia de sempre: un Plató divulgatiu, exemplar i didàctic, apte tant per a l'estudiant universitari -categoria Balliol- com per als ciutadans cultes i necessitats d'orientació ideològica. No es tracta, per tant, d'una obra més *erudita*, sinó més

²¹⁴². Jowett, *The Dialogues of Plato*, Third Edition, vol. I.

²¹⁴³. I.C. Small, "Plato and Pater: Fin-de-siècle Aesthetics", p. 372.

completa, adreçada a un públic victorià que en general sembla haver tingut un interès especial per la cultura, però esdevingut més exigent amb el temps. Allò que Jowett pretén és formar abans que donar informació. Aquest és el to de la carta al seu estimat Robert Morier el 1892: "My Plato is only a translation, but I have a satisfaction in feeling that it may continue to influence the English and American world in the right direction long after I am gone"²¹⁴⁴. És significatiu que Jowett parli del "món" anglosaxó, i no pas d'acadèmia.

1. A finals dels vuitanta, la institució dels estudis grecs i l'arrelament del platonisme eren un fet. En aquella crònica tan valuosa de la dècada anterior, com per exemple la *New Republic* de Mallock, se'ns presenta un ambient impregnat de referències gregues i romanes, tot i que la influència esteticista és tal volta la dominant. L'amfitrió de la trobada, Otho Laurence, possiblement la veu del mateix Mallock, hi pot afirmar sense témer-ne la rèplica: "a familiarity with the scenes even of Greek poetry may give a brilliance to fashionable talk in the nineteenth century"²¹⁴⁵. I, encara que l'exquisida i moderna Mrs. Sinclair, -l'altra cara de Violet Fane, juntament amb Lady Ambrose,- declari que "Platonism, however, is a very rare philosophy in these days, I'm afraid"²¹⁴⁶, ella mateixa es declara platònica i parla de la "idea" arquetípica de bellesa, davant el capvespre soberg que els personatges contemplen. En un capítol posterior, Otho Laurence comenta un llibre que ha començat a escriure -i que dóna lloc al títol del llibre- basat en el model de *La República* platònica, que defineix com "... a book which describes the meeting of a party of friends, who fell discussing high topics just as we are doing..."²¹⁴⁷.

Els cercles acadèmics tampoc no eren aliens a la recerca en filosofia grega. La història del pensament antic d'A.W. Benn, els cursos de T.H. Green i Richard Nettleship, les edicions crítiques de Campbell, W.L. Newman i Grant, les recerques de Bywater, els estudis de J.A. Stewart i John Burnet²¹⁴⁸, i els assaigs de Walter Pater, constitueixen una prova irrefutable que Oxford havia viscut la seva particular experiència hel·lènica. Poc després, caldria parlar d'una tradició menys vital però cada cop més àmplia i perfeccionada, tot arribant a ocupar un lloc de màxima rellevància en el panorama classicista internacional. I, en aquest sentit, el paper de Jowett fou decisiu, directament i indirecta, malgrat la seva manca de rigor i insistència en la línia moralista i pragmàtica de l'ensenyament. És per això

²¹⁴⁴. Abbott & Campbell, *Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, p. 182. És un suplement a la biografia dels mateixos autors.

²¹⁴⁵. W. H. Mallock, *The New Republic, or Culture, Faith and Philosophy in an English Country House*, p. 163.

²¹⁴⁶. *Ibid.* p. 73.

²¹⁴⁷. *Ibid.* p. 113.

²¹⁴⁸. Aquestes aportacions van ser estudiades en el capítol anterior.

que, encara que el Balliol funcionés com una fàbrica d'hellenistes, l'objectiu de Jowett era molt més ampli.

Mark Pattison critica durament la política educativa del gran Master en l'últim quart de segle, per considerar-la competitiva, escolar, politiquera i retòrica. Precisament la retòrica és una de les virtuts que Jowett demanava d'un bon professor, i sens dubte Green la posseïa en un grau superior al que la vanitat de Jowett podia tolerar. El rector del Lincoln College no dóna noms, però sí que explica fets: "The process of training for the race is the commanding interest ... not intellectual discipline, not training in investigation, in research, in scientific procedure, but in the art of producing a clever answer to a question on a subject of which you have no real knowledge"²¹⁴⁹. Pattison acusa de fet Jowett, amb un xic de raó, de produir sofistes, aquells mateixos personatges que Jowett menyspreava, però que, en la polèmica interpretació de Grote, eren precisament: polítics professionals, cultes i competents, integrats en el sistema per la pròpia natura del seu ofici.

Nogensmenys, mentre l'historiador de Grècia reivindicava una filosofia preocupada pels afers polítics, Jowett rebutjava la imatge del sofista per superficial i materialista, encara que en la pràctica no estigués tan allunyat del model mundà dibuixat per Grote. Pattison, que enfoca la qüestió des d'una perspectiva purament filosòfica i filològica, considera que, a diferència de les universitats germàniques, el programa de "Literae Humaniores" a Oxford "is a system under which the pupil is carefully excluded from contact with progressive knowledge... Study, or research, or self-improvement, is out of the question"²¹⁵⁰. Uns anys després, el Balliol continuava conservant la mateixa reputació. El 1913, en *Sinister Street* de Compton Mackenzie, l'estudiant del Balliol Guy Hazzlewood, respon al protagonista Michael Fane, que vol indagar sobre l'esmentat college: "But what is the essential Balliol?" ... "Well, take a man connected with the legislative class, directly by birth and indirectly by opportunities, give him at least enough energy not to be ashamed of poetry, give him also enough energy not to be ashamed of football or cricket, and add a profound satisfaction with Oxford in general and Balliol in particular, and there you are"²¹⁵¹. A la pregunta de Fane sobre si ell, Hazzlewood, s'ajusta a l'arquetip, aquest contesta que no té cap ambició de pertànyer al cos diplomàtic.

Tal era el rerefons del Balliol, Jowett i la *fortuna* platònica vers la darrera dècada del segle. De tota manera, malgrat la força del Plató de Jowett, aquest no era un model directe en

²¹⁴⁹. Mark Pattison, "Philosophy at Oxford", pp. 88-9.

²¹⁵⁰. *Ibid.*

²¹⁵¹. Compton Mackenzie, *Sinister Street*, Bk.3, ch. 5, p. 434.

la moda creixent del *Gusto Greco*. La popularitat del filohel·lenisme britànic venia de fonts més sofisticades com ara els *dilettanti* de començament de segle i els estetes finiseculars. Jowett era massa contingut sensualment, a més d'hostil a l'art, com per estimular un culte a l'estètica mediterrània. Walter Sichel, ex-alumne del Balliol i testimoni de l'època, ho va dir amb claredat: "though Plato formed the refrain of his life, there was little Hellenic about him -none of the glow for beauty"²¹⁵². Tanmateix, Jowett obrí la porta a Grècia des de les reticents aules d'Oxford. I les evocacions que ella suscitava fora de la universitat van arribar amb la rapidesa amb que Oxford i Londres es podien comunicar quan la censura tenia la màniga ampla. Els diferents recorreguts hel·lenistes fets pels seus alumnes, uns deixant-se endur per un refinament classicista molt afectat, altres per l'afany d'erudició i científisme *per se*, i alguns altres encara per la insondable penetració metafísica dels grecs a través de Hegel, formen ja part dels rampells de la història i no són pas resultat immediat de les seves ensenyances. Però Jowett va escriure una part important de la història d'Oxford.

2. Faber explica que, en els últims anys, Jowett estava malaltís i cansat. No podia invertir més de tres hores cada dia a revisar el seu Plató sense que el cansament el vencés. El seu lleial ajudant Matthew Knight havia dit en confiança a un amic: "that translation, Sir, will be the death of him"²¹⁵³. A més de Master del Balliol, entre el 1882 i el 1886, fou rector de la universitat. La versió definitiva de la seva introducció i traducció de **La República** com a text escolar i de divulgació, en què treballà durant molts anys, va haver d'esperar fins al 1888 per ésser publicada. És del període immediatament anterior a la tercera edició d'on prové el poema que li dedicà Tennyson. Aquest, tot i no esmentar l'edat, projecta la imatge d'un Jowett extenuat però tenaç, que avança vers la mort: "Dear Master in our classic town, /... Lay your Plato for one minute down/... To-day, before you turn again /To thoughts that lift the soul of men,/ Hear my cataract's/ Downward thunder in hollow and glen"²¹⁵⁴. El poeta lloregjat descriu, doncs, l'arribada de l'hora suprema com una dona que troba un Jowett guerrer i valent, dret i ferm a la vora de la seva pròpia pira mortuòria. Un retrat força compassiu venint de part d'algú que moriria poc després, en l'autèntica pira mortal. Irònicament, en morir Tennyson una mica més tard, Jowett, amic entranyable del gran poeta, fou l'encarregat de cobrir el taüt amb la bandera funerària.

Abassegat com es devia trobar abans de morir per les defuncions recents d'éssers tan propers com ara Tennyson, Robert Morier i John Addington Symonds, i privat feia alguns

²¹⁵². En R.M. Ogilvie, *Latin and Greek, A History of the Influence of the Classics on English Life from 1600 to 1918*, p. 123.

²¹⁵³. Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 409.

²¹⁵⁴. "To the Master of Balliol", en *The Death of Oenone - Poetical Works of Alfred Tennyson*, p. 613.

anys de la presència de Sir Alexander Grant, Stanley i T.H. Green, Jowett es trobava sol i feble l'any 1893. Lady Susan Grant, vídua de l'especialista en Aristòtil, formulà un bell pensament que, tot i que idealitzant, era ben cert en el cas concret del Master, és a dir, havent estat sempre tan pendent dels amics com sempre havia estat, moria amb cada pèrdua: "A great man has many graves for much of him lies low in the last resting place of his friends long ere he comes himself to die"²¹⁵⁵. I pocs anys abans, en un panorama trist i incert que presagiava les morts pròximes dels seus companys de vida, Jowett cercava de concloure el seu tercer *Plató* abans que la pròpia expiració no l'aturés en el camí.

3. La tercera edició aparegué el mes d'octubre del 1892. Un altre cop aquell mes, el primer del curs acadèmic i el "gener" d'un professor, com si les coses comencessin de bell nou o fessin tangible llur absència. Durant uns mesos, Jowett va reviure i semblava superar les xacres que l'havien immobilitzat poc temps abans, i tingué per tant el goig de veure els cinc volums amb el nou prefaci i l'índex de 175 pàgines, 163 més que la primera edició, i 114 més que la segona. El nou índex era, a més d'onomàstic i toponímic, temàtic, i fet amb tal cura per Evelyn Abbott i Matthew Knight que, fins i tot avui en dia és utilitzat com a model en edicions actuals de *Plató*²¹⁵⁶. Tanmateix, la manca de referències a altres edicions o treballs de recerca al llarg de les introduccions no varià tot evidenciant encara més la suficiència gairebé anti-erudita de Jowett, puix que ja hi havia un nombre considerable d'estudis per contrastar. Expressa el seu agraïment a Matthew Knight, el qual, a més de col.laborar amb l'índex, va traduir l'*Eríxias* i el *Segon Alcibiades* -eliminats de la quarta edició per espuris-, al seu secretari Frank Fletcher, i al professor del Balliol J.W. Mackail, per haver revisat *La República*.

El nou pròleg era una variant de l'anterior, però potser el to és més expeditiu i eixut, per bé que diu algunes coses interessants que passaré a comentar. D'entrada, Jowett declara que la traducció va adreçada al públic en general: "An English translation ought to be idiomatic and interesting, not only to the scholar, but to the unlearned reader"²¹⁵⁷. La tasca del traductor no seria, doncs, la de traslladar sinó la de recrear, i aquí Jowett revela el demble de la seva traducció i una de les raons per les quals va ser qualificada de poc acadèmica: "To him the feeling should be more important than the exact word... His version should be based, in the first instance, on an intimate knowledge of the text; but the precise order and arrangement of the words may be left to fade out of sight, when the translation begins to take

²¹⁵⁵. Jowett Papers, I E 20/11, p. 1.

²¹⁵⁶. Cf. Plato, *The Collected Dialogues, Including the Letters*, Edited by Edith Hamilton and Huntington Cairns, (Princeton University Press: Bollingen Series LXXI, 1978), p. 1609.

²¹⁵⁷. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Fourth Edition, (Preface to the Second and Third Editions), vol. 1, p. xviii.

shape"²¹⁵⁸. Jowett s'estima més la impressió global que no pas la puresa textual, l'harmonia estètica del conjunt abans que l'exactitud i l'arqueologia filològica: "The translator may sometimes be allowed to sacrifice minute accuracy for the sake of clearness and sense"²¹⁵⁹.

No té cap inconvenient a afirmar que, entre l'anglès i el grec, el primer és més lúcid i més precís, i, si cal optar entre la lleialtat a un o l'altre, seria l'anglès el que primaria. Malgrat això, no estimula el lector a cotejar la traducció amb l'original, com es preceptiu en un estudiós de la filosofia. Això en principi no caldria: "... the translation being English, it should also be perfectly intelligible in itself without reference to the Greek"²¹⁶⁰. I, com que ja es temia els atacs, s'avançà als crítics amb un to de resignació i orgull alhora: "His calling is not held in much honour by the world of scholars; yet he himself may be excused for thinking it a kind of glory to have lived so many years in the companionship of one of the greatest of human intelligences, and in some degree, more perhaps than others, to have had the privilege of understanding him"²¹⁶¹. Aquest paràgraf sembla com si fos un acomiadament premonitori de Plató, com si sabés que no hi hauria temps per a una quarta edició.

Les introduccions presentaven com a novetat l'extensió d'algunes seccions i la inserció de títols als diferents temes tractats, els quals, com admet el mateix Abbott, eren peces de gran vàlua per a entendre la mentalitat victoriana, i la part més significativa del treball total de Jowett: "for even more striking than the philosophical discussions are the criticisms of life in its various relations which are scattered through the volumes"²¹⁶². Abbott insisteix, no obstant, que això era també una manera de filosofar, amb més crítica i menys especulació, més intuïció i menys sistema. Jowett s'estimava més de donar prioritat als fets sobre les paraules abans que aquestes s'instal·lessin en el pensament. En realitat, el nou mètode o filosofia *perfecta* no estava exempta de moral, i la descripció que en fa Abbott és molt clarificadora: "To 'idealize experience', to paint fair pictures of life in its various relations and vocations ... the ideal elevating experience, and experience correcting the ideal"²¹⁶³.

2158. *Ibid.*

2159. *Ibid.* p. xix.

2160. *Ibid.* p. xviii.

2161. *Ibid.* p. xix.

2162. En Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 408.

2163. *Ibid.* p. 412

Idealització i pragmatisme no estaven renyits. Ben al contrari, es necessitaven mútuament. A partir d'una experiència, Jowett proposava una recerca de la forma més adient per a exercir-la i, després, una comprovació de l'eficàcia i versemblança de l'abstracció. Les introduccions són precisament estampes gens incòmodes per al lector convencional, tot i que no sempre obertes al diàleg. El llenguatge era agradable, no hi havia notes feixugues que dificultessin la lectura, i els pròlegs parlaven de la vida diària en termes assequibles i enaltidors dels valors tradicionals, com si es tractés d'una guia de conducta. Malgrat les seves limitacions, Jowett triomfà un cop més, en el seu esforç per fer Plató atractiu i vigent entre les famílies angleses i americanes de la fi de segle, i així fou com convertí l'obra del filòsof grec, abans recelat o desconegut i objecte de força malfiances, en un llibre de capçalera per a molts profans en filosofia.

L'assaig sobre l'amistat en el *Lisis* -1892- prova el tarannà proselitista dels comentaris de Jowett. En un to paternal i de consell, suggereix que "in friendship too there must be reserves"²¹⁶⁴, ja que s'ha de mantenir un mínim de privacitat amb els amics. També demana discreció si l'amistat es trenca, i moderació si es vol reprendre sense massa explicacions. I, sobre les amistats entre persones de diferent sexe, aclareix que són difícils, puix que, "this Romance of Heavenly Love requires a strength, a freedom from passion, a self-control, which, in youth especially, are rarely to be found"²¹⁶⁵. Fa una indicació al respecte que és altament significativa del culte victorià a les aparences impecables: allò que pot donar la mesura de la correcció de relacions d'aquesta mena és la manera com el món veu l'esmentada relació, "the manner in which public opinion regards them"²¹⁶⁶. I, a la fi de l'assaig, convida el lector interessat a fer o mantenir amics a llegir el *Lisis* i a ampliar el seu estudi amb l'*Essay on Friendship* de Bacon, i el *De Amicitia* de Ciceró. Avui en dia, ens resulta inversemblant llegir aquest tipus de discurs en una edició oxoniana de Plató, però cal no oblidar l'observació de Turner sobre el caràcter pastoral i didàctic de Jowett²¹⁶⁷, qui, al meu entendre, transformava les seves introduccions als diàlegs en sermons, i els sermons en metàfores platòniques.

4. En canvi, Turner tenia menys raó quan digué que Jowett canvià l'enfocament de les seves crítiques a l'homosexualitat platònica a les darreres edicions²¹⁶⁸. La introducció al

2164. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Third Edition, vol. I, p. 46.

2165. *Ibid.* p. 48.

2166. *Ibid.*

2167. F.M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 424.

2168. *Ibid.* p. 425, on Turner diu: "Jowett made a substantial departure from this viewpoint for the second edition of his translations. There (and in the third edition)....". I passa a explicar el famós passatge de la transposició de sexes en el *Fedre*. Però no estic d'acord en que es tracti d'un "canvi de postura", sinó d'una

Convit reté el judici sobre l'amor entre homes com "the greatest evil of Greek life"²¹⁶⁹, i l'al·lusió, en boca de Sòcrates, a la qualitat únicament retòrica i irònica d'aquest costum. El rebuig de Jowett es radicalitzà i arribà a negar la complicitat de Sòcrates i la consciència de Plató en tractar el tema, però no podem considerar que aquest matís fos un canvi. La tercera edició mostra un Jowett encara més intransigent amb l'homosexualitat masculina en particular i la sensualitat en general: "It is observable that Plató never in the least degree excuses the depraved love of the body"²¹⁷⁰. I, tot oblidant-se dels lírics, d'Aristòfanes, de Plutarc o dels epigrames grecs, afegeix: "nor is there any Greek writer of mark who condones or approves such connexions"²¹⁷¹.

Tot i això, un parell de pàgines més endavant fa l'afirmació gairebé contrària, i admet que el tema era present en la literatura de Grècia: "there was a greater outspokenness among them than among ourselves about the things which nature hides"²¹⁷². La cultura grega era, tanmateix, diferent a l'anglesa i, per tant, "We cannot ... trust the representations either of comedy or satire"²¹⁷³. Curiosament, la discordància de tots dos comentaris o no l'immuten o no la veu. Poc més d'un segle més tard, Foucault va sostenir tot el contrari, i destacà que els grecs cultivaven una pudorosa discreció en parlar dels seus hàbits sexuals en tota mena de textos, i es limitaven a suggerir-los amb expressions distants i convencionals com succeïa en el **Fedre** i el **Convit** de Plató²¹⁷⁴. Nogensmenys, i malgrat la contenció del llenguatge platònic i hel·lènic, -que, com diu Dover, ofereix moltes menys dades sexualment pràctiques que no pas la ceràmica-, les restriccions victorianes devien superar àmpliament les gregues en la dissimulació del llenguatge carnal.

Fruit d'aquells temors, l'amistat entre homes o entre dones tampoc no és ben vista per Jowett. Manté que és una relíquia del passat. Entre els lacedemonis es podia tolerar un afecte cast entre un home i un jove, però avui en dia fóra inviable: "The possibility of an honourable connexion of this kind seems to have died out with Greek civilization"²¹⁷⁵. Tot i que en la introducció al **Lisis**, es mostra escèptic envers l'amor entre persones de sexe diferent, en el **Convit**, la qualitat de manual homoeròtic del qual coneixia, no accepta

postura més extrema encara. Allò que segurament volia dir Turner és que Jowett passà de condemnar a negar, però, tot i això, el punt de partida seguiria estant el mateix: el rebuig frontal de les relacions eròtiques entre homes a l'antiguitat.

2169. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Fourth Edition, vol. I., p. 497.

2170. *Ibid.*

2171. *Ibid.*

2172. *Ibid.*

2173. *Ibid.* p. 499.

2174. Michel Foucault, *Historia de la Sexualidad*, vol. II. "El Uso de los Placeres", p. 193.

2175. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Fourth Edition, vol. I, p. 500.

tampoc la relació gaire propera entre dos congèneres: "The opinion of Christendom has not altogether condemned passionate friendships between persons of the same sex, but has certainly not encouraged them, because, though innocent in themselves in a few temperaments they are liable to degenerate into fearful evil"²¹⁷⁶. Què queda d'aquell sermó del 1873 sobre l'amistat masculina, on grecs i cristians arribaven a Déu a través de l'amor als companys?²¹⁷⁷. La postura de Jowett fou més rígida el 1892 que no pas aleshores, encara que, segons Faber, s'acabà habituant als casos d'homosexualitat a la universitat.

La fermesa i vigor dels atacs que rep palesen que és molt conscient de l'auditori, i que l'abast de la seva oratòria ultrapassa els límits d'una introducció, per a esdevenir una filípica i àdhuc una intimidació: "the lesson of manliness which we have inherited from our fathers shall not degenerate into sentimentalism or effeminacy"²¹⁷⁸. I el capellà d'Oxford no en té prou d'assenyalar la qualitat viciosa dels afectes urànics, sinó que, a més, exhorta a exercir la intolerància: "the natural and healthy instincts of mankind shall alone be tolerated"²¹⁷⁹. El seu **Fedre** no va ser menys dur. A més del passatge prou esmentat sobre la substitució d'un sexe per l'altre per tal de fer una lectura actualitzada de Plató, Jowett, l'any 1892, insisteix en el caràcter al·legòric del discurs eròtic del diàleg: "for this reason it is unnecessary to inquire whether the love of which Plato speaks is the love of men or of women. It is really a general idea which includes both..."²¹⁸⁰.

Però, tot i que en el **Convit** Jowett afirmà que l'amor platònic no era al capdavant l'amor per una persona sinó per l'abstracció més sublim i pura²¹⁸¹, en el **Fedre** ha d'admetre, amb recança, la presència de l'amor físic, ja que en aquest diàleg l'harmonia i la *beatitudo* filòsofica no es plantegen sense passió ni sense company²¹⁸²: "... the sexual element, though not holy eradicated, is reduced to order and measure"²¹⁸³. Però, en el seu afany per reduir al mínim o neutralitzar la força de l'erotisme platònic, Jowett cau encara en més contradiccions. En parlar de l'homosexualitat en el mateix **Fedre**, ens diu de sobte que l'oposició entre l'Afrodita Urània i la Pandèmica de Pausànies en el **Convit** "may be compared to the opposition between the flesh and the spirit in the Epistles of Saint

²¹⁷⁶. *Ibid.* p. 493.

²¹⁷⁷. Peter Hinchliff, **Benjamin Jowett and the Christian Religion**, p. 135.

²¹⁷⁸. Jowett, **The Dialogues of Plato**, Fourth Edition, vol. I, p. 500.

²¹⁷⁹. *Ibid.*

²¹⁸⁰. *Ibid.* pp. 124-5.

²¹⁸¹. *Ibid.* p. 489.

²¹⁸². **Fedre** 255d - 256 a-b.

²¹⁸³. Jowett, **The Dialogues of Plato**, Fourth Edition, vol. I, p. 125.

Paul"²¹⁸⁴. Enmig d'aquest noble combat entre el cos i l'ànima, en el qual guanya la darrera, Plató, segons Jowett, no fa cap concessió al desig, ni menys encara acceptà "any indulgence of unnatural lusts"²¹⁸⁵. Per tant, el traductor victorià fluctua entre desterrar la sensualitat de Plató, o concedir-ne unes gotes amb grans reserves. Tanmateix, podríem acceptar l'argument que, en aquest punt, Jowett reflecteix els dilemmes que el mateix Plató patia respecte de l'amor urànic unisexual.

5. Malgrat això, hi ha una incompatibilitat ideològica més greu. En la introducció al *Fedó* del 1875 -conservada l'any 1892-, el dualisme entre esperit i matèria que justificaria l'ascetisme és presentat per Jowett com ara un atavisme a superar: "The body and the soul seem to be inseparable, not only in fact, but in our conceptions of them; and any philosophy which too closely unites them, or too widely separates them, either in this life or in another, disturbs the balance of human nature"²¹⁸⁶. Aquest era també el discurs del Dr. Jenkinson en la *New Republic*, on un hipotètic Jowett, totalment fora de to pel marc social del seu sermó filosofant, explica l'evolució positiva des del dualisme platònic fins a la classificació ontològica aristotèlica. I les reflexions de Pater sobre el relativisme en parlar de Coleridge tenen un missatge semblant: d'ençà l'últim quart de segle la bifurcació de la realitat en ment i matèria perdia vitalitat. Aquell dualisme, arrelat més encara per la idea generativa cartesiana, era, segons el Jowett del *Fedó*, molt equívoc quan esdevenia un argument moral, puix que la no-corporalitat i la noblesa d'esperit eren temes diferents: "In using this argument Plato has certainly confused the soul which has left the body, with the soul of the good and wise. Such a confusion was natural, and arose partly out of the antithesis of soul and body"²¹⁸⁷. Per què, doncs, torna Jowett al dualisme i àdhuc celebra el "triomf" de l'ànima sobre la carn en el *Convit* i en parts del *Fedre*, quan en el *Fedó* ha defensat la unitat psicosomàtica?

Jo gosaria presentar dues raons: una primera que després desmuntaré, i una segona que, en opinió meua, seria la més versemblant i fiable. La primera consistiria a assumir que, per a Jowett, la natura humana és en realitat dual, malgrat que ell manifesti sovint una altra cosa. D'aquesta manera, el desig sexual oscil·laria entre dues arrels. D'una banda, podria no estar dins del terreny material, encara que s'hi concreti, sinó que seria part de les funcions mentals de la persona. És a dir, més que no pas un instint es tractaria d'un exercici correcte o incorrecte de la voluntat que decidiria quin camí vol prendre. En aquest cas hom hauria de considerar filosòficament una escisió radical entre el cos i l'ànima, i, en aparença, aquest no

²¹⁸⁴. *Ibid.*

²¹⁸⁵. *Ibid.*

²¹⁸⁶. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Second Edition, vol. I, p. 410.

²¹⁸⁷. *Ibid.* pp. 421-2.

era el punt de partida del **Fedó**, tot i que sí que ho és del **Convit** i el **Fedre**. O, d'altra banda i dins de la mateixa conjectura, si considerava a l'inrevés l'apetit sexual com a un aspecte de la materialitat humana, el resultat fóra semblant, i tindríem una ànima pilot del cos, la qual, com ara el cavall racional de l'auriga del **Fedre**, hauria de conduir la persona vers l'ascesi. En tots dos casos, hi hauria una divisió de la persona en dos parts, i el desig sexual, inserit en una o l'altra, fóra una nosa o una mena d'element maligne que tota persona virtuosa ha de curar mitjançant l'ascetisme.

La segona possible raó i que jo defenso té a veure amb el traductor i és igualment frustrant. És a dir, si acceptem que el tema de la relació entre l'esperit i la matèria queda brutalment bloquejat per Jowett quan es tracta de l'apetit sexual, aleshores el problema potser no és tan complicat. En un cert sentit, ens trobaríem davant d'un teòleg del seu temps amb prou modernitat doctrinària com per decidir que la realitat humana és una unitat indivisible, però, alhora, hi veuríem la intransigència del capellà o de l'home pregonament reprimit, capaç de embolicar la troca i abandonar els seus propis arguments anteriors per tal d'esborrar el sexe de la imatge del món que construeix. I és això el que fa paradoxal la personalitat de Jowett, els dos *jos* que travessen els seus escrits i les anècdotes sobre la seva vida, que, a la fi, enfosqueixen la imatge personal i la qualitat del seu pensament. Aquí rau la impossibilitat de cercar una coherència ideològica plausible, un fil conductor entre alguns dels seus assaigs, en especial aquells que fan referència a l'erotisme platònic.

Per exemple, en el mateix **Fedre**, quan parla de l'amor i el matrimoni -en un assaig eliminat inexplicablement pels encarregats de la quarta edició-, es refereix a la unió entre home i dona amb termes gairebé escèptics: "this true love of the mind cannot exist between two souls, until they are purified from the grossness of earthly passion"²¹⁸⁸. La passió terrenal és qualificada de grollera degut precisament per la seva naturalesa material. Una parella que aspiri al matrimoni perfecte ha de tenir constantment present la idea del bé i la justícia i, aleshores, "When they have attained to this exalted state, let them marry"²¹⁸⁹. Però allò més important és el text entre parèntesi que acompanya a aquesta frase: "(something too may be conceded to the animal nature of man)"²¹⁹⁰. De tota manera, diu Jowett, tot pensant potser en l'afecte a Florence Nightingale, si el casament pot ésser evitat, la parella pot viure en una amistat santa i casta.

2188. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Third Edition, vol. I, p. 408.

2189. *Ibid.*

2190. *Ibid.*

Jowett, doncs, passa de la negació del dualisme a la seva utilització amb finalitats morals, la qual cosa era, en certa forma, allò que criticava en parlar de la "confusió" de Plató. El seu argument en el *Fedó* era que, contràriament a la tesi de Plató, la incorporeïtat no podia equivaler a virtut, però, de fet, aquest tampoc no era exactament el discurs platònic, puix que el savi socràtic prepara el camí de l'alliberament, les ales que el deixaran volar envers l'eternitat quan mori, a força de renúncia i coneixement. Jowett era conscient que havia d'afinar els arguments contra el sexe i encara més contra l'homoerotisme, sobretot en la introducció a aquells dos diàlegs eròtics, precisament perquè sabia que eren populars i despertaven, si més no, curiositat. Nogensmenys, aquesta obsessió, a més de generar ambigüitats en els seus escrits, li impedí d'entendre Plató. Amb l'excusa que en *Les Lleis* -836 c-e i d'altres²¹⁹¹- Plató, per boca de l'atenenc, declara que les relacions sexuals entre homes són "anti-naturals", Jowett pretén demostrar que la pederàstia grega és un error, i que Plató la justificà en la seva joventut per ignorància. Però, tant l'eròtica platònica com la ulterior supressió d'aquesta per part del Plató madur, responen a una raó més complexa que allò que els prejudicis de Jowett pretenen explicar. Provem, doncs, d'acostar-nos al tema de l'*éros* platònic tal com avui en dia hom creu que el plantejà el mateix Plató.

6. Quan Diòtima diu en el *Convit* 209 c-d que la concepció d'idees, lleis, poemes i la generació de coneixement racional eren molt superiors a la procreació humana, dóna per sobreentès que Eros, en el sentit d'aspiració suprema envers l'esfera de màxima realitat i veritat, era homosexual. El discurs de Pausànias en començar el diàleg ja ha aclarit que els ferits per l'Afrodita Urània "cerqueu el mascle, perquè ... per naturalesa, és més fort i té més enteniment"²¹⁹². I és aquesta superioritat intel·lectual encarnada, això sí, en un cos atlètic i vigorós la que gaudia de les preferències del món eròtic de la classe cultivada atenesa. Fins al punt que Pausànies assenyala la manera com, "els qui estan inspirats per aquest déu... no estimen els nois fins que aquests comencen a donar proves d'intel·ligència, i això s'esdevé quan els ha de començar a sortir la barba"²¹⁹³. En el *Convit* 191e, Aristòfanes també defensà la parella mascle-mascle amb l'argument que són els homes més virils que hi ha, i que no és el plaer sexual allò que més els uneix: "Al contrari, és evident que llur ànima desitja quelcom de diferent que no sap expressar..."²¹⁹⁴. Si aquests es casen, diu, és perquè la societat així ho imposa, però no tenen interès en crear una família.

2191. De fet, Cf. *LLeis* 635-636, i 836-841.

2192. *Convit* 181 d, traducció d'Eulàlia Presas, p. 45.

2193. *Ibid.* d-e.

2194. *Ibid.* 192d, p. 60.

En la *scala amoris* del *Convit* 210a-211d, l'home amb desig d'immortalitat començava normalment per sentir una atracció envers un ésser particular, després, "mitjançant el recte ús de l'amor entre nois"²¹⁹⁵, veuria la relació que hi ha entre un cos bell i un altre. Més endavant descobriria que la bellesa que comparteixen és la mateixa i, així, arribaria a la fi al convenciment que les bel·leses físiques no es poden comparar a les de l'ànima. Però, abans el trobarem pujant els graons que l'han conduït des de la sexualitat, tot passant per la *philía* fins a arribar a l'estètica, en què la bellesa abstracta o espiritual el duu cap a la noblesa ètica de les institucions i les lleis. L'aspirant a amant-filòsof va a raure finalment a la filosofia i l'amor a les ciències -o la bellesa de l'ànima esmentada més amunt-, "fins que enfortit i en plena maduresa, contempli una certa ciència, única i de tal mena, que és la ciència de"²¹⁹⁶ ... la mateixa bellesa simple i pura"²¹⁹⁷. En tots els casos, en el *Convit* i el *Fedre*, la passió és l'impuls eròtic primigeni. De tota manera, aquest sentiment ha d'ésser reconduït després envers l'amor filosòfic, lliure dels desigs i demandes del cos. Però, sobretot, lliure de la dependència dels éssers particulars.

Aquest ascens, efectuat a través de la passió i dels sentits en una primera fase, requeria, en la segona, de la col·laboració d'un estimat que cerqués el mateix, i aquest requisit tan sofisticat no el podria acomplir una esposa o companya sàvia fins a Plutarc²¹⁹⁸. Si tenim en compte que les dones eren considerades més susceptibles de sucumbir a la comoditat i la descurança, i més àvides d'un plaer sexual purament físic i animal, entendrem per què l'erotisme platònic, tan estretament lligat al sorgiment d'una ètica subjectiva que requeria una sublimació molt elaborada de la líbido, es basés en les relacions entre homes. Quan Plató, en l'abans esmentat passatge de *Les Lleis* 836-841, i en 635e - 636a-c, del mateix diàleg, condemna l'homosexualitat com *parà phýsin*, o "anti-natural" -significativament sense Sòcrates- no és per una censura escandalitzada dels hàbits pederàstics com cregué Jowett, sinó per tal de defensar una disciplina mental que frenés la cerca del desig. La família, menystinguda pel Plató jove, esdevé un fre i un vincle ordenador, és a dir, una forma més fàcil de mantenir la societat al marge de la temptació sensual.

El Plató madur ha perdut l'empenta passional de la joventut i s'estima més anar-se'n cap al cantó de la contenció que no pas al de la fantasia. L'Eros estimulant i seductor del

²¹⁹⁵. *Ibid.* 211 b-c, p. 86.

²¹⁹⁶. *Ibid.* 210 d-e, p. 86.

²¹⁹⁷. *Ibid.* 211 e, p. 87.

²¹⁹⁸. Cf. Plutarco, *El Erótico, diàlego filosòfic sobre Eros o la confrontación de los amores pederástico y conyugal*, esp. p. 185.

Convit i el Fedre l'ha decebut i ja no li evoca un camí de coneixement o realització personal, tal i com l'atenenc retreu als cretencs, inventors del conte de Ganimedes en Les Lleis 636 c-d: "we must not forget that this pleasure is held to have been granted by nature to male and female when conjoined for the work of procreation; the crime of male with male, or female with female, is an outrage on nature and a capital surrender to lust of pleasure". A propòsit d'aquest paràgraf Jowett va apuntar en els seus quaderns el següent i breu comentari: "A severe reflection on Sparta that its system and gymnasium had led to unnatural business"²¹⁹⁹, i en la introducció a l'esmentat diàleg Jowett torna a parlar de "unnatural loves"²²⁰⁰. Encara que fos només per causes cronològiques, és evident que la "anti-naturalitat" de Plató no pot pas ésser la de Jowett. Com es diferencien, doncs?

7. Tots dos coincideixen en el tema de la progènie, però no en la mateixa valoració de la família. Ja vam veure com Jowett li explicava a Florence Nightingale la fe que tenia en els nuclis familiars. Plató en aquest sentit li irritava per la fredor del seu tractament: "Married life is to be regulated solely with a view to the good of the State. The newly married couple are ... to give their whole mind to the procreation of children... Divorces are readily allowed... To modern feelings there is a degree of coarseness in Plato's treatment of the subject"²²⁰¹. La visió de Jowett és la d'un cristià; la de Plató, per contra, és la d'un teòric de la política, preocupat per la constitució d'una societat idealitzada i sense cap obligació ideològica envers uns valors avui en dia tradicionals però que aleshores no existien. Què entenia Plató per natura? El pensament moral té la tendència a confondre *phýsis* amb *nómos*, és a dir, a ratificar un conjunt de codis que sancionen un determinat model de societat amb la categoria de "natural", la qual cosa equival a "inqüestionable" i "espontani". El concepte grec de *phýsis* és, però, un tema altament complex. N'intentarem esbrinar el significat que tenia per a Plató, per tal d'entendre l'abast de la interpretació de Jowett.

El colossal Werner Jaeger suggereix una línia que em resulta particularment atractiva, com és la d'associar la *phýsis* platònica amb l'*areté* en el seu grau més elevat. Tot basant la seva reflexió en un fragment de la República on Plató defineix la salut com un equilibri de les forces de l'organisme, Jaeger trasllada aquesta teoria al terreny espiritual: "La areté es la salut del alma; es, por tanto, el estado normal, la verdadera naturaleza del hombre. Es decisiva en este punto la concepción médica que Platón tiene de la naturaleza como una realidad que lleva en sí misma su propia norma"²²⁰². Segons aquesta interpretació,

²¹⁹⁹. Jowett Papers, I B20, p. 121.

²²⁰⁰. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Fourth Edition, vol. IV, p. 54.

²²⁰¹. *Ibid.* p. 119.

²²⁰². W. Jaeger, *Paideia: los ideales de la cultura griega*, p. 521.

compatible en certa mesura també amb la concepció aristotèlica de la *phýsis* ²²⁰³, Plató, no menys que el cristianisme, estableix normes l'origen de les quals vol atribuir a lleis internes.

Així, *katà phýsin* implica que l'ànima domini el cos de les persones; que certs òrgans o elements del cos i de l'ànima manin sobre els altres; que els savis governin els ignorants, els poderosos els dèbils. Les lleis han d'ésser sagrades; són els homes qui s'equivoquen a l'hora d' aplicar-les. Els criminals han d'ésser castigats. Homes i dones han de rebre educació i servir la *pólis* per damunt de llurs interessos individuals. Entre un home savi i una dona sàvia, el primer ha d'ésser més capaç que la segona. Els acoblaments heterosexuals han de produir fills, i els lligams homoeròtics han de comportar reproducció espiritual. Pel que fa al sexe pur, doncs, en Plató té la funció *natural* d'engendrar i concebre criatures i és, per tant, heterosexual. Un acoblament entre congèneres masculins no produirà descendència, però ha d'acomplir la seva superior *areté* i donar el fruit que li és afí i *natural*, és a dir, la fecunditat filòsòfica. És quan queda truncada la finalitat d'aquestes unions que Plató descarta de la seva *pólis* per *anti-naturals*.

Tot i això, en el món grec hi havia una altra llei d'or implacable quant a la pederàstia, i és allò que Michel Foucault denomina "l'antinòmia del noi"²²⁰⁴, i K.J. Dover la norma inherent a la subdivisió "quasi sexual" o "pseudo-sexual" de la "sexualitat", vista en termes globals i sense formular una antítesi entre actes heterosexuals i homosexuals²²⁰⁵. Ambdós, Foucault i Dover, emfasitzen que, en la societat atenesa, les relacions entre dos mascles només es podien donar dignament entre dos individus d'edats diferents, de preferència, un adult i un efebus. Era "natural" o *katà phýsin* que el més gran il·lustrés i educés el més jove, i que aquest li correspongués amb els seus favors físics. Sobre la prova evident de textos²²⁰⁶, i especialment les imatges en vasos i urnes on el *partenaire* passiu no palesa erecció, Dover demostra magistralment que l'adult es podia desfogar sexualment amb el jove, però aquest, tot i que enamorat del gran, no devia gaudir ni sentir excitació. Hauria estat *parà phýsin* que un noi o un home fruís d'una penetració, per més amor i gratitud que sentís per l'amant més gran.

L'esmentada antinòmia es basava en el fet que, malgrat que allò "natural" era que un home fos sempre sexualment actiu, i les dones sexualment passives, no era incorrecte ni indigne que un home culte seduís un adolescent masculí. El jove estimat era "feminitzat"

2203. Cf. Física II, 1. 193a-b, (27), on Aristòtil explica que la forma és més natura que no pas la matèria.

2204. Michel Foucault, *Historia de la Sexualidad*, vol.2. "El Uso de los Placeres", p. 202.

2205. K.J. Dover, *Greek Homosexuality*, pp. vii-viii.

2206. Cf. Xenofont, *Convit* 8.21.

quan esdevenia objecte de penetració, però part de l'educació l'obligava a contrarrestar aquest efecte i a prendre's el seu lliurament com ara una ofrena desinteressada a l'amant, i mai com a vehicle de plaer propi. Segons Aristòtil era "anti-natural" que un home sa i viril, gran o jove, gaudís en ésser posseït. Si allò passava era degut a traumes de violació en la infantesa o malformacions congènites en el recte²²⁰⁷. Un dels arguments d'aquesta reconstrucció de la sexualitat grega, avui en dia acceptada com a la més versemblant, era la diferència de l'ús que Plató fa dels verbs *eráō*, *philéō* i *aphrodídsō*. En el **Convit** 192b, l'home ideal d'Aristòfanes "esdevé amant (paiderastés) o enamorat (filerastés), perquè sempre cerca d'unir-se a allò que li és connatural"²²⁰⁸. Dit en altres paraules, "desitja" quan va amb més petits, i "estima" sense desig quan està amb més grans, però no sent tots dos sentiments alhora. David M. Halperin, el destacat hel·lenista del M.I.T, explica magistralment els matisos entre els tres verbs, de manera que podem concloure que, l'erastés, o amant actiu, sentia *érōs* i era el subjecte actiu del verb *aphrodídsō*, però l'estimat, o amant passiu, podia només sentir *phília*, és a dir, un gran afecte que esdevindria amistat quan ja no tingués edat per a ésser passiu²²⁰⁹.

En dues coses importants, però, va reptar Plató la concepció grega d'allò *katà phýsin* pel que fa a la sexualitat: 1) en proposar en el **Fedre** 255 d-e la reciprocitat en els afectes pederàstics: "... l'estimat... es veu a si mateix en l'enamorat com si es mirés en un mirall... li ve el desig d'estimar i d'ésser estimat: té com una figura que és rèplica de l'amor". Una transgressió així contra l'esmentada antinòmia es pot explicar per l'abstenció de coït, i pel mateix medi de l'Acadèmia, on els deixebles compartien ensenyances i converses i el companyonatge era més factible que no pas la divisió rígida de rols de dominador i dominat. Algun contacte corporal mesurat i tendre podia ésser acceptable. Nogensmenys, la recomanació de Plató és la inhibició final si els amants volen tenir les castes ales filosòfiques que els alliberin. Llavors, seran "alats i lleugers, i hauran triomfat en una de les tres competicions veritablement olímpiques: no hi ha bé superior a això..."²²¹⁰. Tanmateix, Plató no elimina de l'àmbit urànic els amants que sucumbeixin a llur passió malgrat l'esforç sublimatori: "En morir surten del cos sense ales, certament, però amb la fal.lera que els surtin, de manera que de la follia amorosa se n'enduen un trofeu no pas petit.

2207. Ètica a Nicòmac 1149, i **Problemata** IV.

2208. **Convit** 192 b-c, traducció d'Eulàlia Presas, p. 60.

2209. David M. Halperin, "Platonic Eros and What Men Call Love".

2210. **Fedre**. 256 b-c.

Perquè és llei que no davallin a les tenebres ni als camins de sota terra els qui ja havien iniciat la ruta sota el cel"²²¹¹. Jowett no es pronuncia sobre aquest passatge.

2) La segona innovació de Plató era que aquesta restricció no es devia, ja ho assenyala Foucault²²¹², a un respecte per la persona de l'estimat, o per la seva dignitat -això va *de soi* i no seria original seu- sinó a l'ànima de veritat de l'amant, el qual en darrer terme s'adreça a l'ànima de l'estimat, abans que per ell mateix, per a arribar a veure la idea de bellesa en el seu estat més sublim. L'amor platònic, tal com diu Halperin, fracassa en termes d'explicar la natura precisa de la relació afectiva envers una altra persona, però aconsegueix d'elaborar una metafísica del desig, una transcendentalització de la nostra pròpia ànsia de plenitud i absolut que projectem sobre els éssers que estimem. Shelley ho il·lustrà amb gran delicadesa, i segons ell seria quelcom així com: "The desire of the moth for the star,/ Or the night for the morrow,/ The devotion to something afar/ From the sphere of our sorrow"²²¹³.

8. Malauradament, Jowett no arribà a entendre els secrets d'una qüestió tan complicada, i, quan Plató amb psicologia subtilíssima suggerí l'aprofitament de la capacitat eròtica per a abstreure'n de l'objecte sensual la idea originària d'aquell impuls, ell va voler cremar etapes i proposar directament l'abstracció en fred. Aplaudeix, en canvi, el Plató que, anys després, decideix de canviar de rumb perquè observa que, a l'igual que la seva *pólis* ideal, la sublimació de la pederàstia només es pot donar al cel. Aleshores, l'antic deixeble de Sòcrates reacciona, mogut potser, entre d'altres coses, per aquell sentit de la utilitat i el funcionament rendible de les coses, palès en el *Hípias Major* 295 d-e, quan afirma que "allò que és útil és especialment bell". La pederàstia sense un ascens espiritual perd la seva funció i, si els homes es distreuen de la meta a causa d'ella, és millor abolir-la. De manera que Plató no cercava la castedat per ella mateixa, sinó com a via subjectiva d'arribar a la saviesa i plenitud de l'*epistémē*, mitjançant l'empenta passional, la força que ens duu cap a un altre ésser fora de nosaltres mateixos. Jowett, en canvi, aprofita el discurs platònic de la continència per moralitzar i condemnar l'homosexualitat sense paliatius en nom d'un filòsof grec, senil i impacientat: "Plato does not shrink", digué satisfet, i atacà Grote de passada "like some modern philosophers, from carrying on war against the mightiest lusts of mankind"²²¹⁴. Ell tampoc no s'encongí, i tenia motius per a intensificar la seva croada des de l'Oxford finisecular.

2211. *Ibid.* 256 d-e.

2212. Michel Foucault, *Historia de la Sexualidad*, vol.2. "El Uso de los Placeres", p. 218.

2213. Percy B. Shelley, "To-----", en *Shelley's Poetical Works*, p. 645.

2214. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Fourth Edition, vol. IV, p. 124.

El juliol de l'any 1889, Oscar Wilde havia publicat en la *Blackwoods Magazine* un conte molt provocador intitulat **The Portrait of Mr. W. H.**, l'argument central del qual era que el misteriós destinatari dels sonets de Shakespeare no seria com s'especulava, William Herbert, comte de Pembroke, sinó un jove actor de nom Willie Hughes, pel qual el gran dramaturg sentia una passió profunda i dissortada, i que plasmà en la bellesa dels sonets: "So it had been with others whose beauty had given a new creative impulse to their age ..."2215. Malgrat la dissimulació del desig de Shakespeare en escriure per Hughes els personatges femenins de moltes de les seves tragèdies, l'efèbic actor romania viu entre línies, com altres amors prohibits que han fet història: "but Antinous lived in sculpture, and Charmides in philosophy"2216. Això no obstant, segons Richard Ellmann, Wilde no es contentà amb aquesta al·lusió velada a l'uranisme platònic, sinó que, en una lectura privada, va fer el següent aclariment: "The Renaissance brought with it a great revival of Platonism. Plato, like all the Greeks, recognised two kinds of love, sensual love with delights in women -such love is intellectually sterile, for women are receptive only, ... and give nothing, save in the way of nature. The intellectual loves or romantic friendships of the Hellenes ... they considered spiritually fruitful, a stimulus to thought and virtue"2217.

A banda de la insuportable misogínia de Wilde, cal reconèixer que havia après molt bé la lliçó del **Convit**, i que la repetí diferents vegades, tal com veurem en el darrer capítol. Tanmateix, va ser advertit dels perills de publicar una fantasia tan agosarada per importants personalitats de l'època com Lord Henry Herbert Asquith, marit de Margot Asquith, home del Balliol, i amic personal de Jowett. Malgrat això, estimulat per l'acollida de la seva primera obra homoeròtica l'any 1890, Wilde va publicar en la revista *Lippincott's* la primera versió de **The Picture of Dorian Gray**, tot inaugurant els famosos *Nineties* victorians que sense ell no haurien fet tanta història. Aquí es repetia l'al·lusió a l'amor platònic i Grècia en presentar l'afecte de Basil Hallward envers el bell i artificial Dorian: "The love that he bore him -for it was really love- had nothing in it that was not noble and intellectual. It was not that mere admiration of beauty that is born of the senses, and that dies when the senses tire. It was such a love as Michael Angelo had known..."2218.

L'obra va rebre moltes crítiques, entre elles la condemna ferotge del crític del *Scots Observer*, qui no dubtà a acusar-la directament d'apologia de l'homosexualitat i "unnatural

2215. Oscar Wilde, *The Portrait of Mr.W.H.*, en Lord Arthur Savile's Crime and Other Stories, p. 188.

2216. *Ibid.*

2217. Richard Ellmann, *Oscar Wilde*, p. 281.

2218. *The Picture of Dorian Gray*, p. 100.

iniquity"²²¹⁹. A més, l'any anterior, les élites socials i polítiques londinenques s'havien trasbalsat amb l'escàndol pederasta en un bordell masculí en la Cleveland Street, a causa del qual Lord Arthur Somerset, un dels principals implicats va haver de fugir del país²²²⁰. Només quatre anys abans del **Portrait of Mr. W. H.**, el parlament havia enllestit el marc legal per castigar els actes sodomites amb la secció 11 del Criminal Law Amendment Act del 1885. Era solament una qüestió de matís, però fins aleshores la llei només sancionava la conducta impròpia en espais públics. Després de la llei, qualsevol transgressió sexual podia ésser perseguida, i una clàusula especial aclaria la prohibició de la unisexualitat masculina²²²¹. La publicació d'aquesta esmena va provocar un gran aldarull el ressò del qual va arribar ràpidament a Oxford.

Mentrestant Walter Pater, esdevingut un sant del platonisme homosensualista i l'home del qual Wilde digué que era "the only critic of the century whose opinion I set high"²²²², va escriure una crítica rigorosa però positiva del **Dorian Gray**²²²³, després d'alguns temors inicials de comprometre's públicament²²²⁴. Pater, que havia despertat recels des del seu estudi sobre el renaixement havia cridat poderosament l'atenció l'any 1885 amb **Marius the Epicurean**, una història escrita en prosa poètica que narra la recerca introspectiva d'un personatge de gran ambigüitat i sospitosa languidesa. Jowett no trigà gaire en dirigir atacs contra la filosofia epicúrea, perillósament en voga aquells dies. L'estil esteticista teoritzat per Pater i Ruskin i escenificat per Wilde havia tingut un èxit espectacular a la dècada dels vuitanta amb la puixança dels Pre-rafaelites, i va ser fins i tot parodiat amb sorna per Gilbert & Sullivan en l'òpera **Patience**, que fou representada al teatre Savoy de Londres durant molts anys. En el rerafons d'aquesta moda que preparava l'arribada de **Dorian Gray** hi havia la filosofia platònica: la de Jowett? la de Green? la de Pater? Les dues últimes havien begut de la mateixa font idealista de Jowett tot i que van seguir els seus propis camins. Richard Ellmann hi assenyala, a més, la influència dels decadentistes francesos, però accentua la força de Plató pel que fa al caràcter llangorós dels artistes estetes: "The claims of action over art were challenged by the idea that artistic creation, related to that contemplative life celebrated by Plato, was the highest form of action"²²²⁵.

2219. *Selected Letters of Oscar Wilde*, p. 81.

2220. H. Montgomery Hyde, *The Trials of Oscar Wilde*, p. 356.

2221. *Ibid.* p. 108, i pp. 349-358.

2222. *Ibid.* p. 109.

2223. *Ibid. The Bookman*, November 1891.

2224. Richard Ellmann, *Oscar Wilde*, p. 305.

2225. *Ibid.* p. 289.

L'ambient a Oxford apareixia definitivament tocat per la mà pertorbadora de Gomorra, i al carrer es deia que "among the chief men in some of the colleges sodomy is very usual and ... that it is dangerous sending a young man that is beautiful to Oxford"²²²⁶. Un pamflet clandestí de l'època que tenia per títol **Boy Worship**, publicat anònimament l'any 1880 i escrit per Charles Edward Hutchinson, explicava que la capella d'un determinat College -segons Linda Dowling la del Magdalen College, a més dels banys al riu Cherwell dits Parson's Pleasure²²²⁷- era el lloc de trobada entre els iniciats al culte homoeròtic i malgrat els controls i impediments per poder consumir els contactes, "an ardent boy-worshipper will always find means of access to the shrine"²²²⁸. Segons Ellmann el pamflet va donar peu a una animada correspondència durant unes setmanes en l'*Oxford and Cambridge Undergraduate's Journal*, fins que les autoritats acadèmiques la van vetar. L'any que Wilde publicà la versió en llibre del **Picture of Dorian Gray**, és a dir el 1891, va conèixer Lord Alfred Douglas en un viatge a Oxford, a on viatjava amb la seguretat que sempre seria ben acollit, i trobà en aquesta ocasió que el poeta Lionel Johnson li havia escrit un poema en llatí on cantava les lloances del llibre: "Hic sunt poma Sodomorum; /Hic sunt corda vitiorum; /Et peccata dulcia", i que Douglas, cosí de Johnson i alumne com Wilde del Magdalen College, l'havia llegit catorze vegades²²²⁹. Douglas estudiava Plató en aquella època i s'hi examinaria pels Greats dos cursos després²²³⁰. Sembla que el llibre de Wilde circulà aleshores amb tanta llibertat com el mateix Plató, i Jowett que no volia pas veure fracassar el seu projecte acadèmic, va intentar canviar lleugerament de tàctica.

L'any 1881 registrà en els seus quaderns la crítica i gairebé il·legible anotació següent: "Theodore Watts Dunton said that Oxford had a bad name in ... (?) for encouraging 'Greek love' - Symonds had written (... ?) for years sonnets addicted to paideia. # Strange stories about F(T)M (unidentified) - to Pater (?)"²²³¹ Allò que prova aquest fragment és el coneixement de Jowett sobre la subterrània vida eròtica de la universitat. No només sabia de les preferències sexuals de Pater, sinó també de les del seu amic John Addington Symonds, la qual cosa confirmaria la tesi de la Dra. Inmann en el sentit que, a Jowett, el descobriment de l'uranisme oxonià no li vingué de nou ni li resultà tan traumàtic, sempre i quan el culpable mostrés molt de pudor i reverència per la seva autoritat -i aquest no fou el cas de Pater.

2226. Randolph Trumbach, "London's Sodomites: Homosexual Behaviour and Western Culture in the Eighteenth Century", p. 19.

2227. Linda Dowling, **Hellenism and Homosexuality in Victorian Oxford**, p. 114.

2228. Citat per Billie Andrew Inman, **Estrangement and Connection: Walter Pater, Benjamin Jowett and William M. Hardinge**, en **Pater in the 1990s**, p. 14.

2229. Richard Ellmann, **Oscar Wilde**, p. 306.

2230. **Selected Letters of Oscar Wilde**, p. 108.

Entre els anys 1882 i 1886, quan Jowett ostentava el rectorat de la universitat, va esclatar un altre escàndol d'homosexualitat que requerí la seva intervenció. L'incident el recollí Faber a través de Josephine Butler, i la intenció del biògraf és la de demostrar un canvi clar en els sentiments del Master després del 1884. Mrs. Butler parla de tendresa i prudència per part de Jowett envers els transgressors: "... thus I got to know how implicitly such misguided or guilty creatures might confide in him, and seek and follow his advice"²²³². Faber insinua algún canvi emocional²²³³, però, a banda dels motius íntims, és interessant de llegir un tros de la introducció del 1892 a *Les Lleis* al respecte: "But feeling also that it is impossible wholly to control the mightiest passions of mankind, Plato, like other legislators, makes a compromise. The offender must not be found out; decency, if not morality, must be respected... having regard to the education of youth, ... to the decencies of society, Plato and the world in general are not wrong in insisting that some of the worst vices, if they must exist, should be kept out of sight"²²³⁴.

Certament, en *Les Lleis* 841 c-e, Plató parla d'abstenció sexual fora del matrimoni i, altrament, discreció pels que no respecten la norma i forniquen amb homes o altres dones, però poques afirmacions podien haver agradat més a Jowett. L'home que, "had too great a veneration for Plato to believe that Plato could be fundamentally un-Victorian"²²³⁵, trobà en el filòsof grec una de les claus de la política sexual britànica finisecular: la privacitat dels vicis. En l'esmentat passatge de *Les Lleis*, l'atenenc a través del qual parla Plató proposa de crear una llei que tregui de la vida pública els infractors detectats "in fraganti", no els culpables clandestins. Aquesta era possiblement també la posició d'Oxford i de Jowett, impedita per la desconcertant llei del 1885 contra la criminalitat sexual privada o pública que condemnà Oscar Wilde. L'esmena legal, criticada i no sempre acceptada pels tribunals, significà una ruptura parlamentària -impensada, segons molts-²²³⁶ amb un dels codis d'or de la societat victoriana, com ara el decòrum i la respectabilitat en societat.

9. És probable que Jowett hagués posat l'èmfasi en un pacte obligat de silenci pel que fa als amants urànics, en especial quan es trobà en el context més ampli i visible del rectorat d'Oxford, molt més difícil de controlar que el Balliol. Resignat potser a la inevitable

2231. Jowett Papers I H. 45, p. 1.

2232. Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 92.

2233. *Ibid.* p. 95: "May one cause of this change have been an unexpected entry into the minds of a few broken youngsters? Can he have found, there, something not to be dismissed as wholly and horribly wicked, something in which his master Plato had perceived a latent possibility of the highest excellence?"

2234. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Fourth Edition, vol. IV, p. 124.

2235. Geoffrey Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 97.

2236. Cf. H.Montgomery Hyde, *The Trials of Oscar Wilde*, pp. 12-13.

liberalització general d'Oxford després d'un segle de tantes innovacions ideològiques, optà, si més no, per acceptar que l'homosociabilitat i l'homointel·lectualitat de la universitat contenien un alt risc de temptació sexual, i que el millor en aquests casos era demanar reserva. Nogensmenys, l'any 1888, després de l'esmentada reforma de la llei i de la memorable publicació el 1886 de la *Psicopathologia Sexualis* de Richard von Krafft-Ebing, on l'homosexualitat va ser diagnosticada com ara una inversió patològica i no pas un acte lliure, Jowett va voler estudiar el tema i escriure quelcom de més interessant en la introducció al *Convit*. Amb aquesta intenció, el desembre del 1888, escriu a l'antic deixeble i bon amic John Addington Symonds, autor el 1873, del primer estudi no publicat sobre l'amor grec en anglès²²³⁷: "I intend adding a short essay to the *Symposium* on the subject of Greek love. Would you send me anything that you have written on the subject, & tell me of any passages"²²³⁸.

Sorprès i contrariat alhora per la demanda del vell professor, Symonds féu tot el possible per dissuadir el Master de dur a terme l'esmentat projecte, i amb admirable sang freda li manifestà la seva estranyesa i opinió sobre l'anterior introducció al *Convit* sense embuts: "Little good could come of such treatise in your book ... It surprises me to find you, with your knowledge of Greek history, speaking of this in Plato as 'mainly a figure of speech' ... Greek love was for Plato no 'figure of speech' but a present poignant reality. Greek love is for modern students of Plato no 'figure of speech' and no anachronism, but a present poignant reality. The facts of Greek history and the facts of contemporary life demonstrate these propositions only too conclusively"²²³⁹. Symonds trenca, doncs, l'estratègia de Jowett, el qual, d'altra banda, no canvià res de la seva introducció, però allò realment important és que l'alumne precoç fa que el mestre acari la gran paradoxa de la seva vida: utilitzar Plató amb la mateixa finalitat pastoral de la Bíblia sense adonar-se que estava jugant amb foc.

Davant la pregunta ingènua o no de Jowett sobre per què un simple recurs retòric com el de l'homosexualitat en Plató tenia tant d'efecte sobre els estudiants, Symonds respon "... I hope I have not spoken rudely. It is indeed impossible to exaggerate the anomaly of making Plato a text-book for students, and a household-book for readers, in a nation which repudiates Greek love, while the baser forms of Greek love have grown to serious proportions in the seminaries of youth and in great centres of social life belonging to that

²²³⁷. Es tracta de *A Problem in Greek Ethics*, el qual, segons David M. Halperin no tenia precedents en llengua anglesa, com queda demostrat per la bibliografia al respecte. Cf. Halperin, *One Hundred Years of Homosexuality and Other Essays on Greek Love*, p. 4.

²²³⁸. Jowett Papers I F 13/60-61.

²²³⁹. *The Letters of John Addington Symonds*, vol. III, 1885-1893, pp. 345-347.

nation"²²⁴⁰. Symonds no podia ser més punyent, malgrat el gran afecte que sentia per Jowett, i l'acusa d'allò que Linda Dowling anomena "the lesson of Oxford Hellenism"²²⁴¹, és a dir, el parany, o immensa contradicció d'obrir els ulls als joves a una altra dimensió de l'amor, per passar a mortificar-los brutalment si seguien l'exemple de l'il·lustre filòsof que ell mateix els havia presentat com model. Així, l'estudiant iniciat en els misteris de l'amor platònic passa de l'èxtasi a la perplexitat quan el sistema que l'ha format l'expulsa precisament per haver après la lliçó, com va ser el cas de Symonds i el Balliol: "He has nothing to urge in self-defence- except his inborn instinct, and the fact that those very men who condemn him, have placed the most electrical literature of the world in his hands, pregnant with the stuff that damns him"²²⁴².

Dos mesos més tard, el març del 1889, Symonds escriu al seu amic Henry Graham Dakyns sobre l'intent de Jowett de redactar un assaig sobre l'amor grec, i explica aquell desig en termes d'una certa mala consciència per part del professor: "he feels a little uneasy about the propriety of diffusing this literature in English, & wants to persuade himself that there can be no harm in it to the imagination of youth"²²⁴³. Symonds potser no s'equivocava. L'any 1877, un assaig de Richard St. John Tyrwhitt, intitulat **The Greek Spirit in Modern Literature**, publicat en la *Contemporary Review*, provà de desprestigiar l'hel·lenisme del Balliol, en especial Symonds, i també Whitman i Pater, però l'atac afectà sobretot Jowett, de qui va posar en relleu indirectament el seu abandonament de l'ortodòxia anglicana a favor de la pedagogia socràtica. Tyrwhitt volia posar al descobert que, darrera la substitució del cristianisme per l'ètica-estètica grega, no hi havia una base moral vàlida per a l'Anglaterra del dinou, sinó una excusa per justificar la sodomia, ja que, "(the) emotions of Socrates at the sight of the beauty of young Charmides ... are not natural: and it is well known that Greek love of nature and beauty went frequently against nature"²²⁴⁴. Jowett no n'era còmplice però, tot i que potser involuntàriament havia estat el motor i el responsable d'endegar l'anglo-hel·lenisme a Oxford sense preveure les conseqüències morals que se'n derivarien. Amb més implicació personal i afecte, i des de la postura contrària a Tyrwhitt, Symonds intentà que el seu mestre s'adonés d'aquesta dura paradoxa. Possiblement, volia passar-li comptes pels turments i culpabilitats viscuts durant la seva educació platònica.

²²⁴⁰. *Ibid.* p. 347.

²²⁴¹. Linda Dowling, **Hellenism and Homosexuality in Victorian Oxford**, p. 129, i més al·lusions en p. xiv, i pp. 128-132.

²²⁴². **The Letters of John Addington Symonds**, vol. III, 1885-1893, p. 347.

²²⁴³. *Ibid.* p. 365.

²²⁴⁴. *The Contemporary Review* 29, March 1877, p. 557.

De tota manera, Jowett sembla no haver-se ofès per la severitat de Symonds, al qual apreciava entranyablement, i li respongué amb humilitat però amb certa insistència: "I am very much obliged to you for the information about Greek Love & the list of references which will be very useful to me ... But I shall like very much to have a copy of your little unpublished pamphlet"²²⁴⁵. Jowett volia conèixer l'obra per la qual Tyrwhitt va voler enfonsar l'autor²²⁴⁶, i que valdria a Symonds un lloc d'honor en la lluita pels drets dels homosexuals. Malgrat els esforços per assabentar-se del tema i tractar d'entendre aquell aspecte del platonisme que tant l'horroritzava, Jowett no varià la seva censura inapel·lable de l'homoerotisme en la última edició dels diàlegs, i no donà cap més informació històrica al lector. Jo sóc del parer que, atesa l'enorme difusió del seu Plató, un gir envers una postura més comprensiva o cauta hauria minvat, en certa mesura, la intolerància homòfoba victoriana. I Symonds n'era conscient quan li demanà d'abstenir-se de fer l'esmentat assaig, perquè no confiava en la flexibilitat moral del Master.

10. Sigui per una sublimació homosexual que es remuntaria a la primera joventut com proposa Linda Dowling²²⁴⁷ o, com suggereixen veladament Faber²²⁴⁸ i àdhuc Hinchliff²²⁴⁹, pel desig "not only possible but necessary"²²⁵⁰ de suprimir l'energia sexual amb què es trobava a disgust, la veritat és que, arran el tractament directe de l'erotisme platònic per part de Jowett, amb el seu to recriminador, l'associació suspicax entre homosexualitat i platonisme, socratism o hel·lenisme, va esdevenir un lloc comú en el discurs quotidià de l'època victoriana. En són prova, per exemple, la identificació feta entre els anys setanta i noranta per Swinburne -un altre alumne molt influït i estimat per Jowett- de l'apel·latiu platònic amb pederasta²²⁵¹, i l'esment de l'amor platònic durant i després dels judicis d'Oscar Wilde.

L'any 1869, el pensador W. E.H. Lecky, conegut de Jowett i hoste seu l'any 1867, s'expressà sobre l'uranisme grec en termes que recorden el dur passatge homòfob d'aquest en **The Epistles of St. Paul** de l'any 1855²²⁵². En aquell text el llavors tutor del Balliol descriu l'abisme entre la civilització grega i la moderna a causa dels costums sexuals, que

2245. Jowett Papers, I F 13/60-61.

2246. Symonds no publicà **A Problem in Greek Ethics** fins l'any 1883, però en **Studies of the Greek Poets** del 1876, en feu un resúm, que fou la base de l'agressió de Tyrwhitt.

2247. **Hellenism and Homosexuality in Victorian Oxford**, p. 33.

2248. **Jowett: A Portrait with a Background**, p. 84.

2249. **Benjamin Jowett and the Christian Religion**, p. 135.

2250. **Jowett: A Portrait with a Background**, p. 84.

2251. Swinburne, **Recollections of Prof. Jowett**, p. 250, i **The Swinburne Letters**, pp. 261 i 264.

2252. **The Epistles of Saint Paul to the Thessalonians, Galatians, Romans, with Critical Notes and Dissertations**, 2nd. ed, vol. II, p. 77.

veia com una mena de taca que enterbolia la grandesa hel·lènica. Així, Lecky, estudiós de la moral i del racionalisme, qualifica les relacions eròtiques entre homes, segons H. Montgomery Hyde, com "the lowest abyss of unnatural love" i, per descomptat, "(the) deepest and strongest taint of Greek civilization"; àdhuc acaba confessant que "my task in describing this aspect of Greek life has been an eminently unplesant one"²²⁵³. Jowett hagués pogut firmar aquesta declaració.

En termes semblants, i amb el mateix ús indiscriminat de l'adjectiu "anti-natural", l'any 1895, Charles Gill, l'advocat de l'acusació contra Oscar Wilde en el segon judici, qualifica processalment el cercle de Wilde de "persons of sodomitical and unnatural habits, tastes and practices"²²⁵⁴. I l'obra i conducta de l'escriptor irlandès les titlla de immorals i obscenes, per ésser culpables de "to subvert morality and to encourage unnatural vice"²²⁵⁵. Gairebé un segle més tard, és a dir l'any 1980, el francès Félix Buffière, autor prolífic de la prestigiosa editorial *Les Belles Lettres*, repeteix el discurs homòfob vuitcentista, però amb molta més virulència encara: "Le mot 'pédérastie' ... n'a rien à voir, dans son principe, avec des relations anormales et vicieuses entre personnes du meme sexe"²²⁵⁶. El classicista en llengua francesa assegura a més que, "Pédérastie, pour Platon, signifie amour entre ames, exclut les rapports charnels"²²⁵⁷. Cal aclarir que no s'està referint a l'amor platònic ideal en termes generals sinó a l'eros homoeròtic. El senyor Buffière, coneixedor de l'obra de Jowett²²⁵⁸, però tot ignorant les recerques històriques de fa més d'un segle, nega que l'hàbit urànic fos part de la vida sexual de l'antiguitat en general: "Les Grecs ont condamné l'homosexualité, qui choquait leur gout et leur sens esthétique"²²⁵⁹. Amb massa folgança Buffière parla de "cette forme aberrante de l'amour" i de "ce vice contre nature qui déshonore une civilisation par ailleurs si brillante"²²⁶⁰. Fóra possible que Symonds hagi tingut por d'un resultat semblant en un possible assaig del seu mestre. La intransigència de Buffière xoca més que la de Jowett, potser perquè esperem que els moderns tinguin menys prejudicis en disposar de més coneixements.

¿Vull dir que a causa de Jowett els historiadors han tingut aprensions contra l'homosexualitat platònica, i que, a més, Oscar Wilde fou condemnat per la influència dels

²²⁵³. Cf. H. Montgomery Hyde, *The Trials of Oscar Wilde*, p. 356.

²²⁵⁴. *Ibid.* pp. 326-7.

²²⁵⁵. *Ibid.* pp. 326-7.

²²⁵⁶. Félix Buffière, *Eros adolescent: la pédérastie dans la Grèce Antique*, p. 5.

²²⁵⁷. *Ibid.* p. 7.

²²⁵⁸. *Ibid.* p. 427: una referència, si més no, a la interpretació de Jowett.

²²⁵⁹. *Ibid.* p. 7.

²²⁶⁰. *Ibid.* p. 10.

escrits del Master del Balliol? No voldria pas arribar tan lluny. Només vull posar de relleu que Jowett, en ser el primer gran traductor de Plató a l'anglès, i l'interpret més popular en llengua anglesa durnat un temps llarg, inicià una orientació en el tractament moralista de l'*érōs* platònic que fou dominant durant una època, mentre mostrava al món anglo-saxó una forma d'amor fins aleshores practicada però en descrèdit, i irònicament redimida per la complicitat innegable del filòsof grec.

11. Jowett, a l'igual que el seu mestre atenès, extremà el seu conservadurisme polític amb els anys. En la introducció al **Polític** del 1892, en el tercer volum de l'edició, justifica que el governant o legislador imposi el seu criteri tot pensant en l'educació o el bon govern: "The divine foundations of the state lay in education... and at the same time some little violence may be used ... Plato is strongly of opinion that the legislator, like the physician, may do men good against their will"²²⁶¹. Jowett, que en revisar aquesta versió vivia sota el govern conservador de Robert Cecil, està d'acord amb Plató que existeix una classe o tipus de persona nascuda per governar, i una altra per ésser governada. Altrament, creu, sorgiria el caos: "They will often learn by experience that the democracy has become a plutocracy"²²⁶². Però el problema rau en la manera com el filòsof rei combinaria la major intel·ligència amb el major poder. Com pot obtenir la força per conduir l'estat i reprimir els rebels? Jowett no hi troba resposta.

En tot cas, el preocupava profundament el tema de la democràcia. I en el mateix **Polític** planteja la pregunta amb certa timidesa: "who would listen to a proposal that the franchise should be confined to the educated or to those who fulfil political duties?"²²⁶³. Aquesta era la posició de Mill, tot i que, des d'un signe polític contrari i filosòficament distanciat de l'idealisme. Jowett, com bé diu Turner²²⁶⁴, no va ser mai un demòcrata. Així ho palesà en una carta del 1892 a Robert Morier, escrita sota la pressió social i política dels sindicats, que havien adquirit carta d'oficialitat el 1871 amb la Trade Union Act d'aquell any: "The change in English politics is very great during the last two years. The working-man is coming to the fore, and wants to dictate to the rest of society. He is not numerically one-tenth of the whole, but he is united and has a great deal of political ability. He has some sense of justice and order, but little or no sense of the rights of property...It seems not impossible than in the course of the next ten years we may have a struggle like that of the

²²⁶¹. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Fourth Edition, vol. III, p. 457.

²²⁶². *Ibid.* p. 459.

²²⁶³. *Ibid.* p. 461.

²²⁶⁴. F.M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 429.

Commune of Paris. Is it not likely that the great armies of Europe may some day be undermined by Socialism?"²²⁶⁵.

Els fets sagnants de la Comuna de París mai no tingueren lloc a Anglaterra, però sí la fundació de l'Independent Labour Party l'any 1893, i la fusió d'aquest darrer amb el Trades Union Congress en un comitè, que dugué a la creació del Labour Party o Partit Laborista l'any 1906. Gairebé un segle després de la carta de Jowett, l'escriptor anglo-japonès Kazuo Ishiguro retratà en **The Remains of the Day** una actitud semblant a la del Master, a través del discurs cruel i feixista d'un gentleman britànic a propòsit del majordom del seu amic: "... we still persist with the notion that this nation's decisions be left in the hands of our good man here and to the few million others like him. Is it any wonder, saddled as we are with our present parliamentary system, that we are unable to find any solution to our many difficulties? ... Democracy is something for a bygone era. The world's far too complicated a place now for universal suffrage and such like. For endless members of parliament debating things to a standstill..."²²⁶⁶. Caldria aclarir que l'episodi il·lustrat en la brillant novel·la d'Ishiguro va ésser situat l'any 1935. Nogensmenys, malgrat les similituds, no sembla ser que Jowett fos particularment anti-parlamentari, tot i que coincidia amb Plató -i amb els senyors Spencer i Darlington de **The Remains of the Day**- en el fet de voler apartar el ciutadà del carrer, és a dir, els no educats, dels òrgans de decisió del país.

Amb tot, resulta difícil conjugar aquest *coté* tan reaccionari amb la seva fama de liberal, o de "perhaps the last of the old Whigs"²²⁶⁷, com digué Swinburne. Per què va ser titllat de progressista si no n'era? Per la seva independència teològica, i la seva campanya per afavorir l'educació del poble, sens dubte. Un home que manté des dels anys 1850 que les **Les Lleis** de Plató contenen idees polítiques dignes d'imitació en els temps moderns: "No other writing of Plato shows so profound an insight into the world and into human nature"²²⁶⁸, i que en concret afirma que el despotisme benivolent és el millor estil per a un legislador²²⁶⁹, no pot ésser considerat un liberal, si no és per haver patit ell mateix algun tipus de repressió ideològica. No endebades, en la introducció a **Les Lleis** del 1892, tot i criticar la intrusió de l'Estat en la vida privada dels ciutadans i les institucions, hi troba, com assenyala Turner²²⁷⁰, un aspecte positiu, ja que, segons Jowett: "the spirit of persecution in

²²⁶⁵. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol II, p. 462.

²²⁶⁶. Kazuo Ishiguro, *The Remains of the Day*, p. 196 i p. 198.

²²⁶⁷. Swinburne, *Recollections of Professor Jowett*, p. 244.

²²⁶⁸. Benjamin Jowett, *The Dialogues of Plato*, Third Edition, vol. V, p. xxvii.

²²⁶⁹. Benjamin Jowett Papers, I B 20, p. 124.

²²⁷⁰. F.M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, 429.

Plato, unlike that of modern religious bodies, arises out of the desire to enforce a true and simple form of religion, and is directed against the superstitions which tend to degrade mankind"²²⁷¹. Així, gràcies a la intervenció de l'Estat Britànic en la Public Worship Act del 1874, el govern va posar límits al poder de l'Església Anglicana que havia castigat tant Jowett i els teòlegs liberals. Tolerància per a tothom, demanà tot parafrasejant Sir Thomas More, menys per als intolerants i els ateus²²⁷².

Havent qualificat Plató -en el diàleg suara esmentat- de "half socialist" i "half conservative"²²⁷³, ell, amb la satisfacció del "self-made man" i els seus ideals educatius, s'hi devia identificar. No era conscient que aquella casta de governants il·luminats que volia fabricar des del Balliol podia arribar fins i tot en contra del poble que havia de dirigir. En la darrera edició de **La República**, Jowett féu una interpretació política de l'al·legoria de la caverna força suggerent. Hi veu dues classes d'iniciats: d'una banda, el captiu que surt de la caverna, veu la llum, s'enlluerna i torna a la foscor confús i cec, i de l'altra, el savi pacient que s'ha pogut adaptar a la brillantor de la idea del Bé, i torna voluntàriament a la cova a fi de rescatar els seus companys²²⁷⁴. Poc menys que la sinistra figura del salvador de la pàtria. Pel que feia als primers, Jowett no dubta a comparar-los als utilitaristes o als positivistes: "they have been intoxicated with great ideas, such as liberty, or equality, or the greatest happiness of the greatest number, or the brotherhood of humanity... They are full of light, but the light to them has become only a sort of luminous mist or blindness. Almost every one has known some enthusiastic half-educated person, who sees everything at false distances, and in erroneous proportions"²²⁷⁵.

És impressionant la seguretat de Jowett en afirmar específicament que Mill i Burke patien alguna mena de desordre intel·lectual que els impedia de veure les coses en llur exacta proporció. Aquests, segons el Master, encecats per la llum errònia d'unes idees confuses es van dedicar a teoritzar sense tenir en compte l'aplicació pràctica de les seves hipòtesis. Per sort, tots dos acusats no van viure prou per sentir les seves crítiques. Plató, diu Jowett, en canvi, que és racional i passional, socialista i conservador, idealista i pragmàtic: "It has been said that Plato flies as well as walks, but this falls short of the truth; for he flies and walks at the same time, and is in the air and on firm ground in successive instants"²²⁷⁶. El realisme de Plató el dugué a considerar la substitució del filòsof de **La República** per la del

²²⁷¹. Benjamin Jowett, *The Dialogues of Plato*, Fourth Edition, vol. IV, p. 179.

²²⁷². *Ibid.* p. 179.

²²⁷³. *Ibid.* p. 110.

²²⁷⁴. *The Republic of Plato*, translated into English by Benjamin Jowett, Third Edition, vol. II, p. 41.

²²⁷⁵. *Ibid.* p. 42.

²²⁷⁶. *Ibid.* p. 110.

legislador de **Les Lleis**, ja que la ciutat dels seus somnis era inviable, i es tractava, com digué Ciceró, de baixar la filosofia vers la terra i de romandre "within the horizon of practical politics"²²⁷⁷. Jowett acaba la introducció a **Les Lleis** elogiant la síntesi de la maduresa platònica entre contemplació i experiència, i lamentant el desenvolupament hel·lènic del platonisme en misticisme neoplatònic, lluny del tot, segons ell, d'aquella producció espiritual noble que es demanava en el **Fedre**.

La tercera edició es tanca amb unes imatges poetitzants del Plató grec, tot i que recorden més aviat els paisatges serens i idíl·lics d'Oxford, però aquesta capacitat d'adaptació fou possiblement un dels trets més atractius per als seus contemporanis, Wilde i Pater, per exemple. Amb certa nostàlgia, Jowett recorda que Plató, "who was 'the last of poets'"²²⁷⁸, no escriví en **Les Lleis** més que prosa. Reconeix que el filòsof purista i antidogmàtic dels primers diàlegs ha esdevingut més retòric i sever amb la vellesa. I, encara que les ales de la imaginació se li hagin plegat definitivament al final, el podem encara entreveure amb certa fantasia olímpica o a la manera sobrenatural de James Barrie: "We may see him with the eye of the mind in the groves of the Academy, or on the banks of the Ilissus, or in the streets of Athens, alone or walking with Socrates,... Or we may compare him to a statue hid away in some temple of Zeus or Apollo, no longer existing on earth, a statue which has a look as of the God himself... So, ... we linger around the memory of a world which has passed away"²²⁷⁹. Jowett conclou l'última edició del seu Plató, amb la nebulosa confusió d'un conte de fades o, com digué de **La República**, amb la premonició d'un somni²²⁸⁰.

L'edició del 1892 va rebre crítiques més apagades però també menys brillants que les anteriors. El *National Observer* la qualificà irònicament de "apunts magnífics" per a estudiants, i d'estar molt per sota quant a "the famous versions of the 16th century, to Shelley's brilliant fragment, to the admirable masterpiece of Messrs. Butcher and Lang"²²⁸¹. L'anomenada traducció de **L'Odissea** d'Homer de Butcher i Lang del 1873, se sumava a la llista important d'edicions crítiques i versions angleses que van aparèixer a l'últim quart de segle, i que en bona part van eclipsar el superable treball de Jowett. *The Tablet* elogià la seva traducció del **Convit**, tot i que advertí que el diàleg podia desconcertar part del públic victorià, i tant *The Saturday Review* com *The Standard* van celebrar el valor literari, si més

²²⁷⁷. Jowett, *The Dialogues of Plato*, Fourth Edition, vol. IV, p. 14.

²²⁷⁸. *Ibid.* p. 187.

²²⁷⁹. *Ibid.* p. 188.

²²⁸⁰. *Ibid.* vol. i, p. 4.

²²⁸¹. Sense autor ni data. En *Jowett Papers*, I G 16/11, 5).

no, de l'edició, feta especialment "for Englishmen who have no Greek"²²⁸². Així, la tercera edició del Plató de Jowett va ser recol·locada com a llibre de text i obra divulgativa.

Tampoc no sembla que Jowett esperés gaire aldarull pel seu tercer Plató. En una carta a Florence Nightingale, del 1887, sobre la revisió del text li confessà: "I find very congenial and I hope not altogether useless work. It seems to be suited to a feeble brain & is rather a soothing occupation"²²⁸³. En tot cas, Plató l'havia acompanyat de tal manera i havia estat el substituït de tantes altres coses que, segons Abbott, a la fi de la seva vida escriví una carta on reconeixia "that his happiest hours have been spent with Plato"²²⁸⁴. Culminada la seva missió platònica, Jowett morí un u d'octubre del 1893, a Hampshire, quan visitava el seu amic Sir Robert Wright. Era diumenge, a les tres de la tarda, i segons Abbott, les seves darreres paraules van ser per al Balliol: "Bid farewell to the college"²²⁸⁵, digué poc abans d'expirar. No mancà tampoc a l'antic fill del pelleter un record de gratitud per la bona fortuna que acompanyà la seva innegable força de voluntat tota la vida. Mentre agonitzava i davant dels nombrosos amics que l'envoltaven, digué: "Mine has been a happy life, I bless God for my life"²²⁸⁶.

L'enterrament a Oxford va ser el dia sis d'aquell mes que marcà les dates més assenyalades de la seva vida. La comitiva fúnebre que va acompanyar el ferètre des del Balliol al cementiri de St. Sepulchre del barri oxonià de Jericho, va omplir l'àmplia avinguda de St. Giles de gom a gom. La massa estudiantil i les personalitats més rellevants del món acadèmic britànic van acudir a la multitudinària cita. Jowett moria als setanta-sis anys, amb admiradors i detractors, però amb la reverència general. Passà a l'història com l'home que, en paraules de Florence Nightingale, havia fet un favor al món en transmetre la *quasi* perfecta filosofia platònica, sense esmentar "a Jowett reforming a whole college, not to say two-nay, almost a whole university"²²⁸⁷. Nightingale, qui havia escrit aquestes línies l'any 1868, es quedà curta en el seu pronòstic. Jowett, en canvi, havia estat més transcendental pel que fa al seu propi destí quan l'any 1876 digué sobre la seva tasca filosòfica: "I cannot say *vixi*, for I feel as if I were only just beginning and had not half completed what I have intended. If I live 20 years more I will, *Dei gratia*, accomplish a great work for Oxford and

²²⁸². *Ibid.*

²²⁸³. En E.V. Quinn and J.M. Prest, *Dear Miss Nightingale, A Selection of Benjamin Jowett's Letters, 1860-1893*, p. 306.

²²⁸⁴. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 405.

²²⁸⁵. *Ibid.* p. 433.

²²⁸⁶. *Ibid.* i George Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 424.

²²⁸⁷. En E.V. Quinn and J.M. Prest, *Dear Miss Nightingale, A Selection of Benjamin Jowett's Letters, 1860-1893*, p. 149.

for philosophy in England"²²⁸⁸. Si el qualificatiu es correspon amb la qualitat del seu treball, és discutible, però no pas la influència del seu estil i les seves conviccions.

El testament del Master, generós amb els germans Martha i Matthew Knight, al seu servei durant molts anys, advertí que la correspondència personal fos cremada, i que la part no testada del seu patrimoni anés al Balliol College, així com els drets d'autor del Plató: "I specially bequeath the perpetual copyright of my writings to Balliol College. I desire that they may be republished from time to time as may seem expedient, and that the profits, if any, arising from the republication of them shall be invested from time to time and the income thence accruing applied in the first place to the improvement or correction of them"²²⁸⁹. Afegí que, en segon lloc, les possibles ganàncies s'invertissin a promoure els estudis clàssics, i l'ensenyament en general. Amb aquests beneficis es va establir una fundació, anomenada The Jowett Copyright Trustees, que l'any 1953 féu la quarta edició dels diàlegs. En un intent de complaure els desigs de Jowett, i a fi de posar al dia l'obra de l'antic Master els editors van optar per *des-victorianitzar-la*, tot retallant de la tercera edició els trossos més significatius de les introduccions, i eliminant-ne les anàlisis marginals. Van introduir les lletres sub-divisòries de la paginació Stephanus i basaren el text en l'edició de Burnet per a l'Oxford Clarendon Press, dels anys 1900-1907. La traducció va ser revisada i àdhuc corregida, i els diàlegs van ésser re-ordenats.

Amb les reduccions esmentades, la versió tornà a la presentació primerenca en quatre volums de l'any 1871, però quedà desprovista del seu màxim interès històric, com ara el tractament dels temes més candents d'interès social i moral. No hi ha hagut cap més re-edició fins ara. Nogensmenys, i malgrat llurs limitacions, les traduccions de Jowett, en llur condició de *clàssic*, continuen essent publicades en les innombrables recopilacions, edicions o seleccions de Plató fetes per les editorials anglo-saxones. Res no li podria haver agradat més que comprovar que la posteritat no només no l'ha oblidat, sinó que encara hi ha molts que el troben útil, tal i com ho esperava el Jowett moribund que parlà amb la dona de Lewis Campbell quinze dies abans del seu final: "I am well satisfied with the work which Lewis and I have done on Plato. Of course, every man's work is but a poor thing; still, I think, this is good in its way. It will be a good to philosophy and a good to morality. It will be read for many years, and then it will be superseded. There is nothing that I would rather have done

²²⁸⁸. I. George Faber, *Jowett, a Portrait with a Background*, p. 404.

²²⁸⁹. Abbott & Campbell, *Life and Letters of Benjamin Jowett, M.A. Master of Balliol College Oxford*, vol. II, p. 476.

than this work. ... The ideas of Plato, the attempt after an order of the world, though it was not right, was an attempt in the right direction"²²⁹⁰.

Algunes d'aquelles *deficiències* del platonisme, potser aquelles que Jowett més temia, van ser, tanmateix, assimilades i professades amb fervor per alguns dels seus deixebles i lectors més cèlebres, com ara Symonds, Pater o Wilde. Com si es tractés d'una mena de fills sacrílegs, aquests platonistes finiseculars es rebel·laren contra les exhortacions del Master, tot tancant les interpretacions i lectures del dinou anglès amb la seva peculiar i agosarada brillantor.

²²⁹⁰. *Ibid.* p. 431.

SISENA PART

L'amor que no gosa dir el seu nom

I. Socratisme, platonisme, uranisme, androgínia, inversió i homofòbia: l'erotisme estetitzant de Pater, Symonds i Wilde

"In thy immortal part
Man, as well as I, thou art.
But something 'tis that differs thee and me,
And we must one even in that difference be.
I thee both as a man and woman price,
For a perfect love implies,
Love in all capacities"

Abraham Cowley, *Platonic Love*, 1656²²⁹¹.

A la pregunta de Charles Gill, advocat de l'acusació, sobre la naturalesa d'aquell amor que no gosa dir el seu nom, Oscar Wilde va respondre en el segon judici: " 'The love that dare not speak its name' in this century is such a great affection of an elder for a younger man as there was between David and Jonathan, such as Plato made the very basis of his philosophy, and such as you find in the sonnets of Michelangelo and Shakespeare. It is that deep, spiritual affection that is as pure as it is perfect"²²⁹². La sala quedà impressionada. Tanmateix, Gill continuà el seu interrogatori, aparentment impassible. Però, ¿com pot ser que el Plató victorià, estudiat al detall per Grote i traduït i comentat per Jowett, posés tan poc èmfasi en aquell amor que era ni més ni menys que 'la base de la seva filosofia', segons el discurs de Wilde? La veritat és que l'historiador de Grècia, tot i ser sensible al tema de la pederàstia, féu una mena de dissecció del platonisme que el dugué a triar els aspectes que com a racionalista i escèptic l'interessaren més. Fins i tot avaluà positivament l'erotisme com a mètode de descobriment de la veritat, però no l'integrà substancialment en la resta de la seva recerca²²⁹³.

D'una banda, Benjamin Jowett havia fet tots els possibles per tal d'amagar o, si més no d'excusar, aquell vessant de la filosofia platònica que no s'avenia gens amb la seva

²²⁹¹. *The Norton Anthology of Poetry*, pp. 331-2.

²²⁹². H. Montgomery Hyde, *The Trials of Oscar Wilde*, p. 201

²²⁹³. Citat per Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, p. 397.

croada moralista, encara que encaixava massa bé en el context masculí i filohel·lènic oxonià, paradoxa que angoixava el Master del Balliol. D'altra banda, l'assaig capdavanter de Shelley sobre els hàbits amorosos dels grecs resultava ja massa fosc i confús per al pensament victorià, tot i que Arthur Hallam, el gran amic de Tennyson i inspirador del *In Memoriam*, havia recuperat vers l'any 1831 l'argument esgrimit pel poeta romàntic sobre el descrèdit de la dona a favor d'una sobreestimació arbitrària de l'home com a base de la seva justificació de l'amor grec: "Hence that frequent commendation of a more lively sentiment than has existed in other times between man and man, the misunderstanding of which has repelled several from the deep tenderness and splendid imaginations of the Phaedrus and the Symposium, but which was evidently resorted to by Plato, on account of the social prejudices which at that time depressed woman below her natural station ... would have rendered it perhaps impossible to persuade an Athenian audience that a female mind ... could ever possess attractions at all worthy to fix the regard, much less exhaust the capacities of this highest and purest manly love"²²⁹⁴. Aquesta explicació perdé pes a la fi de segle i, a causa de la misogínia imperant i l'acceptació tàcita que el sexe masculí era més atractiu, cap dels estetes platònics no trobà a faltar un model alternatiu de dona, ni pensant en l'Antiguitat ni en llur temps i espai.

1. A la fi dels seixanta, el Plató que estimava i desitjava els homes començà a fer sentir la seva veu, bé que a trossos, molt suaument, gairebé xiuxiuejant i servint-se usualment de l'art o la literatura. El primer estudi que deixà entreveure la importància de l'homoerotisme en Plató el publicà l'any 1867 el representant més significatiu d'aquest platonisme estètzant, Walter Pater, (1839-1894), a propòsit de Winckelmann, el seu gran *arbiter elegantiae*. L'ideal de bellesa andrògina i l'abstracció contemplativa de l'excel·lència física desenvolupada per l'hel·lenista germànic van orientar Pater vers una apreciació purament masculinista de l'art grec que mantingué fins a la mort. Això no obstant, a mesura que la seva reputació entrava en zona de perill es va veure obligat a retallar i moderar parts de l'assaig esmentat en edicions successives, per tal de no ofendre la moral pública.

El text sobre Winckelmann fou seguit per un altre sobre Leonardo, i l'any 1871 els temes foren Pico della Mirandola i Miquel Àngel, sempre amb el mateix tarannà recargolat i peculiarment voluptuós. Pater parlava d'amistats molt especials, com per exemple, Andrea Salaino, "beloved of Leonardo, for his curled and waving hair ... or men of ... princely habits of life ... with just enough genius to be capable of initiation into his secret"²²⁹⁵.

2294. Citat per Richard Dellamora, *Masculine Desire, The Sexual Politics of Victorian Aestheticism*, p. 24.

2295. "Leonardo da Vinci", en *Selected Writings of Walter Pater*, p. 41.

Explicava també l'entusiasme de Winckelmann davant joves més bells que l'arcàngel de Guido Reni, emoció que comparava a la descrita per Plató en el *Fedre*, o la que es palesa davant els bells adolescents del *Lisis*²²⁹⁶. L'any 1885, *Marius the Epicurean*, una autèntica novel·la filòsòfica, melancònica i exòtica, descrivia l'educació emocional i intel·lectual d'un heroi modern -que bé podia ésser el mateix Pater- amb dues imatges del món: la purament individualista i la del compromís cívic, tot tenint un vel de platonisme com a rerafons. Però, malgrat aquest marc, el personatge no vol en cap cas optar per una via únicament metafísica i sacrificar la vivència sensual. Els *Imaginary Portraits* del 1887, i *Appreciations* del 1889, revelen una homosensualitat molt arrelada, en què els sentiments protectors i amorosos d'un personatge envers un altre es barrejaven amb imatges de dolor i catàstrofe psíquico-física. No era difícil de trobar empremtes platòniques en aquests assaigs i contes, però un tractament exclusiu de la filosofia de Plató per part de Pater trigaria una mica més a concretar-se.

Quan l'any 1893 aparegué *Plato and Platonism*, un recull de les seves classes a Oxford sobre *La República* platònica entre els anys 1875 i 1892, Pater va rebre aparentment la difícil aprovació d'un Benjamin Jowett fatigat però encara puixant²²⁹⁷. El Plató de Pater -anti-metafísic i un xic místic alhora, evolucionista i gens pragmàtic però, heraclíteu o hegelianista i no obstant religiós, sensual però continent, molt racional tot i que profundament psíquic, i homosexual encara que respectuós amb l'ordre públic i el principi d'autoritat- no tenia precedents en la història acadèmica britànica, malgrat que portés en la sang els trets hereditaris de Grote i Jowett. El llibre va precedir en un any la seva mort i en dos l'escàndol de Wilde arran del procés endegat pel marquès de Queensberry. Fou aleshores quan els dilemes de *Marius the Epicurean* amb la seva especial atmosfera i els cadenciosos vaivens especulatius de *Plato and Platonism* foren associats definitivament -si no ho havien estat abans- a l'idealisme inquietant i erotitzat de *Dorian Gray*, a l'hellenisme madur i sentit de *De Profundis*, així com als assaigs clarament homoeròtics de John Addington Symonds.

2. Tots tres autors reberen càstigs de molt diversa consideració per llurs vides i obres, i el Plató que deixaren, el menys acadèmic de tots, és potser el més recordat avui en dia. És el Plató més literari, més *gay* i, en un sentit formal, el més atractiu. En el seu moment, però, fou objecte d'una gran diversitat de judicis que anaven des de l'admiració incondicional dels iniciats i simpatitzants fins al menyspreu, la befa, o el fàstic sentit per l'*establishment*. En

²²⁹⁶. "Winckelmann", en Walter Pater, *El Renacimiento, Arte y Poesía*, pp. 160 i 154.

²²⁹⁷. Vegeu Michael Levey, *The Case of Walter Pater*, p. 193; i, per una versió més escèptica d'aquesta receptivitat, Richard Jenkyns, *The Victorians and Ancient Greece*, p. 261.

tot cas, quan el segle acabava, un Plató poc rigorós, refinat, ultra sensible, nostàlgic, pederasta per inclinació i convicció, políticament reaccionari, radicalment masclista, més aviat amoral i, sobretot, immers en un món on l'art era tan essencial que era fins i tot imitat per la natura, retornava, amb toga de luxe i exquisidesa gestual a una certa forma de clandestinitat. Malgrat algunes mostres d'exhibicionisme, s'ha d'aclarir, però, que ni Pater, ni Wilde ni Symonds publicaren mai obertament llurs pròpies preferències sexuals en vida. Altrament, la censura hauria prohibit la publicació legal de semblants escrits. El tema era reconeixible i el nom també, però sempre hi havia alguna coartada que impedia justificar literalment una acusació legal d'escàndol públic. Symonds fou potser el més directe, tot i que el to científic de les seves recerques li podia servir de protecció. Tot i això, una càrrega eròtica persistent planeja sobre la literatura de tots tres i la sensació en llegir-los és que una hipotètica ignorància del mòbil sexual que els motiva privaria moltes de les seves obres d'aquella clau única que els dona ple sentit i coherència.

3. Segons Linda Dowling, era difícil, als anys noranta i immediatament després dels judicis a Oscar Wilde pels delictes d'indecència greu i sodomia, "to pronounce the word 'Hellenism' without an insinuating sneer"²²⁹⁸. De tota manera i a fi de ser sincers, la paraula ja estava *sota sospita* des dels anys setanta, quan l'ensenyament de Plató a Oxbridge s'estenia, i els estudis de Grote i Jowett al·ludien al tema de l'homosexualitat hel·lènica des de punts de vista gairebé antagonics. L'anomenada **New Republic** de Mallock, a més d'introduir el lector victorià en l'univers filohel·lènic dels artistes olímpics i decadents de l'any 1877, posa en boca de Robert Leslie, un esteta que podria parodiar William Money Hardinge, l'amant prohibit de Pater, un diàleg que, en certa manera, suggereix la nova sensibilitat "intensa" i sensual de forma transgressora. Leslie, doncs, amb certa condescendència masclista li diu a la lletraferida Mrs. Sinclair que filosofa sobre la bellesa perfecta del paisatge amb un esperit clarament contemplatiu: "'Really,... you are certainly most Hellenic. First you talk of Sappho, now of Ideas of Beauty. Are you a Platonist?' 'Mr. Leslie, of course I am', said Mrs. Sinclair, somewhat misapprehending his meaning. 'I never heard such an impertinent question. Platonism, however, is a very rare philosophy in these days, I'm afraid'"²²⁹⁹.

Quin podia haver estat el malentès entre tots dos interlocutors a propòsit de Plató? La menció, per part de Leslie, de l'hel·lenisme, del platonisme i de Safo -més acceptada

²²⁹⁸. Linda Dowling, **Hellenism and Homosexuality in Victorian Oxford**, p. 35.

²²⁹⁹. W. H. Mallock, **The New Republic**, p. 73.

aleshores com a poetessa lírica eròtica que no pas com a poetessa lèsbica.²³⁰⁰ podria fer pensar en una soterrada al·lusió als coneguts hàbits hel·lènics de Hardinge, i a la relació entre *Grecian Gusto*, Plató i homosexualitat. Vers el mateix període, unes cartes de Swinburne a Theodore Watts del 1873, escrites amb la pedanteria que li era habitual, palesen la identificació primerenca i explícita d'hel·lenisme i platonisme amb desig homoeròtic. Li escriu per parlar del procés judicial contra el pintor del cercle Pre-Rafaelita, Simeon Solomon, teòricament amic de Swinburne, i detingut per alternar en uns lavabos públics de Londres. Swinburne argumentava a Watts els motius pels quals convenia allunyar-se de Solomon: "I do think a man is bound to consider the consequence ... of allowing his name to be mixed up with that of a _____ let us say, a Platonist; the term is at once accurate as a definition and unobjectionable as an euphemism"²³⁰¹.

El poeta decadent troba que l'adjectiu "Platonist", més enllà del seu sentit idealista, és ja sinònim d'homosexual. De fet, l'utilitzà en diverses ocasions. Un mes després de la carta esmentada, escriu al mateix corresponçal i sobre la mateixa persona -aquesta vegada intentant evitar una probable trobada entre Jowett i Solomon-, amb l'excusa de no voler incomodar el Master per la presència de l'indesitjable transgressor: "I have no wish, especially in his company, to encounter that of a Platonist of another sort than the translator of Plato -'translator he too' as Carlyle might say, of Platonic theory into Socratic practice ..."²³⁰². No entraré a discutir els embuts oportunistes de Swinburne, el nom del qual tenia poc a perdre pel que feia a la seva *decència*. Allò que m'interessa és remarcar el fet que, en l'últim quart de segle, el vessant sexual del platonisme resultava tan conegut per a les classes cultivades -en especial a Oxford- que el mot "platònic" era part de llur argot quotidià i es feia servir en comptes de 'pederasta' en la informalitat d'una carta entre amics. Més endavant, els termes "Dorian" i "Uranian" passarien a ésser variacions usuals del mateix.

4. Ara bé, Swinburne, ex-alumne de Jowett al Balliol, apunta en la darrera carta a Watts a un altre detall de certa importància: qualifica Solomon d'executor 'socràtic' de la teoria platònica. La idea que Sòcrates era un pederasta més actiu que Plató ve donada sens dubte per la imatge que plasma Plató en el *Convit* a través d'Alcibiades; també per la famosa escena del *Càrmides*²³⁰³, i per alguns comentaris que fa Sòcrates de si mateix com a expert

2300. Jowett esmenta Safo en la introducció al *Fedre* de la tercera edició del seu Plató, vol. I, p. 407. Però no sembla donar-li un contingut condemnatori, per tant, no podia estar tan estesa la convicció que Safo era lesbiana. Quant a la història de les traduccions de Safo i la reivindicació de la seva sexualitat per Renée Vivien, vegeu Joan De Jean, *Fictions of Sappho 1546-1937*, pp. 198-299.

2301. *The Swinburne Letters*, vol. II, 1869-1875, p. 261.

2302. *Ibid.*, p. 264.

2303. *Càrmides* 155 d-e.

en les coses de l'amor²³⁰⁴. Aquell 1873, John Addington Symonds, deixeble també de Jowett, deia, en un pamflet valuosíssim que no es féu totalment públic fins a l'any 1901, que el fet que Sòcrates no aparegués en **Les Lleis** i que fóra l'anònim "atenès" qui parlés en contra de la pederàstia, era un indicatiu de la implicació personal del mestre de Plató: "It is therefore, not improbable that the philosophical idealisation of paiderastia, to which the name of Platonic love is usually given, should rather be described as Socratic"²³⁰⁵.

L'observació de Symonds també l'havia fet Jowett amb gran incomoditat en la seva introducció al **Convit**²³⁰⁶, mortificació que sembla més seriosa encara si recordem que el Master era freqüentment comparat a Sòcrates per la seva tasca didàctica, tal com ho palesa la dedicatòria de Grant en l'edició de l'**Ètica** d'Aristòtil²³⁰⁷. La descripció del desig de Sòcrates en veure el cos esplèndid de Càrmides va despertar la fantasia de molts uranistes²³⁰⁸. Fins i tot l'afecte de Sòcrates pel jove Fedó en el cast diàleg homònim havia excitat la imaginació homòfila de Forster en **Maurice** quan Clive Durham descobreix que estima el seu company: "The love that Socrates bore Phaedo now lay within his reach, love passionate but temperate, such as only finer natures can understand..."²³⁰⁹. Molts anys després, Yourcenar va trobar l'erotisme pederàstic implícit en les carícies de Sòcrates als cabells de Fedó, en un to molt a la manera de Pater: "Puisque la chair est après tout le plus beau vêtement dont puisse s'envelopper l'ame, que serait Socrate sans le sourire d'Alcibiades et les cheveux de Phédon?"²³¹⁰.

K.J. Dover es fa ressò del 'descobriment' de Symonds i el desenvolupa: Sòcrates és l'inspirador directe de la pederàstia platònica, però no pel fet simple d'ésser o no homosexual personalment, sinó per haver fundat una filosofia metafísica i un mètode basats en l'**èthos** homosexual atenès²³¹¹. Més o menys allò que ja havia avançat Wilde en el seu discurs a l'Old Bailey. És en aquest punt on rau el gran interès a subratllar la connexió entre l'eros platònic i el mètode socràtic de la maièutica, perquè el Plató dels estetes finiseculars no

2304. En **Convit** 177d Sòcrates diu: "... afirmo la meua ignorància en tot excepte en les coses de l'amor". *Op. cit.* p. 40. I en **Lisis** 204 b-c: "... soc un pobre inútil per a la major part de les coses, però, per alguna raó, he rebut dels déus el do de poder distingir al primer cop d'ull, l'amant de l'enamorat".

2305. John Addington Symonds, **A Problem in Greek Ethics (Being an Inquiry into the Phenomenon of Sexual Inversion)**, p. 48.

2306. Jowett, **The Dialogues of Plato**, First Edition, 1871, vol. I., p. 486.

2307. Sir Alexander Grant, **The Ethics of Aristotle**, Fourth Edition, 1885, pàgina de presentació: "The Socrates of my youth...".

2308. Vegeu Wilde en un poema homònim, i en "The Portrait of Mr. W.H.", en **Lord Arthur Savile's Crime and Other Stories**, p. 188.

2309. E.M. Forster, **Maurice**, p. 91.

2310. "Phédon ou le vertige", en **Oeuvres Romanesques**, p. 1111.

2311. K. J. Dover, **Greek Homosexuality**, pp. 153-4.

és solament un contemplador ni menys encara únicament un *voyeur* de joves agraciats. Almenys en teoria, els uranistes concebien la relació amb un altre home en termes també pedagògics, a la manera recíproca del Fedre, o àdhuc en la línia dels "Oxford tutorials", és a dir, una relació homoeròtica, però també homosocial, un itinerari conjunt dels amants envers algun tipus de saviesa considerada superior.

El crític i professor de Cambridge Oscar Browning, recordat, entre d'altres defectes, per una misogínia recalitrant que Virginia Woolf denuncià sense contemplacions en *A Room of One's Own*²³¹², observà no gensmenys la intencionalitat emocional de l'homoerotisme platònic o socràtic: "Few people know that the aesthetic movement which had so much influence in England from Ruskin to Oscar Wilde had as one of its characteristics a passionate desire to restore 'Greek Love' to the position which its votaries thought it ought to occupy. They believed that bisexual love was a sensual and debasing thing and the love of male for male was in every way higher and more elevating to the character"²³¹³. L'exaltació de l'amor masculí féu del Fedre i el Convit platònics els textos sagrats dels amants refinats d'una Natura viril. I és d'acord amb aquest patró que Clive Durham viu el seu idil·li amb Maurice Hall en l'esmentada novel·la de Forster: "He led the beloved up a narrow and beautiful path, high above either abyss. It went on until the final darkness ... and when that descended they would at all events have lived more fully than either saint or sensualist, and would have extracted to their utmost the nobility and sweetness of the world. He educated Maurice, or rather his spirit educated Maurice's spirit, for they themselves became equal"²³¹⁴.

És evident que quan Swinburne fa l'al·lusió a Sòcrates no està pensant en la relació didàctica que aquest recomana, sinó en el tòpic creixent del Sòcrates seductor i àvid de bellesa masculina. I és cert també que no tots els uranistes platònics complien les lleis de l'idealisme eròtic proposat en el Fedre. La praxis platònica o més aviat socràtica, tal i com l'enfocà Swinburne, causà més d'una crisi de consciència. Tal serà el cas de John Addington Symonds, que acabà rebutjant el platonisme per inassequible i frustrant. O el d'Alfred Douglas, que potser no va patir cap crisi moral però sí d'esquemes filosòfics fins a dir en una edició de la *Revue Blanche* del 1895 que l'amor de Wilde per ell era *purament físic*. Segons Douglas, l'escriptor se sentí atret pels seus encants físics -"it matters little whether they are real or whether they exist only in the imagination of my friend"²³¹⁵. Ara bé, volia

2312. En Virginia Woolf, *A Room of One's Own*, p. 52.

2313. Citat per Linda Dowling, *Hellenism and Homosexuality in Victorian Oxford*, p. 115.

2314. E.M. Forster, *Maurice*, p. 91.

2315. Richard Ellmann, *Oscar Wilde*, p. 459.

deixar *clar* a la publicació francesa que aquell amor era, alhora, més espiritual que sensual; en resum, "l'amour de mon ami pour moi était platonique, c'est-à-dire pur"²³¹⁶. El comentari que en fa Richard Ellman és divertit i eloqüent: "The contradiction between 'purely physical' and 'more spiritual than sensual' left Plato in tatters"²³¹⁷. Però la incoherència de Douglas reflecteix una desorientació més generalitzada.

Un cas encara més desconcertant és el de Marc-André Raffalovich, enemic declarat de Wilde, amic de Pater, i autor de *Uranisme et Unisexualité*, un estudi pioner sobre el desig masculí, publicat l'any 1896. Raffalovich parla de "l'amour platonique de Platon", i sembla equiparar-lo amb el "platonisme *intense* des modernes"²³¹⁸. La intensitat era el *leimotiv* decadent, però l'escriptor francès atribueix directament a aquest tipus d'amor platònic una sèrie de carícies entre els enamorats que no arriben a cap clímax, ja que una "decentralisation de la sensualité corporelle" és el "but avoué de l'amour platonique"²³¹⁹. Raffalovich, a més, descriu amb gran detall les variacions i els refinaments eròtics que han de seguir els amants platònics en llur croada d'inhibició orgàsmica: "coucher dans le lit de l'aimé, avec caresses, mais sans actes sexuels, est le but physique de l'amour platonique selon Platon"²³²⁰. També parla de tendreses eròtiques "platoniques ou autres"²³²¹, amb la qual cosa entenem que per 'amor platònic' ell interpreta una sensualitat ben tendra, però no la consumació de l'acte sexual. La idea inspiradora es troba en el *Fedre*, però costa de creure que algú afirmi que Plató s'expressà en aquests termes. Això no obstant, en ocupar-se d'Oscar Wilde, Raffalovich presenta un Plató molt diferent: "Platon et les autres (Miquel Angel, Shakespeare, etc.) ont célébré le dressage d'une ame par une autre, l'amour qui est le commencement de la sagesse"²³²². No s'acaba, doncs, d'entendre. Hi havia confusió i, a la vegada, una voluntat forta de rehabilitar la pederàstia amb arguments de tipus intel·lectual i místic que sovint duïen a contradiccions com les ara esmentades.

5. Una certa frivolitzaió envers l'homoerotisme platònic féu que, cap als anys vuitanta, Plató perdés la irreprotxabilitat que guanyà amb la divulgació endegada per Jowett i que havia familiaritzat el lector mig amb unes nocions elementals del platonisme fins feia poc restringides al públic universitari. Una prova la tindríem en el fet que Swinburne, en escriure

2316. *Vidi* H. Montgomery Hyde, *The Trials of Oscar Wilde*, p. 347.

2317. Richard Ellmann, *Oscar Wilde*, pp. 458-9.

2318. Marc-André Raffalovich, "Uranisme et Unisexualité", en *Étude sur Différents Manifestations de L'Instinct Sexuel*. Bibliothèque de criminologies, vol. 15. pp. 119-20.

2319. *Ibid.*

2320. *Ibid.*

2321. *Ibid.*

2322. Marc-André Raffalovich, "Uranisme et Unisexualité", en *Étude sur Différents Manifestations de L'Instinct Sexuel*, Bibliothèque de criminologies, vol. 15. pp. 119-20.

el seu homenatge a Jowett el 1893, vint anys després de la primera carta a Watts citada abans, no dubtà a ridiculitzar el difunt Symonds mort a Itàlia aquell mateix any: "the Platonic amorist of blue-breeched gondoliers who is now in Aretino's bosom"²³²³. Però, per si hi havia algun dubte o confusió sobre les inclinacions de Jowett, -preocupació no gens infundada-, formador d'aquest platonista que s'havia decantat pels xicots venecians, Swinburne aclareix: "The cult of the calamus, as expounded by Mr. Addington Symonds to his fellow-calamites, would have found no acceptance or tolerance with the translator of Plato"²³²⁴. Però Jowett coneixia els hàbits de Symonds i per això s'hi adreçà precisament cercant informació sobre l'amor grec i, tot i no acceptar la seva sexualitat, el Master en féu els ull grossos.

Les llegendes del Plató decadent i esteta són en general traumàtiques. Històries en què la dignitat del platonista en qüestió era trepitjada i difamada sobretot per l'accentuada barreja finisecular dels conceptes d'homosexualitat i d'inversió sexual. Si Jowett es va veure empès a suggerir una transposició dels sexes en parlar de l'eròtica de Plató, és perquè els gèneres eren nocions closes. La sensibilitat, l'esperit de *finesse*, la renúncia, la sofisticació, eren vistos com a trets femenins. D'aquí que Alan Sinfield parli amb gran agudesesa sobre la famosa teoria de l'androgínia en l'art -suggerida per Coleridge²³²⁵ i secundada per Virginia Woolf²³²⁶- en termes de dosis justes i precises. Segons Sinfield, tot art requereix un cert grau de delicadesa, un "toc femení", sobretot aquella literatura que denuncia el materialisme, la brutalitat, la manca de reflexió dels temps moderns. Aquesta havia estat la crida humanista d'Arnold secundada pels Pre-Rafaelites, Ruskin, Pater, Jowett, Tennyson, per dir-ne només alguns noms, tots diferents entre si. Rilke al·ludeix a una mena de barreja hermafrodita quan afirma que els sexes no eren tan diferents al capdavant, i que en els homes hi havia també maternitat i infantament quan creen des de llur íntima plenitud²³²⁷. Però els estetes potser havien carregat massa les tintes i el seu grau de sensibilitat ja no era prou masculí. Així, Sinfield conclou que unes gotes de saviesa femenina en el producte artístic d'un creador original poden donar un efecte positiu, però, si la barreja es fa en detriment de la virilitat estètica, el rebuig moral del públic és inevitable: "The trick in artistic dissidence is to

2323. Swinburne, *Recollections of Prof. Jowett*, p. 250.

2324. *Ibid.*

2325. En Coleridge, *Table-Talk and Omniana*, p. 201: "The truth is, a great mind must be androgynous

2326. En Virginia Woolf, *A Room of One's Own*, pp. 92-4.

2327. Rainer Maria Rilke, *Cartas a un joven poeta*, pp. 59-60.

appropriate sufficient of the radical aura of androgyny, without more than is necessary of the disabling stigma"²³²⁸.

6. Part del desprestigi del platonisme finisecular decadentista ve de l'arrelada misogínia victoriana i la creença propagada per Krafft-Ebing en **Psicopathologia Sexualis**, segons la qual una atracció pel mateix sexe implicava una patologia d'inversió. D'aquesta manera, un home atret per un altre home era un mascle amb una psique de femella i, per tant, un inferior. Tanmateix, el cas invers -molt menys conegut encara que existent- de la dona amb psique d'home, com ara la pintora Gluck o l'escriptora Radclyffe Hall, en el primer quart del segle vint, no implicà de cap manera l'efecte contrari, és a dir, una revaloració augmentativa. El fet que la bellesa i la supremacia masculina fossin exaltades per les teories evolucionistes propicià una androlàtria que, barrejada amb les lectures dels diàlegs platònics, afavorí els sentiments homoeròtics i homosocials, i transformà l'home en objecte de desig i contemplació estètica. El producte resultant és, doncs, una fusió estranya de masculinisme exacerbant, d'una banda, i, d'una altra, una mena de indefinició i afectació extremes associades a l'efeminament. Aquest efeminament fóra fins i tot el substitut de la presència d'una dona que, a la fi del segle, es mostrava perillosa i poc fiable.

Així, tenim quadres com **L'école de Platon**, pintat l'any 1898 pel simbolista belga Jean Delville, on uns joves nus o gairebé, llueixen músculs i posats pregonament ambigus i estudiats al voltant d'un messiànic Plató. Fernando Savater ho descriu amb molta gràcia: "La situación entera respira cierta elegante languidez. No hay mujeres a la vista y tampoco parece aventurado asegurar que ninguno de los presentes las echa de menos, ni siquiera a Diotima"²³²⁹. No calia un gran esforç mental per relacionar Atenes amb Oxford, el riu Isis amb l'Ilís, creure que Jowett, Pater o Green feien de Sòcrates britànics, esborrar les dones del camp visual i, en canvi, entreveure en els prats: "that nymph-haunted meadow where young Phaedrus bathed his feet, and, lying there on the soft grass, ... began to think of the wonder of beauty, and grew silent with unaccustomed awe"²³³⁰. Wilde *dixit*.

William Gaunt explica que, l'any 1879, la revista anomenada *Punch* publicà una il·lustració de George du Maurier que parodiava la moda estetitzant. Es tractava d'un saló en un barri dit "Passionate Brompton", on, sota el títol de "Refinements of Modern Speech", una dama amb la vista perduda en profundes meditacions li pregunta a un consternat cavaller

²³²⁸. Alan Sinfield, *The Wilde Century*, pp. 86-7.

²³²⁹. Fernando Savater, *La Escuela de Platón*, p. 24.

²³³⁰. Oscar Wilde, *The Critic as Artist I*, en *Selected Writings*, p. 45.